

INSTITUTUL
JUSTIȚIEI
CONSTITUȚIONALE

TRIBUNA CONSTITUȚIONALĂ

Nr.3

E-ISSN-2953-7045

„Tribuna Constituțională” a fost fondată ca buletin științific în anul 2023 de către AO „Institutul Justiției Constituționale” în scopul diseminării rezultatelor științifice obținute în domeniul științelor juridice, precum și promovării de noi idei, analize și informații din practica juridică și judiciară.

„Tribuna Constituțională” este concepută ca o platforma electronică (bibliotecă digitală) destinată discuțiilor științifico-practice, schimbului de idei, opinii și experiență pentru cercetătorii și practicienii din Republica Moldova și străini.

Pentru publicarea materialelor în „Tribuna Constituțională” nu se percep taxe.

Colegiul de redacție:

KUCIUK Valeriu, dr. în drept, lector universitar, redactor-șef, Republica Moldova

IACUB Irina, dr. în drept, conf. universitar, redactor-adjunct, Republica Moldova

COSTACHI Gheorghe, dr. hab. în drept, profesor universitar, Republica Moldova

NEGRU Boris, dr. în drept, profesor universitar, cavaler al Ordinului Republicii

AVORNIC Gheorghe, dr. hab. în drept, profesor universitar, Republica Moldova

BUJOR Valeriu, dr. în drept, profesor universitar, Republica Moldova

POPA Dumitru, dr. în drept, profesor universitar, decan, Romania

BÎRGĂU Mihail, dr. hab. în drept, profesor universitar, Republica Moldova

PAVLOVSKI Stanislav, ex-judecător la CtEDO, Republica Moldova

PULBERE Dumitru, ex-președinte al Curții Constituționale, Republica Moldova

RAILEAN Petru, dr. în drept, conferențiar universitar, ex-judecător la Curtea Constituțională, Republica Moldova

ZAPOROJAN Veaceslav, dr. în drept, conferențiar universitar, ex-judecător la Curtea Constituțională, Republica Moldova

STEPANIUC Victor, dr. în istorie, conferențiar universitar, Republica Moldova

MIDRIGAN Pavel, dr. în științe politice, lector universitar, Republica Moldova

Redactor tehnic, expert IT: **Topilin Dumitru**

Adresa redacției:

str. Andrei Doga 4; cod poștal: MD-2024. mun. Chișinău, Republica Moldova

Date de contact a redacției:

tel: 078824719, e-mail: institutjustconst@gmail.com

Responsabilitatea asupra conținutului materialelor aparține în exclusivitate autorilor. Formulările și opiniile expuse de autori nu reprezintă poziția revistei și nu angajează în nici un fel Colegiul de redacție și/sau Institutul Justiției Constituționale.

Materialele sunt recenzate și aprobate spre publicare de Consiliul Științific al IJC.

© Institutul Justiției Constituționale, 2024

C U P R I N S

TRIBUN AL POPORULUI

KUCIUK Valeriu , LEGEA SUPREMĂ A STATULUI MOLDOVENESC INFLUIENȚEAZĂ VIAȚA FIECĂRUI DINTRE NOI	4
---	----------

CERCETĂRI ȘTIINȚIFICE

IACUB Irina . CONSTITUȚIA DIN 1923 – LEGEA FUNDAMENTALĂ A NOULUI STAT ROMÂN	6
---	----------

KUCIUK Valeriu . TAXELE DE STAT – IMPEDIMENT ÎN CALEA ACCESULUI LIBER LA JUSTIȚIE	27
---	-----------

COSTACHI Gheorghe . STUDIU PRIVIND CONSTITUȚIA REPUBLICII SOVIETICE SOCIALISTE MOLDOVENEȘTI DIN 1978	40
---	-----------

STEPANIUC Victor . CONSTITUTIA REPUBLICII AUTONOME SOVIETICE SOCIALISTE MOLDOVENEȘTI (1925) - O INCERCARE DE AUTODETERMINARE NAȚIONALĂ A MOLDOVENILOR DIN STÎNGA NISTRULUI	69
--	-----------

RENIȚĂ Valeriu . LIMBA MOLDOVENEASCĂ ÎN COLIVIA CONSTITUȚIONALĂ	84
---	-----------

STEPANIUC Victor . DESPRE PROIECTUL DE CONSTITUȚIE A REPUBLICII NAȚIONALE MOLDOVENEȘTI DIN 1918	109
---	------------

CORJ Mihai , RECENZIE LA OPERA ȘTIINȚIFICĂ ÎN TREI VOLUME: „FUNDAMENTUL ȘTIINȚIFIC AL STATULUI DE DREPT”, AUTOR GHEORGHE COSTACHI	123
--	------------

**LEGEA SUPREMĂ A STATULUI MOLDOVENESC
INFLUIENȚEAZĂ VIAȚA FIECĂRUI DINTRE NOI**

KUCIUK Valeriu

doctor în drept, lector universitar,

președintele AO „Institutul Justiției Constituționale”

vkuchiuk@yahoo.com; <https://orcid.org/0000-0002-5903-2651>

Legea supremă a statului influențează viața fiecăruia dintre noi, iar viața cotidiană a cetățeanului este conectată direct la barometrul constituțional.

Cea de-a 30-a aniversare a Constituției Republicii Moldova din acest an, ne responsabilizează să medităm asupra identității constituționale a statului moldav, asupra parcursului constituțional al țării noastre, care este unul deosebit de important și interesant. Și dea ceea nu putem să nu fim de acord cu opinia unor savanți¹ care consideră că „*orice principiu identitar are ca izvor obligatoriu istoria*”, or, „*jurisprudența recentă a curților constituționale europene evidențiază în mod explicit caracterul istoric al sursei care determină calificarea principiilor constituționale ca fi ind identitare*”.

În contextul sus expus, trebuie să cunoaștem, că în ultimii 100 de ani ai țării noastre, statul moldovenesc a avut tocmai 10 constituții. Cu toate că o bună parte din ele au fost constituții tranzitorii care au fost în vigoare doar ani numărați, fiecare din ele și-a adus contribuția sa la evoluția și parcursul constituțional al acestui stat, formându-i identitatea lui constituțională.

În același timp, astăzi avem parte de o Constituție care corespunde tuturor standardelor internaționale, și care iată va păși în al 4 deceniu.

Așa, acest jubileu constituțional marchează viața tuturor, or, Legea supremă a statului influențează viața fiecărui cetățean. Acest lucru are loc atât prin intermediul cadrului normativ în vigoare care are la temelia sa normele constituționale, dar și prin activitatea autorităților statului care de asemenea trebuie să corespundă și să nu devieze de la rigurile constituționale.

¹ A.Tănase. Identitatea constituțională a Republicii Moldova. Prelegere publică ținută la AȘM la 3 noiembrie 2014. *Revista de Știință, Inovare, Cultură și Artă „Akademos”*, nr.4(35), decembrie 2014, p.18.
https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/Identitatea%20constitucionala%20a%20RM.pdf

În același timp, este important și faptul că acest lucru are loc prin decizia organului jurisdicției constituționale care exercită controlul constituțional al actelor normative, ca urmare a cererii persoanelor investite cu aceste competențe.

Or, autoritatea de jurisdicție constituțională în conformitate cu prevederile Constituției Republicii Moldova are dreptul de a recunoaște ca fiind neconstituționale actele juridice ale Parlamentului, Guvernului și Președintelui Republicii Moldova care nu se încadrează și vin în contradicție cu principiile și standardele constituționale. Doar în acest mod sunt protejate efectiv drepturile și libertățile omului în Republica Moldova

**Să-i urăm Constituției Republicii Moldova,
la mulți mulți ani înainte!**

CONSTITUȚIA DIN 1923 – LEGEA FUNDAMENTALĂ A NOULUI STAT ROMÂN²

IACUB Irina,

*doctor în drept, conferențiar universitar, cercetător științific superior
la Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al USM*

e-mail: irinaiacub@mail.ru; tel.: 069156360

<https://orcid.org/0000-0002-8349-2789>

REZUMAT: *Studiul cuprinde o prezentare a Constituției din 1923 în calitatea sa de Lege Fundamentală a noului Stat Român, urmărindu-se elucidarea circumstanțelor sociale, juridice și politice în care a apărut necesitatea adoptării acesteia, precum și regimul juridic pe care la instituit, cu precizarea celor mai relevante inovații aduse în orânduirea constituțională a statului reîntregit nou creat.*

Cuvinte-cheie: *Constituție, proiectul Constituției, România, România unită, Adunare Constituantă, unificare legislativă.*

Introducere. Unificarea legislativă a României, după Marea Unire din 1918, a constituit o provocare pentru dreptul românesc interbelic, înțelegându-se de la început că rezolvarea sa rapidă și adecvată va înrăuri consolidarea noului stat și buna funcționare a justiției acestuia. În foarte scurt timp s-a constatat necesitatea absolută a unui nou așezământ constituțional, care să reflecte noile realități sociale, politice, economice, juridice și de altă natură. Eforturile s-au soldat cu adoptarea unei noi Constituții în anul 1923, care evident a intervenit cu unele reglementări noi în acord cu tradițiile democratice europene, în vogă la acea vreme.

În opinia savanților juriști contemporani, „deși adeseori citată și frecvent invocată, legea fundamentală de atunci a făcut arareori obiectul unor analize

² Studiu realizat în cadrul subprogramului de cercetare nr. 01.05.01: „Securitatea națională a Republicii Moldova în contextul aderării la Uniunea Europeană: abordări juridice, politologice și sociologice”, realizat de Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al Universității de Stat din Moldova.

profunde și cuprinzătoare în literatura domeniului, pe măsura semnificațiilor și implicațiilor sale în dezvoltarea democrației constituționale și a evoluției construcției statale naționale. Faptul poate fi explicabil conjunctural, dar nicidecum justificat și acceptat pentru totdeauna, mai ales în fața judecății istoriei. Cele mai frecvente abordări monografice le datorăm istoricilor, bineînțeles rămase incomplete și insuficiente pe fondul substanței juridico-instituționale. Din păcate, cele cuvenite juriștilor s-au redus la referiri sporadice în paginile, fatalmente de rare, ale cursurilor și manualelor privitoare la succesiunea în timp a legiurilor fundamentale”³.

Din perspectiva celor două considerente (novațiile constituționale și lipsa analizelor juridico-constituționale) se justifică indubitabil desfășurarea de studii ample asupra Constituției din 1923 ca fenomen politico-juridic inedit pentru întreg spațiul românesc de la acea vreme.

Scopul studiului. Plecând de la cele enunțate, în cele ce urmează ne propunem prezentarea sintetică a Constituției din 1923, în calitatea sa de Lege Fundamentală a noului Stat Român, urmărind elucidarea circumstanțelor sociale, juridice și politice în care a apărut necesitatea adoptării acesteia, precum și regimul juridic pe care la instituit, cu precizarea celor mai relevante novații aduse în orânduirea constituțională a statului reîntregit nou creat.

Metodologie. La realizarea studiului au fost aplicate cele mai relevante metode de cercetare științifică, precum: metoda istorică, metoda logică, metoda sistemică, metoda comparativă etc.

Rezultate obținute și discuții.

1. Elaborarea și adoptarea Constituției din 1923: premise și contribuții. La finalul Primului Război Mondial, după Unirea proclamată la 1 decembrie 1918 și constituirea Statului Român Unitar, Constituția din 1866 (cu modificările operate)

³ Duța M. *Constituția din 1923: un punct culminant al constituționalismului românesc*. Disponibil la: <https://www.juridice.ro/essentials/6193/constitutia-din-1923-un-punct-culminant-al-constitutionalismului-romanesc>.

nu mai corespundea cerințelor țării, fapt ce a determinat idea și necesitatea unei noi Constituții, operă comună a tuturor provinciilor care alcătuiau România Mare. Pe lângă aceasta, elaborarea unei noi Constituții a fost determinată și de alți factori nu mai puțin importanți, precum⁴:

- „conținutul normativ al Constituției din 1866 fusese supus în timp unor modificări pripite printr-o procedură excepțională de adoptare a decretelor-legi;

- noua Constituție trebuia să cuprindă toate angajamentele pe care și le-a asumat statul în urma încheierii unor tratate și convenții internaționale, care aveau valoarea unor norme de drept constituțional;

- procesul de unificare legislativă urma să cimenteze într-un tot unitar noua organizare de stat. Pentru realizarea acestei reforme, în noua Constituție era necesară consacrarea principiilor în lumina cărora urmau să se elaboreze aceste legi”.

Într-o altă opinie, printre motivele adoptării unei noi Constituții au fost invocate⁵: „Constituția din 1866 nu putea fi extinsă la noile teritorii, deoarece populația din cele trei provincii nu fusese reprezentată în Constituanta care adoptase pactul fundamental din 1866; problema urgentă a unificării legislative la scara întregului teritoriu național nu putea fi soluționată în cadrul constituțional din 1866; România își asumase prin tratatele de pace angajamente formale în ceea ce privește recunoașterea și ocrotirea drepturilor minorităților naționale; modernizarea organizării administrative a teritoriului național nu putea fi asigurată decât într-un nou cadru constituțional”.

Necesitatea unei noi Constituții a fost determinată și de faptul că Sfatul Țării de la Chișinău și Marea Adunare Națională de la Alba Iulia ceruseră, în Declarația, respectiv Rezoluția, de unire, ca noua organizare de stat, condiționată de încorporarea noilor provincii, să devină opera comună a acestora, rezultând din colaborarea și consimțământul tuturor provinciilor, inclusiv prin dezbaterea și votarea Constituției de către reprezentanții acestora. Suplimentar, acestea au solicitat

⁴ Costachi Gh., Guceac I. *Fenomenul constituționalismului în evoluția Republicii Moldova spre statul de drept*. Chișinău: F.E.-P. „Tipografia Centrală”, 2003, p. 227.

⁵ Turliuc C. *Constituția din 1923 și rosturile ei*. Disponibil: <https://www.romania-actualitati.ro/emisiuni/istorica/constitutia-din-1923-si-rosturile-ei-id175619.html>.

constituirea unei Adunări Constituante, alese prin vot universal⁶. Ca urmare, Parlamentul României, constituit în urma alegerilor din anul 1922, a și fost declarat Adunare Constituantă prin Decretul Regal de convocare a Parlamentului⁷.

Cu referire la necesitatea adoptării unei noi Constituții unitare pentru întregul teritoriu românesc, s-au expus destul de relevant și personalități remarcabile ale timpului. Bunăoară, R. Boilă, în discursul său ținut la Institutul Social Român, în mai 1922, a subliniat: „alcătuirea unei Constituții unitare este cerută nu numai din motive de drept, ci și din considerații politice”⁸. La acest aspect, unele voci au subliniat că „argumentele politice, precum și cele economice în formarea noului așezământ constituțional depășeau ca importanță formalismul juridic al unor teze constituționale”⁹.

La rândul său, N. Iorga a subliniat în contextul dat că: „Constituția de la 1866 este izvorită dintr-o simplă operă de traducere a unei Constituții apusene; ea n-are absolut niciun fel de legătură cu trecutul nostru propriu și nu reprezintă nicio elaborațiune particulară nouă”¹⁰. Practic, din această cauză, în opinia sa, „s-ar fi impus elaborarea unei Legi Fundamentale, care să reflecte specificul poporului și particularitățile vieții acestuia”.

Dincolo de procesul politic complex și textul normativ rezultat, elaborarea și adoptarea Constituției din 1923 a însemnat, în opinia cercetătorilor contemporani, „un exercițiu și un efort intelectual extraordinar, la care au participat forțele juridice creatoare reunite ale țării reîntregite, într-un context inedit și rămas unic în istoria dreptului din România. Adunarea, dialogul și valorificarea marilor experiențe

⁶ Cornea S. *Constituția din anul 1923 și încadrarea Basarabiei în sistemul administrativ al României*. În: Buletinul științific al Universității de Stat „Bogdan Petriceicu Hașdeu” din Cahul, Seria „Științe Sociale”, 2023, nr. 1(17), p. 18-37.

⁷ Maican O. *Evoluția constituțională a României. Constituțiile din 1923 și 1938*. (2015). Disponibil la: <https://romaniailibera.ro/special/evolutia-constitucionala-a-romanieiconstitutiile-din-1923-si-1938-363507/>.

⁸ Boilă R. *Principiile constituției*. În: *Constituția din 1923 în dezbaterile contemporanilor*. București: Humanitas, 1999, p. 235.

⁹ Costachi Gh., Guceac I. *Fenomenul constituționalismului în evoluția Republicii Moldova spre statul de drept*. Chișinău: F.E.-P. „Tipografia Centrală”, 2003, p. 227.

¹⁰ Iorga N. *Istoricul Constituției Românești*. În: *Noua Constituție a României și noile constituții europene (23 de prelegeri publice organizate de Institutul Social Român)*. Institutul Social Român. București: Tiparul Cultura Națională, p. 5. Disponibil la: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/1/12/Constantin_G._Dissescu_-_Noua_Constitu%C8%9Bie_a_Rom%C3%A2niei_-_23_de_prelegeri_publice_-_cu_o_anex%C4%83_cuprinz%C3%A2nd_Nouile_Constitu%C8%9Bii_Europene.pdf.

constituționale europene aduse la București de reprezentanții orizontului juridic multicultural românesc al timpului – neolatin, austriac, austro-ungar și rus –, a presupus o operă de sinteză și opțiuni juridico-culturale extraordinare, menite să asigure continuitate, să satisfacă diversitatea și mai ales să asigure specificitatea statală națională într-o Europă fondată pe valorile Dreptului și Justiției. Această compatibilitate extraordinară între mersul național și concertul european a oferit procesului de recreare constituțională aferent statului național unitar șansa unui curs unic, cu rezultate excepționale”¹¹.

Departate de a arăta o adoptare, aparent precipitată sub presiunea evenimentelor politice, Constituția din 29 martie 1923 a beneficiat de o pregătire minuțioasă. Miza istorică extraordinară pe care o reprezenta, a necesitat elaborarea și aplicarea unei strategii speciale de pregătire și înfăptuire a reformei constituționale, care s-a manifestat, deopotrivă, în explicarea provocărilor momentului constituțional, promovarea procedurii de înfăptuire și stabilirea conținutului propriu-zis al demersului reformator¹².

În privința primului obiectiv, trei instrumente au fost lansate (în principal, de către Partidul Național Liberal) în înfăptuirea sa și care erau chemate să asigure dezbateră publică pentru o acceptare cât mai largă a obiectivelor noului așezământ constituțional. O primă direcție a reprezentat-o largă campanie de discuții politice asupra necesității „revizuirii constituționale”, desfășurată prin presă și manifestații publice. În cadrul dezbaterilor publice ale partidelor și oamenilor politici s-au desprins câteva idei privind noul așezământ constituțional, în privința cărora opera consensul¹³:

- el trebuia să fie „nu numai național, dar și larg democratic”, să ducă „la armonizarea ... tuturor părților sociale”;
- receptarea cerințelor declarațiilor de unire ale provinciilor alipite privind respectarea drepturilor și libertăților minorităților naționale;

¹¹ Duțu M. *Constituția din 1923: un punct culminant al constituționalismului românesc*. Disponibil la: <https://www.juridice.ro/essentials/6193/constitutia-din-1923-un-punct-culminant-al-constitutionalismului-romanesec>.

¹² *Ibidem*.

¹³ *Ibidem*.

- unificarea legislativă, mai ales în formula „nu prin extinderea formală a unei legislații dominante, ci printr-o nouă sinteză originală, care să valorifice toate tradițiile istorice și care să corespundă aspirațiilor naționale”.

Au urmat apoi două dezbateri naționale speciale menite a transmite același mesaj: ciclul de conferințe inaugurat de Institutul Social Român, condus de profesorul *Dimitrie Gusti* (în perioada 18 decembrie 1921 – 14 iunie 1922), după care elaborarea și publicarea a patru *anteproiecte de constituție* reprezentând poziționarea a tot atâtea curente politice, cu un evident caracter de „părți”, „regiuni”, cu reverberații de tradiții și perspective constituționale¹⁴.

Ciclul de 23 de prelegeri de pregătire a noii Constituții pornea de la teza sociologică potrivit căreia „o constituție nu poate fi împrumutată și nu poate fi opera unui legislator inspirat”, ea „nu are a crea și a inventa nimic, ci numai de a formula politicește și juridicește, în mod solemn, psihologia socială, starea economică, dezideratele dreptății sociale și aspirațiile etice ale națiunii”¹⁵ și s-a referit la următoarele aspecte problematice:

- *Istoricul Constituției Românești* (de N. Iorga, profesor universitar, fost președinte al Camerei Deputaților);
- *Nevoile statului modern și Constituția României Mari* (de Vintilă I. Brătianu, ministru de finanțe);
- *Puterea și responsabilitatea guvernamentală* (de C. G. Dissescu, profesor universitar, fost ministru, președintele Comisiunii pentru reforma Constituției);
- *Constituția Sovietică și Constituția democratică* (de G. Grigorovici, fost senator);
- *Drepturile femeii în constituția viitoare* (de Calypso C. Botez, profesoară, președinta Consiliului de conducere a femeilor române);
- *Puterea legiuitoare* (de M. Djuvara, deputat);

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ *Noua Constituție a României și noile constituții europene (23 de prelegeri publice organizate de Institutul Social Român). Institutul Social Român. București: Tiparul Cultura Națională, p. 2. Disponibil la: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/1/12/Constantin_G._Dissescu_-_Noua_Constitu%C8%9Bie_a_Rom%C3%A2niei_-_23_de_prelegeri_publice_-_cu_o_anex%C4%83_cuprinz%C3%A2nd_Nouile_Constitu%C8%9Bii_Europene.pdf.*

- *Reforma Parlamentului* (de V. Madgearu, profesor la Academia de Înalte Studii Comerciale și Industriale, deputat);
- *Consiliul de Stat cu atribuții legislative* (de Cesar Partheniu, profesor la Academia de Înalte Studii Comerciale și Industriale);
- *Dreptul de vot și reprezentarea minorităților* (de D. Xenopol, doctor în drept, avocat);
- *Politica economică de stat și Constituția* (de Mihail Manoilescu, fost director general al industriei mari și comisar general al expoziției-târg de mostre);
- *Puterea judecătorească* (de Andrei Rădulescu, Consilier Curtea de Apel, București, membru al Academiei Romane);
- *Libertatea presei și organizarea ei în viitoarea noastră Constituție* (de I. Ionescu-Dolj, Consilier la Înalta Curte de Casație);
- *Concepțiile actuale ale proprietății și Constituția* (de Alexandru Costin, magistrat la Tribunalul Ilfov);
- *Sistemul constitutional anglo-saxon* (de Emil Miculescu, Consilier la Înalta Curte de Casație, fost ministru);
- *Viitoarea organizare administrativă a României* (de Anibal Teodorescu, profesor universitar, București);
- *Bazele constituționale ale organizațiunii financiare* (de Paul Grecianu, fost deputat);
- *Munca în Constituție* (de M. Sanielevici, fost șef al Serviciului de Actuarial de la Ministerul Industriei);
- *Organizația bisericească în Constituție* (de R. Candea, profesor universitar, Cernăuți);
- *Abuzurile de autoritate și garanțiile cetățenești* (de Gr. Iunian, fost deputat);
- *Învățămintul în viitoarea Constituție* (de I. Nistor, ministru de stat);
- *Principiile Constituției Noi* (de Romul Boilă, profesor universitar, Cluj);
- *Presa în viitoarea Constituție* (Const. Bacalbașa, președintele Sindicatului Ziariștilor);

- *Individ, societate și stat în Constituția viitoare* (de D. Gusti, profesor universitar, București, membru al Academiei Române).

Principalul mesaj care se dorea transmis era acela că România Mare, ca și cea mică de la 1859, în afara momentului fondator 1856–1866 și a ceea ce a urmat, nu avea tradiții constituționale, ceea ce o (putea) lipsi de „experiența de continuitate”, dar și aceasta (putea) fi de folos „pentru un popor oprit atât de mult să-și ia propria ființă”, cu atât mai mult cu cât existau temeri în privința „tradițiilor lăsate (pe de o parte a teritoriului național) de unele organizații medievale, cum era cea austro-ungară, numai pe deasupra modernă sau cea bolșevică”. Ca atare, idea dedusă și promovată era aceea că se impunea păstrată opțiunea fondatoare de la 1866 în sensul de a „lua dintr-însa țelul ce l-a avut de a asigura traiul național și democratic al statului român modern”, completarea și adaptarea prevederilor la noile realități socio-naționale.

Așa cum le clarifica inițiatorul lor D. Gusti, prelegerile au reprezentat „un veritabil curs”, iar textele lor reunite au exprimat „un mic sistem de chestiuni privitoare la Constituția viitoare a României” și au constituit „un mic tratat”, primul consacrat constituționalismului românesc¹⁶. El își justifică, în mod indiscutabil, asemenea caracterizări deopotrivă prin unitatea temelor abordate, diversitatea punctelor de vedere exprimate, personalități implicate în susținerea lor și valoarea ideilor formulate, oferind astfel un solid soclu teoretic ansamblului normativ intrat în vigoare la 29 martie 1923¹⁷.

Colaborarea productivă dintre politicienii și savanții pasionați de idea unei noi Constituții s-a încununat cu elaborarea a patru proiecte de Constituție, și anume:

a) proiectul Constituției elaborat de către reprezentanții Partidului Național Liberal, dat publicității în luna martie 1921;

¹⁶ *Noua Constituție a României și noile constituții europene (23 de prelegeri publice organizate de Institutul Social Român). Institutul Social Român. București: Tiparul Cultura Națională, 1922. 529 p. Disponibil la: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/1/12/Constantin_G._Dissescu_-_Noua_Constitu%C8%9Bie_a_Rom%C3%A2niei_-_23_de_prelegeri_publice_-_cu_o_anex%C4%83_cuprinz%C3%A2nd_Nouile_Constitu%C8%9Bii_Europene.pdf.*

¹⁷ Dușu M. *Constituția din 1923: un punct culminant al constituționalismului românesc*. Disponibil la: <https://www.juridice.ro/essentials/6193/constitutia-din-1923-un-punct-culminant-al-constitutionalismului-romanesc>.

b) proiectul Constituției înaintat de către Partidul Țărănesc (1922), care, în întregime, nu era altceva decât opera remarcabilului constituționalist Constantin Stere¹⁸;

c) proiectul Constituției elaborat de R. Boilă¹⁹ din or. Cluj și

d) proiectul Constituției elaborat de C. Berariu²⁰ din or. Cernăuți.

Primele două proiecte s-au distanțat. Anteproiectul Partidului Național Liberal se întemeia pe ideile neoliberalismului, în vogă în acea vreme în Europa Occidentală, care putea fi rezumată la două obiective principale²¹:

- restrângerea puterii și prerogativelor economice și social-politice ale capitalismului sau ale marelui moșier în avantajul statului, devenit el însuși mare proprietar și deținător de capital;

- îndeplinirea unora dintre dezideratele și cerințele sociale ale claselor muncitoare emancipate economic prin măsuri statale de protecție socială și politică, prin acordarea dreptului de vot universal.

Anteproiectul Partidului Țărănesc a fost considerat la vremea respectivă mult mai democrat și mult mai bine realizat din punct de vedere tehnico-legislativ decât anteproiectul liberal, deoarece acorda o importanță deosebită legalității și „domniei legii”, garantării juridice a drepturilor și libertăților cetățenești, propunea responsabilitatea penală și civilă a tuturor agenților puterii publice etc.

Toate proiectele, fiind inspirate din principiile Constituției românești precedente, au fost puse în discuție, dar acceptat până la urmă a fost cel propus de Partidul Național Liberal (condus de I.C. Brătianu), partid majoritar în Camerele parlamentare. Partidele de opoziție, în special, Partidul Național Român (condus de

¹⁸ Stere C. *Anteproiect de Constituție întocmit de secția de studii a Partidului Țărănesc*. În: *Viața Românească*, București, 1922, p. 25 - citat de Turliuc C., Balan M. *Constantin Stere și Constituția României din 1923*. În: *Revista de Istorie a Moldovei*, 2015, nr. 2, p. 9-15. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/j_nr_file/RIM_2_2015.pdf.

¹⁹ Boilă R. *Anteproiect de Constituție pentru statul român întregit cu o scurtă expunere de motive*. Cluj: Tipografia Națională, 1921 – citat de Turliuc C., Balan M. *Constantin Stere și Constituția României din 1923*. În: *Revista de Istorie a Moldovei*, 2015, nr. 2, p. 9-15. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/j_nr_file/RIM_2_2015.pdf.

²⁰ Berariu C. *Noua Constituție a României: reflexiuni și anteproiect*. Cernăuți: Glasul Bucovinei, 1922 (Extras din „Arhiva pentru Drept și Politică”); ante-proiectul la p. 39-86 – citat de Turliuc C., Balan M. *Constantin Stere și Constituția României din 1923*. În: *Revista de Istorie a Moldovei*, 2015, nr. 2, p. 9-15. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/j_nr_file/RIM_2_2015.pdf.

²¹ Turliuc C. *Constituția din 1923 și rosturile ei*. Disponibil: <https://www.romania-actualitati.ro/emisiuni/istorica/constitutia-din-1923-si-rosturile-ei-id175619.html>.

Iuliu Maniu) și Partidul Țărănesc (condus de Iona Mihalache), au declarat că „nu recunosc caracterul constituent al Parlamentului și consideră nul și neavenit proiectul Constituției din cauza încălcărilor procedurilor constituționale de revizuire, stabilite de Constituția din 1866”.

Constituția a fost adoptată de Adunarea Națională Constituantă a Deputaților în ședința din 26 martie 1923, cu o majoritate de 369 de deputați, situație certificată de Președintele Adunării Deputaților M.G. Orleanu și de secretarul D. Luca, precum și de Adunarea Națională Constituantă a Senatului, în ședința din 27 martie 1923, cu o majoritate de 137 de voturi „pentru”, 2 – „contra” și 2 abțineri din totalul de 194 de senatori, situație certificată de Președintele Senatului M. Perekyde și de secretarul I.N. Coșoiu²².

Noua Constituție a fost promulgată de regele Ferdinand I, prin Decretul Regal nr. 1360 din 28 martie 1923, contrasemnat de Președintele Consiliului de Miniștri – Ion C. Brătianu și de 14 miniștri, fiind publicată în „Monitorul Oficial” nr. 282 din 29 martie 1923.

În esența sa, această Constituție a arătat, ca de altfel în ton cu precedenta, starea națiunii, stadiul evoluției statului român modern și consfințea nu numai o situație reală din teren și viața cotidiană, ci și consacra atât drepturi și libertăți cetățenești, cât și valori sociale ale unui popor pe cale de a se înscrie în modernitatea europeană a vremii²³.

Constituția din 1923 a funcționat până în februarie 1938, când Regele Carol al II-lea a inițiat o Constituție nouă, prin care a căutat să întărească puterea regală și să limiteze libertățile democratice.

După abdicarea lui Carol al II-lea, deși teoretic varianta sa de Constituție a rămas în vigoare, s-a revenit la cutume, iar după 23 august 1944 Constituția a fost parțial amendată și revizuită în 1946.

²² Costachi Gh., Guceac I. *Fenomenul constituționalismului în evoluția Republicii Moldova spre statul de drept*. Chișinău: F.E.-P. „Tipografia Centrală”, 2003, p. 229.

²³ Turliuc C. *Constituția din 1923 și rosturile ei*. Disponibil: <https://www.romania-actualitati.ro/emisiuni/istorica/constitutia-din-1923-si-rosturile-ei-id175619.html>.

Practic, Constituția din 1923 a fost abandonată definitiv odată cu abdicarea forțată a Regelui Mihai I, la 30 decembrie 1947, fiind înlocuită cu una realizată după modelul sovietic.

2. Regimul constituțional instituit de Constituția din 1923.

În condițiile în care o bună parte din cercetători consideră Constituția din 1923 a fi o nouă Constituție a statului român (mai ales datorită „procedurii de elaborare și adoptare a acesteia, chiar dacă a fost puternic influențată de cea precedentă”²⁴), unii autori o consideră „o modificare a Constituției din 1866”²⁵, deoarece, în fapt, Constituția din 1923 a reprezentat o actualizare a celei din 1866, în sensul că 20 de articole au fost modificate total sau parțial, s-au introdus șapte articole noi, iar 25 de articole au fost reformulate sau completate. Actualizarea Constituției din 1866 a avut la bază situația de după război, adaptarea la principiile societății democratice ale vremii și modificări limitate, în idea de păstrare a cât mai mult din textul existent (din care, de altfel, 78 de articole au rămas nemodificate).

Opt titluri, cinci capitole și 138 de articole este statistica noii Constituții, mai cuprinzătoare față de cea din 1866 și mai adecvată în raport cu noua configurație politică și teritorială a României Mari.

Potrivit cercetătorilor, noua Constituție, de fapt, a reprezentat o revizuire mai amplă a regimului constituțional instituit în 1866. Fiind evident faptul că organismul social suferise schimbări esențiale, în mod deosebit ca urmare a desăvârșirii unității statului român și acestea, logic, trebuiau să-și găsească expresia în constituția formală²⁶. Noua Constituție a menținut viziunea și principiile Constituției din 1866

²⁴ Costachi Gh., Guceac I. *Fenomenul constituționalismului în evoluția Republicii Moldova spre statul de drept*. Chișinău: F.E.-P. „Tipografia Centrală”, 2003, p. 236.

²⁵ Sofronie G. *Curs de drept constituțional*. Cluj-Sibiu: Ed. Cartea Românească, 1941, p. 89; Djuvara M. *Curs de drept constituțional*. București, 1925, p. 13; Ionescu D., Tuțu Gh., Matei Gh. *Dezvoltarea constituțională a statului Român*. București: Ed. Științifică, 1957, p. 247 – autori citați de Costachi Gh., Guceac I. *Fenomenul constituționalismului în evoluția Republicii Moldova spre statul de drept*. Chișinău: F.E.-P. „Tipografia Centrală”, 2003, p. 236.

²⁶ Radu Al. *Continuitate constituțională discontinuă*. În: *Sfera Politicii*, Vol. XVIII, nr. 7 (149), 2010, p. 9-10.

reproducând, pe larg, conținutul acesteia. Astfel că, formal, a fost adoptată o nouă Constituție, dar în realitate a rămas Constituția veche, dar revizuită²⁷.

Constituția din 1923²⁸ a fost împărțită în 8 părți mari (titluri) și 138 de articole, după cum urmează:

Titlul I, numit „Despre teritoriul României” (articolele 1-4), dictat de considerații profunde și tradiție constituțională, reglementează teritoriul ca condiție juridică de existență a statului. Teritoriul României este declarat inalienabil, iar referitor la hotarele statului, Constituția (în art. 2) stipulează că acestea „nu pot fi schimbate sau rectificate decât în virtutea unei legi”.

În general, în această parte a Constituției, România se declară a fi un stat național, unitar, indivizibil (art. 1). Din punct de vedere administrativ, teritoriul țării era împărțit în județe, iar județele în comune (art. 4).

Titlul II – „Despre drepturile Românilor” (art. 5-32), prevede consfințirea egalității în drepturi, proclamă o serie de drepturi și libertăți largi și instituie garanții juridice pentru asigurarea lor, toate acestea pornind de la idea că și *populația* este o condiție indispensabilă existenței statului român (în concret, cea de-a doua condiție juridică de existență a statului).

Cele 29 de articole, care consfințeau drepturile și libertățile românilor, asemeni altor constituții europene, erau puternic influențate de *Declarația franceză a drepturilor omului și cetățeanului* din 26 august 1789, deoarece principiile formulate în acest document dominau viața constituțională de atunci²⁹.

Constituția consacra un cadru vast de drepturi și libertăți: *libertatea individuală* (art. 11); *inviolabilitatea domiciliului* (art. 13); *dreptul de proprietate* (art. 17); *libertatea muncii* (art. 21); *libertatea conștiinței* (art. 22); *dreptul la învățământul primar și gratuit* (art. 24); *libertatea opiniilor* (art. 25); *libertatea presei* (art. 25); *libertatea întrunirilor* (art. 28); *libertatea de asociere* (art. 29) etc.

²⁷ Cornea S. *Constituția din anul 1923 și încadrarea Basarabiei în sistemul administrativ al României*. În: Buletinul științific al Universității de Stat „Bogdan Petriceicu Hașdeu” din Cahul, Seria „Științe Sociale”, 2023, nr. 1(17), p. 22.

²⁸ *Constituția României din 1923*, publicată în Monitorul Oficial nr. 282 din 29 martie 1923. Disponibilă: https://www.cdep.ro/pls/legis/legis_pck.http_act_text?id=1517.

²⁹ Costachi Gh., Guceac I. *Fenomenul constituționalismului în evoluția Republicii Moldova spre statul de drept*. Chișinău: F.E.-P. „Tipografia Centrală”, 2003, p. 230.

Din rândul drepturilor/libertăților care au fost omise în reglementarea constituțională, poate fi enunțată *libertatea de circulație*³⁰.

Drepturile publice consacrate în acest titlu erau recunoscute tuturor membrilor societății în egală măsură, în acest sens fiind expres prevăzut³¹:

- „Românii, fără deosebire de origina etnică, de limbă sau de religie, se bucură de libertatea conștiinței, de libertatea învățământului, de libertatea presei, de libertatea întrunirilor, de libertatea de asociație și de toate libertățile și drepturile stabilite de lege” (art. 5).

- Deosebirea de credințe religioase și confesiuni, de origina etnică și de limbă, nu constituie în România o piedică spre a dobândi drepturile civile și politice și a le exercita.

- Nu se admite în Stat nici o deosebire de naștere sau de clase sociale. „Toți Românii, fără deosebire de origina etnică de limbă sau de religie, sunt egali înaintea legii și datorii a contribui fără deosebire la dărilor și sarcinile publice” (art. 8 alin. (2)).

De rând cu latura pozitivă a unor astfel de reglementări, cercetătorii³² au atestat și unele elemente negative. Bunăoară, prin consacrarea constituțională (în art. 6 alin. 2) a faptului că „legi speciale votate cu majoritatea de două treimi vor determina condițiile sub care femeile pot avea exercițiul drepturilor politice”, s-a făcut deosebirea dintre capacitatea de folosință și cea de exercițiu a femeilor în dreptul electoral, fapt ce a făcut posibilă înlăturarea practică a femeii de la vot prin Legea electorală din anul 1926. Aceeași lege s-a abătut în același timp și de la principiul reprezentării poporului, ducând practic la o reprezentare a partidelor³³.

La fel, *dreptul de proprietate*, proclamat în Constituție, nefiind însoțit de garanții sigure, lăsa largi posibilități pentru expropriere în caz de necesitate publică. Astfel, în afară de exproprierea pentru căile de comunicație, salubritate publică, apărarea țării și lucrări de interes militar, cultural și cele dictate de interesele generale

³⁰ *Ibidem*, p. 231.

³¹ Guceac I. *Evoluția constituționalismului în Republica Moldova*. Chișinău, 2000, p. 174.

³² Costachi Gh., Guceac I. *Fenomenul constituționalismului în evoluția Republicii Moldova spre statul de drept*. Chișinău: F.E.-P. „Tipografia Centrală”, 2003, p. 230-231.

³³ *Ibidem*, p. 230.

directe ale statului și administrațiilor publice, celelalte cazuri de utilitate publică puteau fi stabilite prin legi adoptate cu majoritatea de două treimi.

Suplimentar, Constituția a stabilit, în art. 8, că: „În funcțiunile și demnitățile publice, civile și militare, sunt admisibili doar cetățenii români. În ce privește străinii, aceștia „nu pot fi admisi în funcțiunile publice decât în cazuri excepționale statornicite de legi”.

Conform art. 10, „toate privilegiile de orice natură, scutirile și monopolurile de clasă sunt oprite pentru totdeauna în Statul Român. Titlurile de noblețe sunt și rămân neadmise în Statul Român. Decorațiunile străine se vor purta de Români numai cu autorizarea Regelui”.

Titlul III – „*Despre puterile Statului*” (art. 33-108), conține dispoziții privitoare la puterea publică, condiție politică de existență a statului. În acest sens era prevăzut că: „Toate puterile Statului emană de la națiune, care nu le poate exercita decât numai prin delegațiune și după principiile și regulile așezate în Constituția de față” (art. 33). În așa mod se recunoaște principiul suveranității naționale formulat de către renumitul J.J. Rousseau.

Titlul este structurat în câteva capitole, după cum urmează:

- *Organizarea puterilor* (art. 33-41);

- Capitolul I – *Despre Reprezentarea națională* (art. 42-63): secțiunea I – *Despre Adunarea Deputaților* (art. 64-66); secțiunea II – *Despre Senat* (art. 67-75); secțiunea III – *Despre Consiliul legislativ* (art. 76);

- Capitolul II – *Despre Rege și miniștri*: secțiunea I – *Despre Rege* (art. 77-91); secțiunea II – *Despre miniștri* (art. 92-100);

- Capitolul III – *Despre puterea judecătorească* (art. 101-107);

- Capitolul IV – *Despre instituțiunile județene și comunale* (art. 108).

Dat fiind faptul că Constituția declara că poporul exercită suveranitatea națională „decât numai prin delegațiune”, puterile legislativă, executivă și judecătorească erau delegate unor reprezentanți care acționau în numele națiunii.

Conform art. 34 din Constituție, *puterea legislativă* se exercita de către Rege și Reprezentațiunea națională, ultima având o structura bicamerală. Regele exercita

puterea legislativă prin dreptul la inițiativă legislativă și dreptul de sancționare a legilor (un veto suspensiv).

Reprezentățiunea națională era constituită din două camere: *Senat* și *Adunarea deputaților*. *Adunarea deputaților* era formată din deputați aleși de cetățenii români cu drept de vot. *Senatul* era compus din senatori aleși și senatori de drept.

Senatorii erau aleși de către cetățenii români care au împlinit vârsta de 40 de ani, prin vot indirect, pornindu-se de la proporția: 1 senator din fiecare județ (art. 68-69 din Constituție); de membrii camerelor de comerț, de industrie, de muncă și de agricultură, care, întrunindu-se în colegii separate, alegeau câte un senator de fiecare categorie și pentru fiecare circumscripție electorală, al căror număr se fixa prin legea electorală și nu putea fi mai mult de șase. La fel și fiecare universitate avea dreptul de a alege câte un senator din cadrul profesorilor săi.

Senatori de drept puteau deveni unii cetățeni români, în virtutea „înaltei lor situațiuni în stat și Biserică”, și anume³⁴: moștenitorul tronului de la vârsta de 18 ani, care căpăta drept de vot deliberativ doar la vârsta de 25 de ani; mitropolitul țării; episcopii eparhiali ai Bisericii ortodoxe române și greco-catolice; capii confesiunilor recunoscute de stat; președintele Academiei Române; foștii președinți de Consiliu cu o vechime în funcție de cel puțin patru ani; foștii președinți ai adunărilor naționale; foștii senatori și deputați aleși în cel puțin zece legislaturi; foștii prim-președinți ai înaltei Curți de Casație și Justiție, cu o vechime în funcție de cel puțin cinci ani; generalii în rezervă și în retragere.

Procedura legislativă era constituită din patru etape constitutive:

1. Inițiativa legislativă.
2. Dezbaterea proiectelor de legi.
3. Votarea legilor.
4. Sancționarea și promulgarea legilor de către Rege.

³⁴ Costachi Gh., Guceac I. *Fenomenul constituționalismului în evoluția Republicii Moldova spre statul de drept*. Chișinău: F.E.-P. „Tipografia Centrală”, 2003, p. 232.

O importanță distinctă prezenta art. 38 din Constituție, în care se stipula că: „Nici o lege, nici un regulament de administrațiune generală, județeană sau comunală nu pot fi îndatoritoare decât după ce se publică în chipul hotărât de lege”.

Articolul 76 din Constituție prevedea înființarea unui Consiliu Legislativ, al cărui menire era să ajute, în mod consultativ, la elaborarea și coordonarea legilor, emenate fie de la puterea executivă, fie din inițiativă prlamentară, precum și la întocmirea regulamentelor generale de aplicare a legilor.

Camerele constituite într-o singură Adunare, puteau să aleagă Regele în caz de vacanță a tronului, cu respectarea procedurii prevăzute în art. 79 din Constituție și să primească jurământul depus de noul Rege sau de regentă (art. 83). În competența aceluiași organ intra și formarea guvernului pentru rege.

Puterea executivă era exercitată de către rege și miniștrii săi (art. 39) în conformitate cu normele cuprinse în capitolele 2 și 3 din Constituție.

Atribuțiile de ordin executiv, exercitate de Rege, erau consacrate în art. 88 din Constituție, conform căruia: regele numea și revoca miniștrii săi și alți funcționari publici; era șeful armatei; conferea grade militare și decorații; avea dreptul de a bate moneda; avea dreptul să încheie tratate și convenții cu state străine. Actele regelui însă nu produceau efecte juridice, dacă nu erau contrasemnate de miniștrii respectivi.

Conform art. 92 din Constituție, puterea executivă era exercitată, în numele regelui, de către Consiliul de Miniștri, al cărui președinte era persoana desemnată de rege pentru formarea guvernului.

Regele venit la tron pe cale ereditară era declarat de Constituție inviolabil, irevocabil și nu răspundea din punct de vedere politic pentru actele sale.

Capitolul 4 („Despre puterea judecătorească”) din acest titlu determina principiile fundamentale de realizare a justiției. Conform prevederilor constituționale, justiția nu se putea efectua decât în condițiile prevăzute de legislație și numai de către instanțele judecătorești: judecătoriile de ocol, tribunale, Curțile de Apel și Curtea de Casație. În mod expres se interzicea crearea oricăror „comisiuni și tribunale extraordinare”.

Caracterul liberal al Constituției a fost reflectat cu precădere în conținutul art. 103, care acorda Curții de Casație și Justiție dreptul de a „judeca constituționalitatea legilor și a declara inaplicabile pe acelea care sunt contrare Constituției”.

Constituția plasa în competența justiției și contenciosul administrativ (art. 107 alin. 2). În temeiul acestei instituții liberale și democratice, „cel vătămat în drepturile sale, fie printr-un act administrativ de autoritate, fie printr-un act de gestiune, făcut cu încălcarea legilor și regulamentelor, fie prin rea-voință a autorităților administrative de a rezolva cererea privitoare la un drept, poate face cererea la instanțele judecătorești pentru recunoașterea dreptului său”³⁵.

Conform acestor dispoziții, persoana vătămată printr-un act de putere publică al puterii executive, prin care i se leza un drept consfințit în constituție sau într-o lege ordinară, putea să întreprindă acțiuni concrete în ce privește revendicarea drepturilor lezate.

Judecând cazul, organele judecătorești îl puteau anula sau puteau pronunța daune civile până la data restabilirii dreptului vătămat, având dreptul de a judeca cererea de despăgubire, fie contra autorității administrative chemate în judecată, fie contra funcționarului vinovat.

Capitolul 5 din titlul III a fost consacrat autorităților administrației publice locale. Stipulând în mod special faptul că „instituțiile județene și comunale sunt reglementate prin lege”, Constituția declara că aceste legi vor avea drept fundament normativ principiul descentralizării administrative. Membrii consiliilor județene erau aleși de cetățenii români prin vot universal, egal, direct, secret și obligatoriu.

Titlul IV – „*Despre finanțe*” (art. 109-118), reglementa relațiile financiare având în calitate de fundament metodologic principiile consacrate de dreptul public modern din Europa occidentală³⁶. Articolul 109 instituia garanții constituționale împotriva oricăror impuneri fiscale abuzive, consacrand că „niciun impozit de orice

³⁵ Guceac I. *Evoluția constituționalismului în Republica Moldova*. Chișinău, 2000, p. 190.

³⁶ Negulescu P. *Curs de drept constituțional român*. București, 1927, p. 540 – citat de Costachi Gh., Guceac I. *Fenomenul constituționalismului în evoluția Republicii Moldova spre statul de drept*. Chișinău: F.E.-P. „Tipografia Centrală”, 2003, p. 234.

natură nu se poate stabili și percepe decât pe baza unei legi”. Sfera impunerilor sociale era determinată de art. 110 din Constituție, în care se spunea că „prin lege se pot crea impozite numai în folosul statului, județelor, comunelor și instituțiilor publice care îndeplinesc serviciile de stat”. În același titlu (art. 111) era confirmat și dreptul județelor și al comunelor de a stabili impozite „decât cu învoirea consiliilor județene sau comunale în limitele stabilite de lege”.

Important este și art. 112 în care se declara egalitatea cetățenilor în materie de impozite. Excluzând orice privilegii în domeniul impozitelor publice, cunoscute în istoria dreptului românesc, Constituția interzicea orice „excepțiune sau micșorare de impozit” în afara legii.

Articolul 114 reglementa modul de formare a bugetului de stat și controlul asupra executării acestuia. În temeiul normelor constituționale, guvernul nu era abilitat să dispună de veniturile statului, datorită faptului că națiunea urma să stabilească suma veniturilor și a cheltuielilor, să aprobe în prealabil utilizarea fondurilor și să controleze cheltuielile prin intermediul reprezentanților săi aleși în Adunarea Deputaților. Prin art. 115, Constituția a instituit o Curte de Conturi care trebuia să exercite controlul preventiv și de gestiune a tuturor veniturilor și cheltuielilor suportate de stat. În fiecare an, Curtea de Conturi trebuia să prezinte Adunării Deputaților un raport general, în care să rezume „conturile de gestiune ale bugetului trecut și să semnaleze neregulile săvârșite de miniștri în aplicarea bugetului”.

Titlul V – „*Despre puterea armată*” (art. 119-123), determina statutul juridic al forțelor armate, care, conform art. 119, erau compuse din „armata activă, trupele de rezervă și miliție”. S-a stabilit că „Contingentul armatei se votează pentru fiecare an de ambele Corpuri legiuitoare”. Organizarea apărării țării a fost dată (potrivit art. 122) în competența unui Consiliu superior al apărării țării (nou creat). Ultimul articol al titlului stabilea că „Nici o trupă armată străină nu poate fi admisă în serviciul Statului, nici nu poate intra sau trece pe teritoriul României decât în puterea unei anume legi”.

În general, potrivit cercetărilor, armata a fost supusă principiului depolitizării, dovadă servind Legea electorală din 27 martie 1926, care lipsea militarii activi de dreptul de a alege și de a fi aleși (art. 28)³⁷.

Sistemul de organizare a armatei, consacrat de Constituție, a fost numit „sistem al conscripțiunei și al națiunei armate, în temeiul căruia tot cetățeanul este obligat să satisfacă serviciul militar, afară de excepțiunile stabilite de lege”³⁸.

Titlul VI – „*Dispozițiuni generale*” (art. 119-123), consacră norme referitoare la drapelul de stat (fiind recunoscut tricolorul), la reședința Guvernului (în capitala țării) și limba oficială a Statului Român (limba română). Articolul 128 a consacrat expres că: „Constituțiunea de față nu poate fi suspendată nici în total, nici în parte. În caz de pericol de Stat se poate prin lege institui starea de asediu generală sau parțială”.

Titlul VII – „*Despre revizuirea Constituțiunii*” (art. 129-130), stabilea procedura de revizuire a Constituției, aceasta fiind una greoaie și practic irealizabilă, ceea ce conferea Constituției o trăsătură pronunțată de rigiditate. Spre deosebire de procedura de revizuire prevăzută în art. 129 din Constituția din 1866, legislatorul a optat pentru „dubla strigare” la un interval de 15 zile a propunerii de revizuire în cele două Camere, față de cele „trei strigări”. Inițiativa de revizuire revenea Regelui sau oricăreia dintre Adunările legiuitoare, după care și Adunarea Deputaților și Senatul hotărau, cu majoritate absolută de voturi, dacă revizuirea se impunea cu adevărat. În cazul în care Camerele hotărau necesitatea revizuirii, ambele corpuri legiuitoare alegeau o comisie mixtă care avea ca sarcină să propună textele din Constituție ce urmau a fi supuse revizuirii. Raportul Comisiei era citit în fiecare adunare de două ori la un interval de 15 zile. După această procedură, camerele se întruneau în ședință comună și hotărau cu majoritate de două treimi din numărul

³⁷ Costachi Gh., Guceac I. *Fenomenul constituționalismului în evoluția Republicii Moldova spre statul de drept*. Chișinău: F.E.-P. „Tipografia Centrală”, 2003, p. 235.

³⁸ Oroveanu M.T. *Istoria dreptului românesc și evoluția instituțiilor constituționale*. București: Editura Cerna, 1992, p. 291-292 – citat de Costachi Gh., Guceac I. *Fenomenul constituționalismului în evoluția Republicii Moldova spre statul de drept*. Chișinău: F.E.-P. „Tipografia Centrală”, 2003, p. 235.

membrilor lor care anume articole urmau să fie revizuite. În urma votului, Camerele erau de drept dizolvate și organizate alegeri noi.

Titlul VIII – „*Dispozițiuni tranzitorii și suplimentare*” (art. 131-138), reglementa câteva aspecte importante precum:

- recunoașterea caracterului constituțional al unor dispozițiuni din legile agrare³⁹ ale teritoriilor unite și consacrarea acestora ca părți componente ale Constituției, urmându-i soarta juridică a acesteia (art. 131);

- exproprierea pădurilor în scopul satisfacerii trebuintelor normale de lemne de foc și de construcție ale populației rurale din vechiul Regat, Basarabia și Bucovina (art. 132);

- ratificarea decretelor-legi privitor la acordarea drepturilor cetățenești (nr. 3.902 din 29.12.1918) și la incetățenirea evreilor cari locuiau în vechiul Regat (nr. 33 din 28.05.1919 și nr. 3.464 din 12.08.1919) – art. 133;

- lăsarea în vigoare a unor legi importante până la adoptarea altora noi (bunăoară, Legea de organizare Consiliului legislativ – art. 134; Legile relative la organizarea și judecarea contenciosului administrativ – art. 135).

În art. 136 din Constituție s-a dispus necesitatea reglementării prin lege specială lista civilă a Întâiului Rege al României întregite.

O importanță distinctă prezintă art. 137 din Constituție, potrivit căruia s-a dispus „revizuirea tuturor codicilor și legilor existente în diferitele părți ale Statului român spre a se pune în armonie cu Constituțiunea și asigurarea unității legislative. Până atunci ele rămân în vigoare”. Mai mult, în alin. 2 al articolului, s-a stabilit expres că: „din ziua promulgării Constituțiunii, sunt desființate acele dispozițiuni din legi, decrete, regulamente și orice alte acte contrarii celor înscrise în prezenta Constituțiune”.

Ultimul articol din Constituție (art. 138) a fost consacrat Adunărilor Naționale ce funcționau pe teritoriile reunite, stipulându-se că: „Actualele Adunări naționale

³⁹ Fiind vorba despre: *Legea pentru reforma agrară din Oltenia, Muntenia, Moldova și Dobrogea* (vechiul Regat) din 17 Iulie 1921; *Legea pentru reforma agrară din Basarabia* din 13 Martie 1920; *Legea pentru reforma agrară din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș* din 30 Iulie 1921; *Legea pentru reforma agrară din Bucovina* din 30 Iulie 1921.

după promulgarea prezentei Constituțiuni pot funcționa până la expirarea mandatului lor legal. În acest timp ele vor trebui să facă, pe baza principiilor din aceasta Constituțiune, legea electorală. Până la facerea acestei legi, decretele-legi electorale rămân în vigoare.

Sinteza novațiilor constituționale. În pofida faptului că unii cercetători au perceput Constituția României din 1923 ca fiind „o modificare a Constituției din 1866”, destul de mulți savanți au recunoscut valoarea acestei Constituții, reliefându-i inovațiile cu care a intervenit în câmpul juridico-constituțional al statului, fiind considerată a fi una democratică⁴⁰. Printre acestea vom enunța următoarele:

Constituția din anul 1923 a confirmat unirea provinciilor române Basarabia, Bucovina, Transilvania cu România și a consacrat România ca stat național unitar și indivizibil, al cărei teritoriu este inalienabil. A interzis colonizarea teritoriului național cu populații sau grupuri etnice străine.

Constituția a consacrat într-o formă mai reușită principiul legalității și supremației Constituției, instituind controlul constituționalității legilor prima oară în istoria constituțională a României. Cu privire la legalitatea și supremația Constituției, a specificat foarte clar că „numai Curtea de Casație în secțiuni unite are dreptul de a judeca constituționalitatea legilor și de a declara inaplicabile pe acelea care sunt contrare Constituției” (art. 103). Curtea de Casație avea rolul Curții Constituționale de astăzi, fiind constituită din juriști de profesie, integri și neafiliați niciodată vreunei grupări politice.

Una dintre schimbările constituționale esențiale se referea la modul de alegere a deputaților în Parlament, care își păstra caracterul bicameral. S-a renunțat la votul cenșitar și capacitar în favoarea votului universal, egal direct și secret al cetățenilor de gen masculin majori, cu scrutin de listă, cu respectarea principiului reprezentării grupurilor etnice minoritare (în esență Constituția a înlocuit sistemul electoral cenșitar cu un sistem electoral democratic).

⁴⁰ Costachi Gh., Guceac I. *Fenomenul constituționalismului în evoluția Republicii Moldova spre statul de drept*. Chișinău: F.E.-P. „Tipografia Centrală”, 2003, p. 236.

Constituția a prevăzut obligativitatea publicării actelor adoptate de autoritățile administrației publice cu scopul de a le face cunoscute celor cui se adresau sau care puteau fi afectați de efectele produse de actele normative respective, consolidând astfel legalitatea.

Constituția a consacrat și garantat drepturile și libertățile cetățenești mai largi, fără deosebire etnică, de limbă sau religie, egalitatea cetățenilor în societate și înaintea legilor, libertatea conștiinței și întrunirilor, dreptul de asociere, secretul corespondenței, inviolabilitatea domiciliului; a instituit votul universal, egal, direct, obligatoriu și secret (doar militarii și femeile nu puteau să își exprime opțiunea politică).

Constituția a formulat într-o nouă manieră principiul suveranității naționale, renunțând la cel al suveranității de stat⁴¹. La fel, Constituția a consacrat ferm principiul separației puterilor în stat, independente una de alta, însă existând posibilitatea ca acestea să se limiteze reciproc în atribuții.

Activitatea legislativă a fost atribuită în competența Regelui și a reprezentanței naționale (Parlamentul), cea executivă – Regelui și Guvernului, iar cea judiciară – numai instanțelor judecătorești. Ascendența Regelui față de Parlament consta în faptul că legile nu puteau intra în vigoare decât sancționate (adică promulgate), iar Regele era cel care putea refuza sancționarea unei legi. Ascendența față de Guvern consta în faptul că „Guvernul exercita puterea executivă în numele Regelui”. Regele nu avea, însă, ascendență asupra puterii judecătorești, care „se exercita de către organele ei”.

Așadar, Constituția din 1923 a reprezentat așezământul juridic principal pe baza căruia au funcționat instituțiile fundamentale ale României întregite, conferind statului Român forma de guvernământ monarhică cu regim democratic parlamentar⁴².

Important este că pe baza noii Constituții, ulterior s-au votat mai multe legi, menite să asigure unitatea Statului din diverse domenii, cum ar fi: legea electorală

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² Aramă E., Coptileț V. *Istoria dreptului românesc*. Chișinău: Cartea juridică, 2015, p. 217.

prin care s-a înfăptuit reforma votului universal; legea de organizare judecătorească, prin care s-a extins organizația din Vechiul Regat, cu anumite dispoziții de tranziție pentru provinciile alipite; legea contenciosului administrativ și legea Înaltei Curți de Casație și justiție, legea unitară a Corpului avocaților. Prin noua lege administrativă s-au stabilit norme identice pentru sistemul administrativ. Statutul funcționarilor și legea pensiilor au contribuit la procesul de unificare. Legea de organizare a bisericii ortodoxe a stabilit reguli comune pentru activitatea entităților bisericii ortodoxe⁴³.

Dincolo de criticile aduse, elaborarea și promulgarea Constituției din anul 1923 a constituit un moment important din istoria României întregite, fiind necesară din perspectiva transformărilor produse în viața societății române după realizarea Unirii. Adoptarea Constituției din anul 1923 reprezintă un eveniment de referință în istoria contemporană a României și datorită faptului că acest document fundamental a contribuit la desăvârșirea ambițiosului proiect de înfăptuire a statului național unitar⁴⁴.

Concluzii: În general, Constituția din 1923 se impune în atenție prin faptul că a adus importante inovații și modificări în comparație cu constituțiile anterioare sau cu alte documente de bază ale vremii. Printre acestea se numără în mod special:

1. Forma de guvernământ: Constituția din 1923 a consolidat monarhia constituțională în detrimentul monarhiei absolutist, marcând astfel o tranziție către un regim politic mai democratic și mai echilibrat, în care regele avea atribuții limitate și era supus legilor și instituțiilor constituționale.

2. Sistemul electoral: Constituția din 1923 a introdus un sistem electoral bazat pe principiile reprezentării proporționale, înlocuind sistemul electoral mai restrictiv și mai puțin democratic al constituțiilor anterioare. Acest lucru a permis o reprezentare mai justă și mai echitabilă a diverselor grupuri și interese politice în parlament.

⁴³ Rădulescu A. *Unificarea administrativă*. În: Academia Română. Memoriile Secțiunii Istorice, Seria III, Tomul VII, București: Ed. Cultura Națională, 1925, p. 398.

⁴⁴ Cornea S. *Constituția din anul 1923 și încadrarea Basarabiei în sistemul administrativ al României*. În: Buletinul științific al Universității de Stat „Bogdan Petriceicu Hașdeu” din Cahul, Seria „Științe Sociale”, 2023, nr. 1(17), p. 28.

3. Drepturile și libertățile fundamentale: Constituția din 1923 a consacrat un catalog extins de drepturi și libertăți individuale, cum ar fi libertatea de exprimare, libertatea de întrunire, dreptul la proprietate și egalitatea în fața legii. Aceste drepturi au fost garantate constituționa într-un mod mai robust și au reflectat tendințele democratice ale vremii.

4. Separarea puterilor în stat: Constituția a consolidat principiul separației puterilor în stat, clarificând rolurile și responsabilitățile diferitelor ramuri ale guvernării: legislativă, executivă și judiciară, fapt prin care a contribuit la stabilirea unui cadru instituțional echilibrat și la prevenirea concentrării excesive a puterii în mâinile unei singure instituții.

5. Principiul legalității. Constituția din 1923 a consolidate substanțial și legalitatea, atât ca principiu de organizare și funcționare a autorităților statului, dar și ca un principiu important al relațiilor dintre autorități și cetățeni.

6. Statutul minorităților: O altă inovație a fost acordarea unei atenții speciale drepturilor minorităților naționale de a fi reprezentate în organul legislativ al statului (Adunarea Deputaților) și în autoritățile publice locale. Constituția a asigurat astfel protecția minorităților și a promovat principiile egalității, reflectând diversitatea etnică și culturală a României.

Aceste inovații au reprezentat un pas semnificativ în direcția modernizării și democratizării României în perioada interbelică, consolidând principiile fundamentale ale democrației și ale statului de drept într-un context european și global în continuă schimbare.

În fine, privind în trecut, se pare incontestabil faptul că Constituția din 1923 a marcat o etapă semnificativă în dezvoltarea democratică a spațiului românesc, atât prin valorile pe care le-a consacrat, cât și prin inovațiile pe care le-a cuprins. Mai mult, această Lege Fundamentală a reprezentat o experiență importantă și o sursă de inspirație pentru viitoarele reforme constituționale din spațiul de referință, oferind repere relevante pentru dezvoltarea ulterioară a sistemului constituțional românesc. Din perspectiva dată, Constituția din 1923 prezintă o semnificație distinctă în contextul eforturilor teoretico-științifice de căutare și analiză a rădăcinilor istorice

ale democrației și constituționalismului contemporan al Republicii Moldova, marcat de Constituția adoptată în anul 1994, în vigoare deja de 30 de ani.

Bibliografie

1. Aramă E., Coptileț V. *Istoria dreptului românesc*. Chișinău: Cartea juridică, 2015. 312 p.
2. Berariu C. *Noua Constituție a României: reflexiuni și anteproiect*. Cernăuți: Glasul Bucovinei, 1922.
3. Boilă R. *Anteproiect de Constituție pentru statul român întregit*. Cluj: Tipografia Națională, 1921.
4. Boilă R. *Principiile constituției*. În: *Constituția din 1923 în dezbaterile contemporanilor*. București: Humanitas, 1999. 640 p.
5. *Constituția României din 1923*, publicată în Monitorul Oficial nr. 282 din 29 martie 1923. Disponibilă: https://www.cdep.ro/pls/legis/legis_pck.htp_act_text?id=1517.
6. Cornea S. *Constituția din anul 1923 și încadrarea Basarabiei în sistemul administrativ al României*. În: *Buletinul științific al Universității de Stat „Bogdan Petriceicu Hașdeu” din Cahul, Seria „Științe Sociale”, 2023, nr. 1(17), p. 18-37.*
7. Costachi Gh., Guceac I. *Fenomenul constituționalismului în evoluția Republicii Moldova spre statul de drept*. Chișinău: F.E.-P. „Tipografia Centrală”, 2003. 344 p.
8. Dușu M. *Constituția din 1923: un punct culminant al constituționalismului românesc*. Disponibil la: <https://www.juridice.ro/essentials/6193/constitutia-din-1923-un-punct-culminant-al-constitutionalismului-romanesc>.
9. Guceac I. *Evoluția constituționalismului în Republica Moldova*. Chișinău, 2000. 373 p.
10. Iorga N. *Istoricul Constituției Românești*. În: *Noua Constituție a României și noile constituții europene (23 de prelegeri publice organizate de Institutul Social Român)*. Institutul Social Român. București: Tiparul Cultura Națională, p. 5-24.

Disponibil la:
https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/1/12/Constantin_G._Dissescu_-_Noua_Constitu%C8%9Bie_a_Rom%C3%A2niei_-_23_de_prelegeri_publice_-_cu_o_anex%C4%83_cuprinz%C3%A2nd_Nouile_Constitu%C8%9Bii_Europene.pdf.

11. Maican O. *Evoluția constituțională a României. Constituțiile din 1923 și 1938*. (2015). Disponibil la: <https://romanalibera.ro/special/evolutia-constitutionala-a-romaniei-constitutiile-din-1923-si-1938-363507/>.
12. Negulescu P. *Curs de drept constituțional român*. București: Editura Alex. Th. Doicescu, 1927. 576 p.
13. *Noua Constituție a României și noile constituții europene (23 de prelegeri publice organizate de Institutul Social Român). Institutul Social Român. București: Tiparul Cultura Națională, 1922. 529 p.* Disponibil la: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/1/12/Constantin_G._Dissescu_-_Noua_Constitu%C8%9Bie_a_Rom%C3%A2niei_-_23_de_prelegeri_publice_-_cu_o_anex%C4%83_cuprinz%C3%A2nd_Nouile_Constitu%C8%9Bii_Europene.pdf.
14. Oroveanu M.T. *Istoria dreptului românesc și evoluția instituțiilor constituționale*. București: Editura Cerna, 1992. 326 p.
15. Radu Al. *Continuitate constituțională discontinuă*. În: Sfera Politicii, Vol. XVIII, nr. 7 (149), 2010, p. 9-16. Disponibil: https://revistasferapoliticii.ro/sfera/pdf/Sfera_149_1.pdf.
16. Rădulescu A. *Unificarea administrativă*. În: Academia Română. Memoriile Secțiunii Istorice, Seria III, Tomul VII. București: Ed. Cultura Națională, 1925.
17. Sofronie G. *Curs de drept constituțional*. Cluj-Sibiu: Ed. Cartea Românească, 1941. 215 p.
18. Djuvara M. *Curs de drept constituțional*. București, 1925.

19. Ionescu D., Tuțu Gh., Matei Gh. *Dezvoltarea constituțională a statului Român*. București: Ed. Științifică, 1957. 597 p.
20. Stere C. *Anteproiect de Constituție întocmit de secția de studii a Partidului Țărănesc*. În: *Viața Românească*, București, 1922.
21. Turliuc C. *Constituția din 1923 și rosturile ei*. Disponibil: <https://www.romania-actualitati.ro/emisiuni/istorica/constitutia-din-1923-si-rosturile-ei-id175619.html>.
22. Turliuc C., Balan M. *Constantin Stere și Constituția României din 1923*. În: *Revista de Istorie a Moldovei*, 2015, nr. 2, p. 9-15. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/j_nr_file/RIM_2_2015.pdf.

TAXELE DE STAT

– IMPEDIMENT ÎN CALEA ACCESULUI LIBER LA JUSTIȚIE

Valeriu KUCIUK

doctor în drept, lector universitar, avocat
președintele AO „Institutul Justiției Constituționale”

<https://orcid.org/0000-0002-5903-2651>

vkuchiuk@yahoo.com;

La 01 ianuarie 2024 a intrat în vigoare noua Lege a taxei de stat⁴⁵, care a reglementat regimul juridic al taxelor de stat, actualizând unele din ele, dar și introducând alte taxe noi. Astfel, noua Lege a taxei de stat:

- a exceptat de la plata taxei de stat în cadrul proceselor de insolabilitate, a cererilor de admitere a creanțelor depuse de creditorii a căror creanță este întemeiată pe o hotărâre judecătorească sau pe hotărâri arbitrare irevocabile, sau pe titluri executorii, inclusiv cererile de admitere a creanțelor depuse de creditori a căror creanță este obiect de examinare în cadrul unui litigiu judiciar pendinte;

- a impus cu taxă de stat cererile de partaj din valoarea bunurilor pretinse;

- a eliminat „incertitudinea” cu referire la cererile de chemare în judecată cu caracter nepatrimonial;

- a scutit de la plata taxei de stat radierea din evidența la domiciliu sau la reședința temporară;

⁴⁵ Legea taxei de stat nr.213 din 31.07.2023, publicată în MO nr.306-309/549 din 11.08.2023

- a scutit de la plata taxei de stat și a taxei de timbru a minorilor, a executorilor judecătorești și a organelor fiscale indiferent de calitatea lor procesuală.

Este de reținut, că la adoptarea Legii date, avizul departamentului juridic al Parlamentului a fost unul critic și negativ. Or, examinând proiectul de lege respectiv (nr.59/2023), și efectuând o analiză juridică conform prevederilor legislației în vigoare⁴⁶, dânsul a constatat.

1. Contrar prevederilor art.32 din Legea nr.100/2017 care stabilesc că *„proiectul actului normativ, însoțit de nota informativă, se transmite spre avizare autorităților publice responsabile de implementarea prevederilor conținute în proiect, instituțiilor interesate, precum și reprezentanților societății civile, care întocmesc și prezintă autorului proiectului avizele la proiect”*, careva expertize nu au fost asigurate de autorii proiectului de lege.

2. Proiectul de lege având un impact evident asupra bugetului de stat, urma ca aprobarea lui să fie corelată cu politica bugetar-fiscală, conform exigențelor alin.(4) art.131 din Constituție, potrivit căroră *„orice propunere legislativă sau amendament care atrage majorarea sau reducerea veniturilor bugetare sau împrumuturilor, precum și majorarea sau reducerea cheltuielilor bugetare pot fi aprobate numai după ce sunt acceptate de Guvern”*. În sensul dat, obligativitatea existenței acceptului prealabil al Guvernului, în privința propunerii legislative, constituie drept o condiție imperativă de la care legislativul nu poate deroga, iar nerespectarea acesteia constituie o încălcare a procedurii stabilite de Constituție, în materie de legiferare în domeniul bugetar⁴⁷.

3. Conform art.I pct.5 din proiect, persoanele care revendică printr-o acțiune în contencios administrativ apărarea unui drept legitim prin activitatea administrativă a autorităților publice sunt scutite de plata taxei

⁴⁶ art.54 din Regulamentul Parlamentului, adoptat prin Legea nr.797/1996 și prevederile Legii nr.100/2017 cu privire la actele normative

⁴⁷ Hotărârile Curții Constituționale nr. 29/2001, nr.2/2014, nr.11/2014, nr.23/2019; nr.8/2021

de stat cu excepția cerințelor referitoare la încasarea prejudiciului moral și material, fiind obligate să plătească în continuare taxa de timbru la înaintarea acțiunilor, cât și în căile de atac. Este de reținut că, în conformitate cu pct.1.7 din Anexa nr.2, autoritățile administrației publice centrale, organele centrale de specialitate ale administrației publice, Curtea de Conturi și organele subordonate lor finanțate de la bugetul de stat, precum și autoritățile publice locale sunt scutite de taxă de stat și taxă de timbru. Totodată, în temeiul prevederilor alin.(3) al art.2 al Legii nr.213/2023, prin derogare, autoritățile și instituțiile publice sunt scutite de taxă de timbru în acțiunile care au ca obiect încasarea unor sume de bani la bugetul de stat.

Astfel, posibilitatea scutirii de taxa de timbru este aplicabilă doar față de autoritățile statului, fapt care ar putea pune în situație discriminatorie persoanele fizice și juridice care vin să conteste acțiunile organului de stat. De asemenea ar putea fi încălcat principiul egalității armelor, principiu menționat în mai multe hotărâri ale CEDO⁴⁸.

Având în vedere stabilite de departamentul juridic al Parlamentului, venim cu următoarele argumente în favoarea necesității revizuirii Legii nr.213/2023, care vin să fortifice poziția de principiu sus expusă, și anume.

a) Legea nr.213/2023 a fost elaborată de către deputați, urmare a activității unui grup de lucru constituit pe platforma parlamentară cu scopul de a ajusta cadrul normativ și de a crea un echilibru bugetar între asigurarea unui serviciu public calitativ și obligația cetățeanului care folosește acest serviciu. Totodată, cu toate că prin Hotărârea nr.516 din 19 iulie 2023 Guvernul s-a pronunțat expres în avizul adoptat că „*susține inițiativa legislativă și amendamentele propuse*”, tot acolo, Guvernul a subliniat „*cu luarea în considerare a unor obiecții și recomandări de îmbunătățire*”.

⁴⁸ Hotărâri relevante ale CEDO

https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Guide_Art_6_criminal_ROM,
https://ibn.idsi.md/vizualizare_articol/122349, etc.

Așa, prin Legea nr.213/2023 s-a instituit și taxa de timbru în mărime de 200 de lei care este suma percepută de la persoanele fizice și juridice, pentru intentarea unui proces judiciar civil, de contencios administrativ, precum și pentru fiecare contestație împotriva deciziei agentului constator asupra cauzei contravenționale atât în prima instanță, cât și în căile de atac. Iar, potrivit art.2 alin.(2) din Legea citată, *„taxa de timbru nu este susceptibilă de scutire, amânare sau eşalonare, cu excepțiile prevăzute de prezenta lege. Suma de bani plătită ca taxă de timbru nu se restituie și nici nu se compensează din contul părții care a pierdut procesul”*.

Astfel, pornind de la faptul că instanțele de judecată trebuie să activeze cu adevărat în folosul celor care au nevoie de obiectivitate, corectitudine și calitate în vederea apărării drepturilor și libertăților care au fost încălcate, nu poate fi considerată potrivită instituirea unei taxe suplimentară pentru toate tipurile de cauze li pentru toate persoanele fizice și juridice, taxe pentru fiecare contestație depusă. Or, aceasta în opinia noastră distorsionează distribuirea cheltuielilor de judecare între părți, afectând dinamica și asigurarea desfășurării eficiente a proceselor de judecată.

Mai mult, aceste cerințe conduce la o incertitudine procesuală, afectând responsabilitatea părților, decongestionând instanțele de judecată de cauze litigioase și îngrădind accesul la justiție persoanelor – reclamanți și pârâți.

b) În conformitate cu prevederile art.1 alin.(3) din Constituția Republicii Moldova, *„Republica Moldova este un stat de drept, democratic, în care demnitatea omului, drepturile și libertățile lui, libera dezvoltare a personalității umane, dreptatea și pluralismul politic reprezintă valori supreme și sunt garantate”*.

Astfel, cadrul legal normativ în vigoare este călăuzit de preocuparea constantă de a ocroti interesele și drepturile legale ale omului, de a asigura protecție personalității umane în integralitatea ei și de a-i crea condiții optime de dezvoltare socială.

Prin art.60 alin.(1), Constituția evidențiază rolul deosebit al Parlamentului ca unica autoritate legislativă a statului. Respectând principiile și normele constituționale, Parlamentul are o marjă mare de apreciere în politicile ce le întreprinde și legile care le adoptă. Cu toate acestea, marja respectivă nu este una absolută, Parlamentul fiind obligat să respecte întocmai prevederile exprese ale Constituției, hotărârile relevante ale Curții Constituționale, și în primul rând cele de interpretare a Constituției, dar și întregul cadru normativ în vigoare a Republicii Moldova, în special regulamentul său.

În acest sens, prin adoptarea la 31 iulie a Legii nr.213/2023, Parlamentul și-a exercitat una din atribuțiile sale constituționale de adoptare a unei legi care are ca scop, potrivit notei informative, actualizarea taxelor de stat la nivelul economiei actuale pentru acoperirea cheltuielilor la serviciile oferite de instituțiile publice și compensării parțiale statului a cheltuielilor pentru asigurarea activității instanțelor judecătorești. Totodată, prin cele stabilite de departamentul juridic al Parlamentului, dar și cele constatate în prezenta lucrare, se face dovadă a nerespectării unor norme și proceduri stabilite expres atât în legislația națională, cit și în cadrul legal internațional.

c) Este de menționat, că prevederile Legii nr.213/2023 nu au fost întrutotul corelate cu actele normative existente în vigoare⁴⁹, fapt ce încalcă principiile legalității și securității juridice, consfințite prin prisma cerințelor statului de drept, prevăzut la art.1 alin.(3) din Constituție. Or, ca efect juridic, normele legii îngădesc accesul liber la justiție a persoanelor social-vulnerabile și al celor cu venituri mici, care, din cauza situației materiale precare nu-și vor permite să achite taxele stabilite, în special taxa de timbru. Iar în contextul faptului nerecunoașterii dreptului persoanelor reclamante de a-și recupera cheltuielile ocazionate de plată a taxei de timbru din contul

⁴⁹ Aspect ocnstatat de departamentul juridic al Parlamentului Republicii Moldova

părții care a pierdut procesul, se poate de constatat și încălcarea dreptului la proprietatea privată⁵⁰.

Totodată, având în vedere realitățile social-economice ale Republicii Moldova, este de constatat și lipsa a careva studiu de cercetare, pentru a putea fi evaluat impactul acestei noii redacții a legii asupra cetățeanului.

d) Este de remarcat că, într-un stat de drept, autoritățile și instituțiile publice trebuie să respecte normele de drept la fel ca și orice persoană fizică sau juridică, iar raporturile dintre aceștia sunt supuse acelorași exigențe de legalitate ca și raporturile dintre doi particulari.

Scopul contenciosului administrativ, ca instituție juridică, este de a garanta protecția persoanelor împotriva abuzurilor, arbitrariului și a ilegalităților comise de către autoritățile publice. Gratuitatea acestui instrument de control este un stimul pentru cetățeni de a riposta acțiunilor ilegale ale autorităților publice. Prin urmare, menținerea taxei de stat pentru cerințele referitoare la încasarea prejudiciului moral și material în cauzele de contencios administrativ, inclusiv a taxei de timbru, fără posibilitate de scutire în virtutea situației financiare individuale a participantului la proces, va distorsiona esența acestui mecanism de protecție.

Totodată, norma legii menține o inechitate între cetățeni și autorități, dar și instituțiile publice, în ceea ce privește plata taxei de timbru pentru introducerea unei acțiuni în instanța de judecată, împiedicând accesul liber la justiție, în special pentru categoriile vulnerabile ale populației.

În contextul dat, revenim la necesitatea de a sublinia, că la adoptarea normelor contestate nu s-a ținut cont de avizul respectiv al Guvernului Republicii Moldova⁵¹, în care se indică condiția de luare în considerare a obiecțiilor și recomandărilor de îmbunătățire expuse.

⁵⁰ Art.1 alin.(3), art.4, art.7, art.9, art.20, art.23, art.54 și art.127 din Constituția Republicii Moldova, dar și art.17 și 18 al Convenției pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, precum și a art.1 la Primul Protocol adițional la respectiva Convenție.

⁵¹ Hotărârea Guvernului Republicii Moldova nr.516 din 19 iulie 2023

e) Sistemul național juridic privind protecția și promovarea drepturilor omului este fundamentat pe prevederile Constituției Republicii Moldova, pe alte acte normative naționale, dar și pe tratatele internaționale la care Republica Moldova este parte.

Asigurarea respectării drepturilor omului constituie un imperativ al Republicii Moldova, asigurând respectarea prin elaborarea și adoptarea documente de politici și normelor juridice în domeniul drepturilor omului, care garantează și pune în valoare drepturile și libertățile fundamentale ale omului.

Racordând principiul nominalizat la sesizarea vizată, se remarcă existența ingerințelor legiuitorului în materia încălcării drepturilor omului prin adoptarea Legii nr.213/2023, în special al normelor prevăzute la art.2, 4 și 9 ale legii.

f) În conformitate cu prevederile art.20 din Constituție, orice persoană are dreptul la satisfacție efectivă din partea instanțelor judecătorești competente împotriva actelor care violează drepturile, libertățile și interesele sale legitime. Nici o lege nu poate îngreuna accesul la justiție.

Curtea Europeană admite că, așa cum reiese din jurisprudența sa constantă, „dreptul la o instanță” nu este absolut. Se pretează la limitări, deoarece dispune prin însăși natura sa o reglementare din partea statului care are dreptul de a alege mijloacele de utilizat în acest scop. În acest sens, Curtea a reamintit că nu a exclus niciodată că interesele unei bune administrări a justiției pot justifica impunerea unei restricții financiare accesului unei persoane la o instanță (Hotărârea în Cauza Tolstoy-Miloslavsky §.61, Hotărârea în Cauza Kreuz §.59).

În ciuda marjei de apreciere de care dispune un stat în materie, Curtea a subliniat că o limitare a accesului la o instanță nu se conciliază cu art. 6 § 1 din Convenția Europeană pentru Drepturile Omului decât dacă tinde să aibă

un scop legitim și dacă există un raport rezonabil de proporționalitate între mijloacele folosite și scopul vizat (Hotărârea în Cauza Kreuz §.55).

Totodată, Curtea a reiterat că valoarea cheltuielilor, apreciată în lumina circumstanțelor unei cauze date, inclusiv solvabilitatea reclamantului și faza procedurală în care i se impune restricția în cauză, sunt factori de care trebuie ținut seama spre a se stabili dacă partea interesată a beneficiat de dreptul său de acces la o instanță, sau dacă, din cauza sumei cheltuielilor, accesul la o instanță a fost restrâns într-o măsură încât dreptul a fost atins în chiar substanța sa (Hotărârea în Cauza Tolstoy-Miloslavsky §.63, Hotărârea în Cauza Kreuz §.60).

În speță, considerăm că prevederile Legii 213/2023 îngrădesc accesul la justiție al persoanelor social-vulnerabile și al celor cu venituri mici care din cauza situației materiale precare nu-și vor permite să achite taxa de timbru.

Or, în temeiul art.1 și 2 alin.(4) al Legii nr.213/2023, taxele sunt constituite din taxa de stat (pornește de la 5% din valoarea acțiunii dar nu mai puțin de 150 lei, și crește geometric și neproportional) și taxa de timbru care constituie 200 de lei. Sub acest aspect, nu se poate vorbi despre un quantum neîmpovăraător al taxelor, care nu sunt unele rezonabile, proporționale și care să nu fie de natură a afecta justițiabilul din punct de vedere financiar.

Remarcăm că, scopul legitim declarat - urmărit la adoptarea legii a fost asigurarea bunei administrări a justiției, prin limitarea acțiunilor abuzive în justiție și strângerea de fonduri pentru bugetul justiției.

Este adevărat că legiuitorul a instituit, la Anexa nr.2 al Legii nr.213/2023 anumite scutiri pentru plata taxelor de timbru. Această reglementare ar putea viza tocmai acele situații în care partea nu poate face față cheltuielilor unui proces din cauza lipsei mijloacelor materiale, constituind o garanție a accesului liber la justiție, în special prin acordarea ajutorului garantat de stat. În același timp, condițiile în care se obține dreptul la asistență juridică garantată de stat și subiectele în drept să solicite această

asistență sunt stabilite în Legea nr.198/2007 cu privire la asistența juridică garantată de stat. De aceea, s-ar putea considera că dispozițiile Legii nr.213/2023 sunt de natură să încalce prevederile art.20 din Constituție, care garantează accesul liber la justiție și nu afectează substanța acestui drept garantat.

j) O altă critică o formulăm în privința lipsei de claritate și previzibilitate a Legii nr.213/2023. Or, textul „*Suma de bani plătită ca taxă de timbre nu se restituie și nici nu se compensează din contul părții care a pierdut procesul*” din art.2 alin.(2) vine în contradicție cu prevederile art.94 alin.(1) din Codul de procedură civilă, care oferă dreptul părții care a câștigat procesul de a recupera orice cheltuieli rezonabile și motivate pe care le-a suportat pe parcursul examinării cauzei.

Cu privire la principiul calității legii, care ar putea fi încălcat în prezenta speță, sintetizând jurisprudența vastă a Curții Constituționale, este de reținut, că principiul legalității presupune existența unor norme de drept intern suficient de accesibile, precise și previzibile în aplicarea lor⁵².

Totodată, în altă hotărâre a sa⁵³, Curtea a reținut că la elaborarea unui act normativ legiuitorul trebuie să respecte normele de tehnică legislativă pentru ca acesta să corespundă exigențelor de calitate. De asemenea, textul legislativ trebuie să corespundă principiului unității materiei legislative sau corelației între textele regulatorii, pentru ca persoanele să-și poată adapta comportamentul la reglementările existente, ce exclud interpretările contradictorii sau concurența între normele de drept aplicabile. Astfel, Curtea a subliniat că legea trebuie să reglementeze în mod unitar, să asigure o legătură logico-juridică între dispozițiile pe care le conține și să evite paralelismele și contradictorialitățile legislative, ce generează incertitudine și insecuritate juridică.

⁵² HCC nr.17 din 06.12.2012

⁵³ Hotărârea nr.26 din 27 septembrie 2016

h) Este de reținut că, odată cu adoptarea Legii nr.213/2023, legiuitorul a dispus, la art.10 al Legii, ca Guvernul, până la data intrării în vigoare a acesteia va elabora și va prezenta Parlamentului propuneri privind aducerea legislației în vigoare în concordanță cu respectiva lege, tocmai pentru a înlătura orice echivoc care s-ar fi putut naște cu privire la aplicabilitatea noilor prevederi.

În acest context, la data de 28 decembrie 2023, Parlamentul Republicii Moldova a adoptat Legea nr.452 cu privire la modificarea unor acte normative ce are drept scop ajustarea și aducerea actelor normative în vigoare în concordanță cu prevederile Legii taxei de stat nr.213/2023.

Printre modificările operate, art.82 din Codul de procedură civilă a fost expus în redacție nouă, în sensul în care cheltuielile de judecată se compun din taxă de stat, taxă de timbru și din cheltuielile de judecare a cauzei. La rândul său, art.84 din cod cuprinde norme de reglementare, procedura de percepere și cuantumul taxei de timbru, fiind prevăzut în mod expres că suma de bani plătită ca taxă de timbru nu se restituie și nici nu se compensează din contul părții care a pierdut procesul, dar totodată prevederile art.94 din Cod, în temeiul căruia are loc repartizarea cheltuielilor de judecată între părți, nu a avut careva modificări.

Astfel, inclusiv ținând cont de faptul intrării în vigoare a Legii nr.452/2023, cadrul legal a rămas totuși cu norme contradictorii, de natură a încălca principiul legalității, nefiind folosită corespunzător tehnica legislativă și nefiind formulate normele de drept respective conform cerințelor de claritate, precizie, previzibilitate și accesibilitate.

i) În contextul celor expuse supra, și ținând cont de faptul că prevederile Legii 213/2023 vin în contradicție cu normele juridice ale altor acte normative, este de menționat că lipsa dreptului persoanei de a recupera taxa de timbre din contul părții care a pierdut procesul, vine să-i afecteze dreptul de proprietate, garantat de Constituția Republicii Moldova⁵⁴.

⁵⁴ Art.9 și 127 din Constituția Republicii Moldova

Or, în jurisprudența sa, Curtea a reținut că, dreptul de proprietate poate suporta anumite limitări, fiind susceptibil de ingerințe ale statului în ceea ce privește exercitarea atributelor sale. Așa, garantarea prin Constituție nu transformă dreptul de proprietate într-un drept nelimitat. Instituirea anumitor limite poate fi impusă de necesitatea asigurării unui echilibru între interesele individuale și interesul general. Acest reper juridic decurge direct din prevederile Constituției⁵⁵, potrivit cărora exercițiul unor drepturi și libertăți poate fi supus, în condițiile legii, unor restrângeri, dacă acestea sunt conforme normelor unanim recunoscute ale dreptului internațional, corespund unui interes general, sunt proporționale cu situația care le-a determinat și nu aduc atingere existenței dreptului.

Totuși, această ingerință în dreptul de proprietate este, în opinia noastră, nejustificată, deoarece statului i se recunoaște prerogativa de a institui și de a percepe impozite și contribuții obligatorii, dar aceasta este necesar de efectuat în conformitate cu prevederile normative în vigoare, și fără a aduce atingere esenței dreptului. În cazul în care există o careva sumă litigioasă, ea se recuperează din contul persoanei care a pierdut procesul de judecată, aceasta fiind un principiu fundamental de judecată. Asume această abordare este rezonabilă, avînd la bază o cutumă de sute de ani, conținînd în sine soluția unei probleme existențiale. Și în acest sens, aceasta nu constituie o chestiune care ține de marja discreționară a legislativului, dar este o chestiune care stă la temelia tradiției legislative. Or, legislativul nu beneficiază de o asemenea marjă atunci când sunt în discuție măsurile generate de venituri sau pierderi la buget, modificarea bugetului și implementarea unor strategii economice care vizează bugetul țării și executarea lui.

În speță, taxa de timbru prevăzută de art. 2 din Legea nr.213/2023 se datorează pentru „intentarea unui proces judiciar civil, de contencios

⁵⁵ Art.54 alin.(2) și alin.(4) din Constituția Republicii Moldova, HCC nr.4 din 3 martie 2022, § 47; DCC nr.52 din 2 iunie 2020, § 22

administrativ, precum și pentru fiecare contestațiile împotriva deciziei agentului constatator asupra cauzei contravenționale atât în prima instanță, cât și în căile de atac”. Prin prisma cuantumului rezonabil al taxei, aceasta reprezintă o contraprestație în raport cu serviciul public ce urmează a fi prestat de către instanțele de judecată. Dar avînd în vedere cele expuse, este de subliniat că același statut juridic o are taxa de stat. Îar în cazul suportării tuturor cheltuielilor de către partea care a pierdut procesul (inclusiv a taxei de stat achitate), nu este clar de ce în acest caz regimul juridic respectiv nu este aplicat și taxei de timbru. Or, opțiunea legiuitorului prin care partea care a câștigat procesul judiciar nu este în drept de a recupera taxa de timbre din contul părții care l-a pierdut, nu este justificată, fiindcă tot așa cum accesul la justiție nu presupune gratuitatea actului de justiție, așa este și principiul achitării tuturor costurilor judecătorești de partea care a pierdut procesul, și respectiv, realizarea deplină a drepturilor sale patrimoniale pe cale judecătorească.

Astfel, în opinia noastră, măsura legislativă dubioasă nu are ca finalitate asumarea de fiecare parte a procesului riscul de a rambursa integral cheltuielile suportate în procesul de judecată. Or, realizarea actului de justiție poate și trebuie să fie soldat cu satisfacția părții care a câștigat procesul, inclusiv cu satisfacția patrimonială.

În concluzie, în contextul celor invocate și expuse supra, considerăm oportune următoarele:

- 1) revizuirea fundamentală a Legii taxei de stat nr.213/2023 în vederea asigurării dreptului la justiție tuturor persoanelor fizice și juridice din Republica Moldova, inclusiv persoanelor social-vulnerabile și al celor cu venituri mici;
- 2) revizuirea cuantumurilor taxei de stat în vederea asigurării dreptului la apărare persoanelor din Republica Moldova
- 3) scutirea persoanelor fizice și juridice de la plata taxei de stat și taxei de timbru pentru toate tipurile de acțiuni în contenciosul administrativ.

**STUDIU PRIVIND CONSTITUȚIA
REPUBLICII SOVIETICE SOCIALISTE MOLDOVENEȘTI
DIN 1978⁵⁶**

Gheorghe COSTACHI,
doctor habilitat în drept, profesor universitar,
cercetător științific principal
la Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al USM

Constituția URSS din 1977 ca premisă și fundament.

Premisele reformatoare, declanșate în Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste (în continuare – URSS) după condamnarea cultului personalității lui Stalin, au silit autoritățile societice să elaboreze o nouă Constituție a URSS.

Congresul al XXII-lea al PCUS, care și-a ținut lucrările în anul 1961, a formulat tezele privind transformarea statului dictaturii proletariatului într-un stat al întregului popor și despre trecerea de la democrația proletară la democrația întregului popor. În acest mod, constituționaliștii sovietici au ignorat în continuare aplicarea directă în procesul organizării de stat sovietice principiul fundamental al suveranității naționale, recunoscut de doctrina dreptului constituțional din occident, operând cu noi slogane populiste de tipul „stat al întregului popor”, prin care se înțelegea „puterea politică exercitată de popor, rolul conducător aparținând clasei muncitoare și partidului ei marxist-leninist”, iar pariția acestui fenomen, care de fapt era

⁵⁶ Studiu realizat în cadrul subprogramului de cercetare „Securitatea națională a Republicii Moldova în contextul aderării la Uniunea Europeană: abordări juridice, politologice și sociologice” (01.05.01).

alimentat de aceeași ideologie, era considerat „un proces legic al evoluției organizării de stat soialiste în calea spre comunism”⁵⁷.

Fiind declarat un „stat al întregului popor”, statul sovietic nu și-a pierdut „caracterul politic de clasă”⁵⁸. În literatura de specialitate sovietică se susținea că esența de clasă a „statului întregului popor” consta în următoarele⁵⁹:

- interesele oamenilor muncii determină conținutul întregii activități a statului;
- în lupta forțelor de clasă pe arena internațională „statul întregului popor” apără cu fermitate pozițiile socialismului;
- scopul suprem al „statului întregului popor” este construirea comunismului;
- în statul socialist al întregului popor clasa muncitoare și partidul ei marxist-leninist continuă să fie principala forță motrice.

Tezele enunțate urmau a fi reflectate într-o nouă Constituție, ceea ce a determinat formarea, de către Sovietul Suprem al URSS, în anul 1962, a unei Comisii Constituționale. Activitatea acestei Comisii a fost practic „paralizată” în urma consecințelor demiterii conducătorului statului sovietic – N. Hrușciiov. Abia în anul 1976, la Congresul al XXV-lea al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice (în continuare – PCUS), problema privind proiectul noii Constituții a fost abordată din nou. Congresul a decis ca în proiectul Constituției să se reflecte „evoluția democrației socialiste, particularitățile de bază ale societății sovietice”.

Urmând aceste indicații, Comisia a elaborat proiectul noii Constituții, iar la 23 mai 1977 l-a aprobat. Proiectul a fost adoptat de Plenara Comitetului

⁵⁷ Ivanov V. *RSS Moldovenească – stat suveran în componența Uniunii RSS*. Chișinău: Cartea Moldovenească, 1983, p. 81.

⁵⁸ Costachi Gh., Guceac I. *Fenomenul constituționalismului în evoluția Republicii Moldova spre statul de drept*. Chișinău: F.E.-P. „Tipografia Centrală”, 2003, p. 299.

⁵⁹ Ivanov V. *RSS Moldovenească – stat suveran în componența Uniunii RSS*. Chișinău: Cartea Moldovenească, 1983, p. 82.

Central (în continuare – CC) al PCUS, care și-a desfășurat lucrările la 24 mai 1977.

Ulterior, la 27 mai 1977, Prezidiul Sovietului Suprem al URSS a adoptat *Decretul cu privire la proiectul Constituției URSS*. Conform acestui Decret, proiectul a fost publicat în presă (4 iunie 1977) și supus discuției – procedură ce trebuia să dureze până în luna octombrie.

Proiectul noii Constituții a URSS a fost examinat în cadrul unui număr de aproximativ 1,5 milioane de adunări ale oamenilor muncii, 450 mii de adunări de partide deschise, mai bine de 50 mii de sesiuni ale Sovietelor de diferite ranguri la care au participat peste 2,1 milioane de deputați, 300 mii dintre care au luat cuvântul⁶⁰.

După cum era și firesc, proiectul noii Constituții unionale a fost supus discuției și în RSS Moldovenească, în ale cărei orașe și raioane erau organizate adunări ale „activului de partid local”. La întreprinderi, colhozuri și sovhozuri, în organizațiile de construcții și instituții se desfășurau adunări deschise de partid, adunări ale muncitorilor, colectivelor de muncă, organizațiilor obștești. Se spune că în total la cele 26 de mii de adunări, mitinguri și „sfaturi satești”, care au avut loc în RSS Moldovenească, la discutarea proiectului de Constituție au participat aproape 3 milioane de cetățeni, fiind înaintate peste 4 mii de propuneri, observații și doleanțe⁶¹.

Această discuție, dirijată și direcționată de Partidul Comunist, s-a axat pe proiect, rămânând în esență o formalitate, o expresie de democrație pasivă, chiar dacă au fost modificate 110 articole și a fost introdus un articol nou⁶².

La 3 octombrie 1977, Plenara CC al PCUS a aprobat proiectul Constituției cu modificările operate, iar la 7 octombrie 1977 Sovietul Suprem al URSS a adoptat „în unanimitate” noua Constituție URSS.

⁶⁰ Конституция общенародного государства. Москва, 1978, с. 68-71.

⁶¹ Costachi Gh. *Constituția RSS Moldovenești – triumf al democrației socialiste*. Chișinău: Cartea Moldovenească, 1983, p. 14.

⁶² Ivanov V., Costachi Gh. *Dezvoltarea constituțională a RSS Moldovenești*. Chișinău: Cartea Moldovenească, 1981, p. 240.

Articolul 1 din Constituție acorda Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste statutul de „stat al întregului popor”, care trebuia să exprime „voința și interesele muncitorilor, țăranilor și intelectualilor, ale oamenilor muncii de toate națiile și naționalitățile țării”. Pornind de la aceasta, în noua Constituție a URSS au fost confirmate și principiile de bază ale federației socialiste⁶³. Federația sovietică urma să asigure suveranitatea republicilor „surori”, ținând cont de următoarele condiții⁶⁴:

- caracterul unional al statului, „stat unional format pe baza principiului federalismului socialist”;
- unitatea statului, caracterul lui multinațional;
- formarea URSS ca urmare a realizării dreptului la autodeterminare;
- unirea republicilor pe baza liberului consimțământ, egalitatea lor în drepturi.

„Noua Constituție a URSS a reflectat bilanțul principal al activității revoluționar-transformatoare a poporului sovietic sub conducerea Partidului Comunist – triumful ideilor lui V.I. Lenin, al ideilor lui Octombrie, crearea în țară, pentru prima oară în istoria omenirii, a societății socialiste dezvoltate, ale cărei trăsături distinctive sunt modul de viață socialist, atmosfera adevăratului colectivism, contopirea organică a patriotismului socialist și internaționalismului, coeziunea, prietenia și colaborarea strânsă a tuturor națiilor și naționalităților”⁶⁵.

În esență, „Constituția Uniunii RSS a reprezentat legea vieții societății socialiste dezvoltate. În aceasta a fost expus tabloul integru al socialismului matur, al sistemelor lui economic și politic, al structurii sociale și dezvoltării lui spirituale, al politicii lui externe. Ea a consacrat mărețele cuceriri ale democrației socialiste, drepturile și libertățile largi ale cetățenilor, precum și îndatoririle lor, orânduirea națională de stat a Uniunii Sovietice, sistemul

⁶³ Лепешкин А.И. *Советский федерализм (теория и практика)*. Москва, 1977.

⁶⁴ Ivanov V. *RSS Moldovenească – stat suveran în componența Uniunii RSS*. Chișinău: Cartea Moldovenească, 1983, p. 126.

⁶⁵ Ivanov V., Costachi Gh. *Dezvoltarea constituțională a RSS Moldovenești*. Chișinău: Cartea Moldovenească, 1981, p. 245.

organelor puterii și administrației, alte principii importante ale organizării de stat”⁶⁶.

„Constituția Uniunii RSS din 1977 a generalizat întreaga experiență constituțională sovietică, îmbogățind noul său conținut cu cerințele socialismului dezvoltat. Constituția se bazează pe reînnoirea și perfecționarea din ultimii ani a legislației sovietice. În același timp, la elaborarea conținutului acesteia a fost folosită experiența dezvoltării constituționale a țărilor frățesti ale socialismului. În textul Constituției au fost incluse principiile programatice. Constituția a trasat scopul suprem al Statului Sovietic – construirea societății comuniste fără clase, a consfințit direcțiile principale ale dezvoltării sistemului politic, economiei, culturii, a tuturor sferelor și domeniilor construcției comuniste”.

În noua Constituție s-a făcut un pas înainte în reglementarea vieții sociale, fiind consfințite bazele sistemului politic al societății; a fost determinat locul Partidului Comunist al Uniunii Sovietice, a statului și organizațiilor obștești în acest sistem; au fost fixate principiile sistemului economic, ale dezvoltării sociale și culturale.

Constituția a dezvăluit esența statului, al întregului popor, natura lui socială și de clasă ca exponent al voinței și intereselor muncitorilor, țăranilor și intelectualității, ale oamenilor muncii de toate națiile și naționalitățile țării.

Noua Lege Fundamentală a accentuat situația predominantă a Sovietelor în organizarea de stat, influența lor asupra organelor executive, de dispoziție și a altor organe care se aflau sub controlul Sovietelor și care erau răspunzătoare în fața lor.

Unul din capitolele centrale ale Constituției a fost consacrat drepturilor, libertăților și îndatoririlor personalității în Uniunea RSS. Astfel, a fost consolidată situația juridică a personalității, au fost extinse drepturile și

⁶⁶ Ivanov V., Costachi Gh. *Dezvoltarea constituțională a RSS Moldovenești*. Chișinău: Cartea Moldovenească, 1981, p. 245.

libertățile acesteia. S-a trasat scopul perfecționării legislației în vederea asigurării garanțiilor împotriva oricăror violări ale drepturilor cetățenilor, împotriva denaturării lor birocratice. Totodată, au fost lărgite obligațiile asumate de stat în vederea satisfacerii necesităților mereu crescânde ale oamenilor sovietici, ridicării nivelului lor de trai, culturii și activității lor sociale⁶⁷.

Constituția conținea un spectru foarte larg de drepturi referitoare la bazele vieții fiecărui om sovietic, lărgind în special drepturile politice ale acestuia. În acest sens, a fost consacrat constituțional dreptul fiecărui cetățean sovietic de a participa la conducerea treburilor de stat și obștești, de a prezenta organizațiilor de stat propuneri cu privire la îmbunătățirea activității lor, de a critica neajunsurile din muncă.

Suplimentar, în Constituția URSS din 1977 au fost fixate mai larg, mai clar și mai deplin ca oricând drepturile și libertățile social-economice și politice ale cetățenilor și garanțiile concrete ale exercitării acestor drepturi.

Totodată, în Constituție a fost consacrat faptul că exercitarea drepturilor și libertăților de către cetățeni este inseparabilă de îndeplinirea îndatoririlor lor, că fiecare cetățean al societății socialiste poartă răspundere civică pentru îndeplinirea acestor îndatoriri. Cu cât mai mult dă societatea personalității, cu atât mai mari sunt cerințele formulate față de nivelul ei de activitate, independență, priceperea de a se călăuzi drept de interesele societății, de a folosi just potențialul creator spre binele societății.

În fine, în Constituția URSS din 1977 a fost reflectată apropierea progresistă a națiilor, apropiere proprie societății socialiste dezvoltate. Aceasta a consfințit căile consolidării continue a frăției internaționale a oamenilor muncii, proclamând egalitatea drepturilor cetățenilor sovietici de diferite rase și naționalități.

⁶⁷ Ivanov V., Costachi Gh. *Dezvoltarea constituțională a RSS Moldovenești*. Chișinău: Cartea Moldovenească, 1981, p. 247.

Pentru prima oară în istoria statului, la nivel de Constituție, s-a proclamat că Uniunea Sovietică este o parte componentă a sistemului mondial socialist. Pentru prima oară, în conținutul ei au fost incluse capitole speciale – „Apărarea Patriei socialiste” și „Politica externă”. A căpătat statutul de principiu constituțional cursul PCUS și a Statului Sovietic spre sprijinirea luptei popoarelor pentru eliberare națională și progres social, spre dezvoltarea relațiilor cu toate țările în conformitate cu ideile coexistenței pașnice.

Constituția URSS din 1977 a dispus de forță juridică supremă, toate celelalte legi și alte acte ale organelor de stat urmând a fi adoptate pe baza ei și în deplină conformitate cu prevederile acesteia. Astfel, ea a creat premisele juridice pentru dezvoltarea și perfecționarea legislației în vigoare, a tuturor ramurilor ei. În baza acesteia republicile unionale și autonome au elaborat și aprobat noile lor constituții⁶⁸.

Adoptarea Constituției RSS Moldovenești din 1978. Adoptarea Constituției URSS a determinat necesitatea elaborării și adoptării Constituției RSS Moldovenești, deoarece și această republică „se bazează pe aceiași factori social-economici și politici obiectivi, pe aceleași transformări radicale, care au avut loc în viața întregii țări și a fiecărei republici unionale în procesul ridicării societății sovietice la stadiul matur al socialismului”⁶⁹.

În mod tradițional, elaborarea proiectului noii Constituții a avut loc sub „conducerea nemijlocită” a CC al PCUS din RSS Moldovenească⁷⁰.

Elaborarea noii Constituții a fost inițiată prin *Hotărârea Sovietului Suprem cu privire la pregătirea proiectului noii Constituții a RSS Moldovenești*, adoptată la 14 iulie 1977⁷¹.

⁶⁸ Ivanov V., Costachi Gh. *Dezvoltarea constituțională a RSS Moldovenești*. Chișinău: Cartea Moldovenească, 1981, p. 249.

⁶⁹ Moldova Socialistă, 15 aprilie 1978.

⁷⁰ Costachi Gh., Guceac I. *Fenomenul constituționalismului în evoluția Republicii Moldova spre statul de drept*. Chișinău: F.E.-P. „Tipografia Centrală”, 2003, p. 301.

⁷¹ *Заседание Верховного Совета Молдавской ССР (девятого созыва)*. Шестая внеочередная сессия, Стенографический отчет. Кишинев, 1977.

Sovietul Suprem a format Comisia constituțională, alcătuită din 45 de membri, președinte fiind numit I. Bodiul, prim-secretar al CC al Partidului Comunist (în continuare – PC) al RSS Moldovenești. În componența acestei Comisii au fost incluși „cunoscuți activiști de partid și de stat din republică, reprezentanți ai muncitorilor și țăranilor, ai organizațiilor sindicale, comsomoliste și ai altor organizații obștești, oameni de știință, specialiști, lucrători ai organelor controlului norodnic, ai justiției, instituțiilor de cultură ș.a.”⁷².

Elaborarea proiectului noii Constituții a RSS Moldovenești a fost realizată „sub conducerea nemijlocită a CC al Partidului Comunist al Moldovei, altor organe de partid ale republicii, bazându-se pe hotărârile Plenarelor din mai, octombrie și decembrie (1977) ale CC al PCUS, pe principiile noii Constituții a Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste și pe operele lui L.I. Brejnev”⁷³.

Comisiei i s-a cerut să reflecte în proiectul noii Legi Fundamentale următoarele momente⁷⁴:

- construirea socialismului dezvoltat;
- marile schimbări din dezvoltarea economică a republicii, transformarea economiei sale naționale într-o parte componentă inseparabilă a complexului economic unic al țării;
- schimbările din aspectul social al societății, din componența ei de clasă;
- întărirea colaborării popoarelor ce populează republica;
- democratizarea continuă a vieții oamenilor sovietici;
- lărgirea drepturilor și libertăților.

După nouă luni de activitate a Comisiei, proiectul a fost publicat în presă (21 martie 1978), pentru a fi „discutat” de către popor. În proiect au fost

⁷² Moldova Socialistă, 15 iulie 1977.

⁷³ Costachi Gh. *Constituția RSS Moldovenești – triumf al democrației socialiste*. Chișinău: Cartea Moldovenească, 1983, p. 23.

⁷⁴ Ivanov V., Costachi Gh. *Dezvoltarea constituțională a RSS Moldovenești*. Chișinău: Cartea Moldovenească, 1981, p. 254.

concretizate, în funcție de condițiile RSS Moldovenești prevederile teoretice și juridice, ideile și principiile expuse în noua Constituție a URSS, fiind păstrată, în același timp, continuitatea ideilor, principiilor și cele mai importante prevederi din Constituția Uniunii RSS din 1936 și Constituția RSS Moldovenești din 1941.

În linii mari, proiectul Constituției RSS Moldovenești a fost elaborat în deplină conformitate cu Constituția Uniunii RSS și cu sarcinile formulate de Congresul al XXV-lea al Partidului Comunist.

Dezbaterea publică a proiectului a durat 30 de zile, pe parcursul cărora au fost organizate 14,8 mii de adunări și mitinguri la care au participat aproximativ 1 632 mii de cetățeni ai republicii și în cadrul cărora au luat cuvântul peste 57 de mii de cetățeni.

În adresa Comisiei constituționale au fost trimise peste 2 mii de scrisori vizând propuneri, observații și sugestii asupra textului proiectului de Constituție⁷⁵.

Printre propunerile parvenite la Comisie, s-a regăsit și o propunere înaintată de Uniunea Scriitorilor din RSS Moldovenească de a acorda limbii moldovenești statutul de limbă oficială de stat, care, după cum era în spiritul comunist, nu a fost luată în considerație⁷⁶.

Despre modul cum s-a reacționat la propunerile cetățenilor vorbesc modificările survenite în textul proiectului de Constituție, fiind modificat preambulul și 28 de articole. Astfel, partea a doua a preambulului a fost completată după cum urmează: „Urmând cu credință poruncile lui V. I. Lenin, oamenii muncii din Moldova, datorită ajutorului colosal al marelui popor rus și al celorlalte popoare ale țării noastre, au apărat cu succes cuceririle revoluționare ale Marelui Octombrie, și-au dobândit organizare de

⁷⁵ Costachi Gh. *Constituția RSS Moldovenești – triumf al democrației socialiste*. Chișinău: Cartea Moldovenească, 1983, p. 24.

⁷⁶ Costachi Gh., Guceac I. *Fenomenul constituționalismului în evoluția Republicii Moldova spre statul de drept*. Chișinău: F.E.-P. „Tipografia Centrală”, 2003, p. 302.

stat socialistă și au obținut succese colosale în dezvoltarea economică, socială și culturală”.

La 11 aprilie 1978, Comisia constituțională a aprobat proiectul Constituției și l-a transmis Prezidiului Sovietului Suprem din republică. După aprobarea proiectului de către Prezidiul Sovietului Suprem (12 aprilie) și de către CC al RSS Moldovenești (13 aprilie), a fost convocată Sesiunea a opta extraordinară a Sovietului Suprem din RSS Moldovenească, care la 15 aprilie 1978, a adoptat „în unanimitate” Constituția RSS Moldovenești.

Suplimentar, Sovietul Suprem a adoptat și *Legea cu privire la modul de punere în aplicare a Constituției (Legii Fundamentale) a RSS Moldovenești*.

Regimul constituțional

instituit de Constituția RSS Moldovenești din 1978.

Aprobarea în 1978 a noii Constituții a RSS Moldovenești a marcat o etapă nouă a transformărilor socialiste din republică spre societatea comunistă. Constituția a consfințit construirea socialismului dezvoltat în republică.

După structura ei, Constituția RSS Moldovenești din 1978 reprezintă o unitate organică a preambulului și celor zece secțiuni împărțite, la rândul lor, în 19 capitole și 172 de articole. Ea a cuprins capitole noi față de Constituția RSS Moldovenești din 1941, consacrate chestiunilor care mai înainte se aflau în afara cadrului reglementării constituționale – „Dezvoltarea socială și cultura”, „Activitatea de politică externă și apărarea Patriei socialiste”, „Deputatul norodului”, „Planul de stat de dezvoltare economică și socială”, „Justiția, arbitrajul și procuratura”.

A fost schimbată esențial gruparea secțiunilor și capitolelor Legii Fundamentale, multe prevederi constituționale de mai înainte au fost lărgite și concretizate.

Rezultatele căii parcurse, scopurile și sarcinile dezvoltării în continuare a republicii au fost exprimate într-o formă concentrată în preambulul

Constituției. În continuare, conținutul acesteia consfințește bazele orânduirii sociale și politice ale RSS Moldovenești, drepturile, libertățile și îndatoririle cetățenilor ei, stabilește principiile organizării și scopurile statului socialist al întregului popor, structura națională de stat și administrativ-teritorială a republicii, sistemul și principiile de activitate ale organelor puterii și administrării ale RSS Moldovenești⁷⁷.

În prima secțiune a sa – „Bazele orânduirii sociale și ale politicii RSS Moldovenești”, noua Constituție a republicii a determinat sistemul politic și economic al societății, scopurile și sarcinile statului sovietic în domeniul dezvoltării economice, sociale și culturale, în sferele politicii externe și asigurării securității și capacității de apărare a țării.

În acest compartiment, democrația sovietică socialistă este ridicată la un nivel mai înalt, fiind cosfințite în mod legislativ drepturile cetățenilor de a participa la conducerea treburilor statului și societății, la controlul norodnic, la elaborarea actelor legislative, la întărirea bazei juridice a vieții de stat și sociale. În același plan sunt stabilite rolul și locul sindicatelor, comsomolului, organizațiilor cooperatiste și ale altor organizații obștești. Un articol special este consacrat colectivelor de muncă și participării acestora la discutarea și rezolvarea sarcinilor de stat, de producție și obștești.

În noua Constituție a RSS Moldovenești sunt dezvoltate multilateral sistemul politic și principiile organizării și activității acestuia. Suplimentar, Constituția consacră natura de clasă a statului – „stat socialist al întregului popor”, care reprezintă un stat al poporului truditor, al muncitorilor, al țăranilor, intelectualității, oamenilor muncii de toate națiile și naționalitățile țării, printre care rolul de frunte revine clasei muncitoare.

Ca și Legea Fundamentală a URSS, Constituția RSS Moldovenești pornește de la puterea absolută a poporului. Respectiv, în art. 2 s-a consacrat expres: „Norodul exercită puterea de stat prin Sovietele de deputați ai

⁷⁷ Costachi Gh. *Constituția RSS Moldovenești – triumf al democrației socialiste*. Chișinău: Cartea Moldovenească, 1983, p. 25.

norodului, care constituie baza politică a RSS Moldovenești. Toate celelalte organe de stat se află sub controlul Sovietelor de deputați ai norodului și poartă răspundere în fața lor”.

Însăși denumirea de *Soviete de deputați ai norodului* este una dintre expresiile transformării statului dictaturii proletariului în „stat al întregului popor”, ale dezvoltării puterii depline a Sovietelor, transformării lor din instituții reprezentative ale majorității populației active a țării în instituții ale reprezentanței întregului popor⁷⁸.

În același timp, în art. 6 din Constituție se consacră locul de seamă al partidului comunist în sistemul politic al republicii, reprezentând „forța conducătoare și îndrumătoare a societății sovietice”, forță ce „determină perspectiva generală a societății, politica internă și externă a statului, conduce marea activitate creatoare a poporului sovietic ...”. Cu toate acestea, în literatura juridică de atunci se susținea că statul sovietic se dezvoltă pe calea „adâncirii și lărgirii democrației socialiste, atragerii pe cale largă a oamenilor muncii ... la conducerea treburilor societății și statului”⁷⁹.

În secțiunea a doua a Constituției, „Sistemul economic”, se stipulează că baza sistemului economic al RSS Moldovenești o constituie proprietatea socialistă, sub formă de proprietate de stat, cooperatist-colhoznică și proprietate a altor organizații obștești. Nerecunoscând existența proprietății private, Constituția (art. 13) proclamă un tip nou, „sovietic”, de proprietate personală a cetățenilor din RSS Moldovenești, care includea obiectele de uz curent, de consum personal, confort și obiectele din gospodăria auxiliară, domiciliul și mijloacele financiare provenite din muncă.

Un capitol special din Constituție a fost consacrat dezvoltării sociale și culturii. În cele nouă articole ale capitolului (art. 19-27) se dezvăluie sub toate aspectele baza socială a RSS Moldovenești – alianța muncitorilor, țăranilor și intelectualilor, politica socială a statului socialist, rolul lui în viața

⁷⁸ Ivanov V., Costachi Gh. *Dezvoltarea constituțională a RSS Moldovenești*. Chișinău: Cartea Moldovenească, 1981, p. 274.

⁷⁹ Керимов Д. *Демократия развитого социализма*. Москва, 1980, с. 75-82.

spirituală a societății. La îndeplinirea acestor scopuri pragmatice (apropierea dintre oraș și sat, dintre munca intelectuală și cea fizică ș.a.m.d.) este reliefată grija față de îmbunătățirea condițiilor de muncă și protecția acesteia, eliminarea definitivă pe viitor a muncii fizice grele, ridicarea nivelului de retribuire a muncii, mărirea veniturilor reale ale oamenilor muncii, dezvoltarea învățământului public, apropierea dintre oraș și sat după condițiile producției, muncii și traiului, dezvoltarea planică a științei, ocrotirea valorilor spirituale și altele.

Stabilind în art. 31 din Constituție că fiecare cetățean al RSS Moldovenești este și cetățean al URSS, Legea Fundamentală lărga cadrul drepturilor și liberăților fundamentale ale cetățenilor, fixate în cea precedentă, cu dreptul la ocrotirea sănătății, dreptul la locuință, dreptul de a se folosi de realizările culturii, dreptul de a participa la conducerea afacerilor de stat și obștești, dreptul de a ataca actele nelegitime ale persoanelor oficiale, organelor de stat și celor obștești.

Proclamând principiul general al egalității cetățenilor în fața legii și egalitatea lor în drepturi în toate domeniile vieții, Constituția îl dezvăluie referitor la egalitatea în drepturi a cetățenilor de diferite rase și naționalități, consfințește pe principii umane și democratice egalitatea în drepturi a femeilor și a bărbaților. În el stă scris că exercitarea acestor drepturi este asigurată, acordându-se femeilor posibilități egale cu cele ale bărbaților la căpătarea studiilor și a pregătirii profesionale, la muncă, la retribuirea muncii și la promovarea în funcție, în activitatea social-politică și culturală, precum și prin măsuri speciale în domeniul protecției muncii și ocrotirii sănătății femeilor; prin crearea de condiții, care permit femeilor să îmbine munca cu maternitatea; prin apărarea juridică, prin sprijinul material și moral acordat mamei și copilului, inclusiv concediile plătite și alte înlesniri pentru femeile gravide și pentru mame, reducerea treptată a timpului de muncă al femeilor care au copii mici.

Noua Constituție a RSS Moldovenești a consfințit un cerc larg de drepturi social-economice ale cetățenilor sovietici. În art. 38, dreptul la muncă se dezvăluie ca dreptul de a căpăta o muncă garantată, retribuită după cantitatea și calitatea ei, și nu sub nivelul minimal, stabilit de stat, inclusiv dreptul de a alege profesia, îndeletnicirea și munca potrivit vocației, aptitudinilor, pregătirii profesionale, studiilor, ținându-se seama de necesitățile sociale.

Acest drept era asigurat prin sistemul economic socialist, prin creșterea forțelor de producție, prin învățământul profesional gratuit, prin ridicarea calificării în muncă și însușirea de noi specialități, prin dezvoltarea sistemului de orientare profesională și de plasare în câmpul muncii.

Dreptul cetățenilor sovietici la muncă a fost completat cu dreptul lor la odihnă, exprimat, în primul rând, prin limitarea duratei timpului de muncă. Prin art. 39, Constituția a stabilit pentru muncitori și slujbași o săptămână de muncă, ce nu depășea 41 de ore, ziua de muncă redusă pentru o serie de profesii și producții, durata redusă a muncii în timp de noapte.

Dreptul la odihnă a fost de asemenea asigurat prin acordarea de concedii anuale plătite, a zilelor de odihnă în fiecare săptămână; prin lărgirea rețelei instituțiilor cultural-educative și de întărire a sănătății, prin dezvoltarea sportului, culturii fizice și a turismului de masă; prin crearea posibilităților favorabile pentru odihnă la locul de trai și a altor condiții pentru folosirea rațională a timpului liber. Toate aceste garanții au fost extinse asupra oamenilor muncii de la sate.

Noua Constituție a garantat și dreptul la ocrotirea sănătății. În conformitate cu art. 40, acest drept a fost asigurat prin asistența medicală calificată garantată, prin lărgirea rețelei instituțiilor pentru tratarea cetățenilor și întărirea sănătății lor; prin înfăptuirea unor largi măsuri profilactice; prin măsuri de asanare a mediului înconjurător; prin grija deosebită față de sănătatea tinerei generații, inclusiv interzicerea muncii copiilor, care nu este legată de instruirea și educarea lor prin muncă ș.a.

Dreptul la locuință este garantat în art. 42 din Constituție, potrivit căruia acesta „este asigurat prin dezvoltarea și ocrotirea fondului locativ de stat și obștesc, prin ajutorul acordat la construcția de locuințe cooperatiste individuale, prin repartizarea sub controlul obștesc a suprafeței locative, care se acordă în măsura îndeplinirii programului de construire a locuințelor bine amenajate, precum și prin plata redusă pentru locuință și serviciile comunale”.

Noua Constituție a RSS Moldovenești a reflectat posibilitățile crescânde ale republicii în ce privește lărgirea și adâncirea drepturilor cetățenilor în domeniul culturii. În Constituția din anul 1941 se vorbea numai într-o formă generală despre dreptul la învățătură. În noua Constituție acesta este concretizat, fiind vorba despre învățământul mediu general obligator, de învățământul profesional-tehnic, de învățământul mediu de specialitate și superior ș.a.m.d. Acest drept, conform art. 43 din Constituție, era asigurat prin garantarea tuturor tipurilor de învățământ, prin acordarea stipendiilor de stat și înlesnirilor pentru elevi și studenți, prin acordarea gratuită a manualelor școlare, prin posibilitatea de a învăța la școală în limba maternă, prin crearea condițiilor pentru autoinstruire.

În noua Constituție a RSS Moldovenești au fost introduse pentru prima oară astfel de prevederi, cum sunt dreptul de folosire a realizărilor culturii (art. 44), garanția libertății creației științifice, tehnice și artistice în conformitate cu scopurile construcției comuniste (art. 45).

Aceste norme ale Constituției reflectau gradul înalt al maturității oamenilor sovietici, realizarea drepturilor și libertăților în domeniul culturii contribuind la înflorirea continuă a forțelor creatoare ale poporului moldovenesc.

În Constituția RSS Moldovenești din anul 1978 au fost formulate mai deplin decât în Legea ei Fundamentală din anul 1941 drepturile și libertățile politice.

Conform art. 85 din noua Constituție, „toți cetățenii RSS Moldovenești, care au împlinit 18 ani, au dreptul de a alege și de a fi aleși în Sovietele de deputați ai norodului de toate gradele din RSS Moldovenească”.

În conformitate cu scopurile construcției comuniste, cetățenilor RSS Moldovenești li s-a recunoscut dreptul de a se asocia în organizații obștești, prin care să contribuie la dezvoltarea spiritului activ în viața politică și a inițiativei proprii, la satisfacerea diverselor lor interese.

Prin art. 101 din Constituția RSS Moldovenești de dreptul de inițiativă legislativă în Sovietul Suprem al republicii, paralel cu Prezidiumul său, cu Sovietul Miniștrilor, comisiile permanente și alte comisii, cu deputații Sovietului Suprem al RSS Moldovenești, se bucură, de asemenea, organizațiile obștești de masă (în persoana organelor lor republicane), care constituie o parte inseparabilă a sistemului politic sovietic.

Cele mai importante problemele vieții de stat, după cum stabilește art. 5 din Constituția RSS Moldovenești, se pun în discuția întregului popor și sunt supuse, de asemenea, votului întregului popor (referendumului).

Toate aceste momente asigurau îmbinarea democrației reprezentative și democrației nemijlocite, atragerea întregii populații la procesul de conducere în republică și în țară în general.

În cuprinsul art. 7, Constituția RSS Moldovenești, la fel ca și Constituția Uniunii RSS, a consfințit participarea largă a sindicatelor, comsomolului, organizațiilor cooperatiste și altor organizații de masă și obștești la conducerea treburilor de stat și obștești, la rezolvarea problemelor politice, economice și social-politice. Relevând însemnătatea colectivelor de muncă în viața societății, Constituția republicii (în art. 8) a dezvăluit natura lor ca celulă de bază nu numai al organismului economic, ci și a organismului politic al societății.

Aticolul 9 din noua Constituție a RSS Moldovenești determină și proclamă direcția principală a dezvoltării sistemului politic al societății sovietice: „... lărgirea în continuare a democrației socialiste: participarea din

ce în ce mai largă a cetățenilor la conducerea treburilor statului și societății, perfecționarea aparatului de stat, creșterea spiritului activ al organizațiilor obștești, intensificarea controlului norodnic, întărirea bazei juridice a vieții de stat și obștești, lărgirea publicității, permanenta luare în considerare a opiniei publice.”

Astfel, pe cale constituțională au fost consfințite drepturile cetățenilor de a participa la conducerea treburilor de stat și obștești, de a prezenta organelor de stat și organizațiilor obștești propuneri cu privire la îmbunătățirea activității acestora, de a critica neajunsurile din munca lor, de a depune plângeri împotriva acțiunilor organelor de stat și obștești și persoanelor cu posturi de răspundere, inclusiv în modul stabilit de lege – prin intermediul instanței judecătorești, de a cere recuperarea pagubei materiale, pricinuite cetățenilor prin acțiuni ilegale de către organizații de stat și obștești, precum și de către persoane cu posturi de răspundere în exercițiul funcției.

A fost ridicată la rang constituțional ocrotirea de către stat a familiei, ocrotirea de către lege a vieții personale, a secretului convorbirilor telefonice și comunicațiilor telegrafice. Toate organele de stat, organizațiile obștești și persoanele cu posturi de răspundere au fost învestite cu îndatorirea de a respecta și ocroti drepturile și libertățile, cinstea și demnitatea, libertatea personală și bunurile cetățenilor.

De rând cu drepturile și libertățile oamenilor, Constituția RSS Moldovenești a consacrat și o serie de îndatoriri ca cerințe de cea mai mare importanță pe care le formulează societatea față de stat și personalitate, care reflectă necesitatea socială în conduita corectă a oamenilor și răspund intereselor generale ale poporului.

Din punctul dat de vedere, lărgirea drepturilor și libertăților cetățenilor în noua Constituție a avut drept urmare îmbogățirea îndatoririlor lor. Conform art. 57 din Constituție „exercitarea drepturilor și libertăților este inseparabilă de îndeplinirea de către cetățean a îndatoririlor sale”. Respectiv,

fiecare cetățean al RSS Moldovenești era obligat să respecte Constituția Uniunii RSS, Constituția RSS Moldovenești și legile sovietice, să respecte regulile conviețuirii socialiste, să poarte cu demnitate titlul de cetățean sovietic.

Ridicând la rang constituțional îndatoririle cetățeanului, societatea sovietică a cerut ca el să muncească conștiincios, să apere interesele Statului Sovietic, să contribuie la menținerea ordinii publice, să lupte împotriva sustragerilor și risipei din avutul de stat și obștesc, să ocrotească natura și să păzească bogățiile ei, să aibă grijă de educația copiilor, să-i crească astfel încât să devină membri destoinici ai societății socialiste, să respecte demnitatea națională a celorlalți cetățeni, să întărească prietenia dintre națiile și naționalitățile statului multinațional.

Multe prevederi ale Constituției au fost consacrate atragerii pe larg a populației la întărirea legalității socialiste. Astfel, art. 8 din Constituția RSS Moldovenești orientează colectivele de muncă spre întărirea pe toate căile a disciplinei muncii, spre educarea oamenilor în spiritul moralei comuniste.

Legalitatea socialistă a fost consacrată ca un principiu fundamental al activității Statului Sovietic, mecanismul acestuia asigurând apărarea ordinii de drept, a intereselor societății, a drepturilor și libertăților cetățenilor. Potrivit art. 4 din Constituție „Organizațiile de stat și obștești, persoanele cu posturi de răspundere sunt obligat să respecte Constituția Uniunii RSS, Constituția RSS Moldovenești și legile sovietice”.

Ideile legalității, disciplinei sociale unice, dreptății și umanitarismului au pătruns în întreg textul noii Constituții, inclusiv prevederile ei consacrate activității organelor de ocrotire a drepturilor: justiția, arbitrajul și procuratura.

Secțiunea a treia din Constituție a determinat statutul juridic al RSS Moldovenești în cadrul uniunii. RSS Moldovenească era declarată stat sovietic socialist suveran, care face parte din URSS, dar cu dreptul de liberă ieșire din uniune. Caracterul de suveranitate al RSS Moldovenești pornea de

la conținutul art. 76 din Constituția Uniunii RSS din 1977, în care se prevedea că: „Republica unională este un stat sovietic socialist, care s-a unit cu celelalte republici sovietice în Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste”.

La rândul său, Constituția RSS Moldovenești din 1978 proclama republica „stat sovietic socialist suveran”, care „în scopul construirii cu succes a societății comuniste, întăririi unității economice și politice, asigurării securității și apărării țării, drept urmare a autodeterminării libere a norodului ei pe baza liberului consimțământ și egalității în drepturi, împreună cu celelalte republici sovietice socialiste, s-a unit în Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste – stat multinațional unional unitar”⁸⁰.

În lucrările de specialitate din perioada dată se sublinia că suveranitatea RSS Moldovenești își găsește exprimare în următoarele împrejurări⁸¹:

- în afara limitelor menționate în art. 73 din Constituția Uniunii RSS, RSS Moldovenească era în drept să exercite de sine stătător puterea de stat pe întreg teritoriul ei;

- RSS Moldovenească era în drept să participe la rezolvarea chestiunilor, date în competența Uniunii RSS, intrând în cadrul Sovietului Suprem, Sovietului Miniștrilor și altor organe ale URSS;

- RSS Moldovenească rezolva în complex chestiunile, asigurând concordanța activității organelor de stat unionale, unional-republicane și republicane. În chestiunile date în competența ei, RSS Moldovenească coordona și controla activitatea întreprinderilor, instituțiilor și organizațiilor de subordonare unională;

- RSS Moldovenească era împuternicită (potrivit art. 73 din Constituție) să intre în relații cu alte state, să încheie cu ele tratate și să facă schimb de reprezentanți diplomatici și consulari, să participe la activitatea organismelor internaționale;

⁸⁰ Guceac I. *Evoluția constituționalismului în Republica Moldova*. Chișinău, 2000, p. 279.

⁸¹ Ivanov V. *RSS Moldovenească – stat suveran în componența Uniunii RSS*. Chișinău: Cartea Moldovenească, 1983, p. 122-142.

- RSS Moldovenească avea dreptul să participe „pe baze egale și în aceeași măsură” cu toate republicile la formarea organelor puterii de stat unice, la elaborarea politicii interne și externe, la exercitarea funcțiilor statului unional;

- RSS Moldovenească se bucura de dreptul de inițiativă legislativă în Sovietul Suprem al Uniunii RSS, precum și de dreptul de a face propuneri în Sovietul Suprem al Uniunii RSS sau Prezidiumului Sovietului Suprem al Uniunii RSS privitor la punerea în discuția întregului popor a chestiunilor de cea mai mare importanță ale vieții de stat (art. 113, 114 din Constituția URSS);

- Teritoriul și frontierele de stat ale RSS Moldovenești nu puteau fi modificate fără consimțământul ei (art. 78 din Constituția URSS și art. 70 din Constituția RSS Moldovenești);

- RSS Moldovenească era în drept să-și stabilească organizarea administrativ-teritorială;

- RSS Moldovenească beneficia de constituția sa, care reflecta particularitățile ei, fiind elaborată în conformitate cu Constituția URSS din 1977;

- RSS Moldovenească își forma de sine stătător sistemul organelor sale de stat, care în activitatea lor „întruchipau suveranitatea populară, de stat și națională a republicii”;

- RSS Moldovenească dispunea și de dreptul de acordare a cetățeniei;

- RSS Moldovenească își avea capitala sa, stema de stat, drapelul de stat și imnul de stat, care simbolizau suveranitatea republicii.

Unindu-se într-un stat federativ și transmițându-i centrului o parte din suveranitatea sa, RSS Moldovenească și-a păstrat drepturile și instituțiile autonome, care îi asigurau suveranitatea de stat. Această suveranitate își

găsea expresia în art. 71 din Constituție, conform căruia în competența RSS Moldovenești intra⁸²:

- a) adoptarea Constituției și a altor legi a RSSM;
- b) asigurarea ordinii publice, a drepturilor și libertăților fundamentale ale cetățenilor;
- c) determinarea atribuțiilor, a modului de organizare și funcționare a organelor de stat din republică;
- d) dirijarea sectorului economic din republică și realizarea măsurilor de folosire rațională a resurselor naturale și protecția mediului;
- e) elaborarea și aprobarea planurilor de dezvoltare socială și economică și a bugetului de stat al RSS Moldovenești;
- f) dirijarea diverselor ramuri din economia națională;
- g) amnistiarea și grațierea cetățenilor RSS Moldovenești etc.

Formal, suveranitatea RSS Moldovenești era susținută și de unele garanții. Astfel, se credea că o garanție eficientă care asigură interesele și drepturile suverane ale RSS Moldovenești, ca și a altor republici unionale, rezidă în „sistemul constituțional al organelor de stat sovietice”⁸³, și anume: structura bicamerală a Sovietului Suprem al Uniunii RSS, reprezentanta republicilor unionale, inclusiv a RSS Moldovenești, în aceste camere, în comisiile lor permanente, în Prezidiul Sovietului, Sovietul Miniștrilor și Judecătoria Supremă ale Uniunii RSS, existența ministerelor unional-republicane.

O altă garanție a suveranității era considerat dreptul RSS Moldovenești de a ieși liber din componența Uniunii RSS (art. 72 din Constituție URSS și art. 69 din Constituția RSS Moldovenești), considerat, printre altele, un drept care „caracteriza conținutul real al suveranității republicii unionale” și

⁸² Costachi Gh., Guceac I. *Fenomenul constituționalismului în evoluția Republicii Moldova spre statul de drept*. Chișinău: F.E.-P. „Tipografia Centrală”, 2003, p. 306.

⁸³ Ivanov V. *RSS Moldovenească – stat suveran în componența Uniunii RSS*. Chișinău: Cartea Moldovenească, 1983, p. 130.

care, totodată, „garanta caracterul benevol al apartenenței republicii la statul unional, precum și egalitatea ei suverană în cadrul federației”⁸⁴.

Față de această situație, unii cercetători contemporani au subliniat că, deși Constituția unională declara dreptul republicii de a ieși din componența Uniunii RSS, această afirmație venea în contradicție directă cu însăși concepția Uniunii RSS ca „stat multinațional unional unitar”. Astfel, chiar dacă formal se păstra dreptul de ieșire din federația sovietică, exista un lanț de principii care țineau de apărarea unității întregului stat, astfel încât posibilitatea oricărei tentative de separare nu putea fi luată în serios⁸⁵.

În știința „dreptului statal sovietic” se recunoștea că „dreptul la separare nu înseamnă nicidecum că folosirea lui ar fi oportună”⁸⁶. Se credea că o asemenea tentativă ar duce la deteriorarea relațiilor economice și culturale în cadrul statului unional, provocând, în final, prejudicii intereselor „cauzei generale”, intereselor socialismului. Cu atât mai mult cu cât la cele mai înalte foruri unionale se promova cu insistență ideea că „popoarele Țării Sovietelor s-au convins din propria experiență că unirea în uniunea unică sporește forțele lor, grăbește dezvoltarea lor social-economică”⁸⁷.

Ca și orice constituție socialistă, Constituția RSS Moldovenești prevedea un mecanism de stat cu o structură subordonată principiului unității puterii de stat.

În fruntea ierarhiei organelor puterii de stat (capitolul 12) Constituția plasa Sovietul Suprem, numit organ suprem al puterii de stat.

Sovietul Suprem era constituit din 380 de deputați, aleși pe un termen de 5 ani și își organiza activitatea în formă de sesiuni convocate de două ori pe an.

⁸⁴ Ivanov V. *RSS Moldovenească – stat suveran în componența Uniunii RSS*. Chișinău: Cartea Moldovenească, 1983, p. 131-132.

⁸⁵ Costachi Gh., Guceac I. *Fenomenul constituționalismului în evoluția Republicii Moldova spre statul de drept*. Chișinău: F.E.-P. „Tipografia Centrală”, 2003, p. 307.

⁸⁶ Ivanov V. *RSS Moldovenească – stat suveran în componența Uniunii RSS*. Chișinău: Cartea Moldovenească, 1983, p. 132

⁸⁷ *Cu privire la cea de-a 6-a aniversare a formării Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste*. Hotărârea CC al PCUS. Chișinău, 1982, p. 8.

În competența excepțională a Sovietului Suprem intra:

- adoptarea Constituției RSS Moldovenești și modificarea acesteia;
- adoptarea planurilor de dezvoltare economică și socială ale RSS Moldovenești;
- aprobarea bugetului de stat al RSS Moldovenești și a dărilor de seamă privind executarea acestuia;
- formarea organelor subordonate Sovietului Suprem.

Activitatea Sovietului Suprem era dirijată de către Președintele Sovietului Suprem și patru vicepreședinți.

Prezidiul Sovietului Suprem, ca organ permanent al Sovietului, se alegea din rândurile deputaților, în următoarea componență: Președintele Prezidiului, doi vicepreședinți, secretarul și cincisprezece membri ai Prezidiului Sovietului Suprem.

Conform art. 108 din Constituție, Prezidiul exercita următoarele atribuții:

- a) fixarea alegerilor în Sovietul Suprem și sovietele locale;
- b) convocarea sesiunilor Sovietului Suprem;
- c) coordonarea activității comisiilor permanente ale Sovietului Suprem;
- d) controlul constituționalității legilor;
- e) fixarea alegerilor în judecătoriale populare raionale și orașanești;
- f) interpretarea legilor RSS Moldovenești;
- g) dirijarea activității sovietelor locale;
- h) anularea hotărârilor și dispozițiilor Sovietului Miniștrilor, hotărârilor sovietelor raionale și orașanești de deputați care veneau în contradicție cu legislația în vigoare;
- i) stabilirea și acordarea titlurilor științifice;
- j) acordarea cetățeniei RSS Moldovenești și a azilului politic;
- k) numirea și revocarea reprezentanților diplomatici;
- l) ratificarea tratatelor internaționale;
- m) organizarea administrativ-teritorială a republicii și altele.

Pentru prima oară în Constituție (art. 112) a fost determinat statutul comisiilor permanente ale Sovietului Suprem al RSS Moldovenești, care erau chemate să joace un rol important în examinarea și pregătirea în prealabil a chestiunilor, date în competența Sovietului Suprem, să contribuie la traducerea în viață a actelor legislative și la controlul asupra respectării lor.

Spre deosebire de Constituția RSS Moldovenești din 1941, noua Constituție cuprindea în conținutul său normativ o secțiune aparte, consacrată în întregime sovietelor de deputați ai poporului/norodului (sistemul, principiile de activitate). Capitolul 10 din această secțiune conținea reglementări privitoare la sistemul electoral, iar capitolul 11 determina statutul deputaților în soviete.

La fel ca și Legea Fundamentală a Uniunii RSS, noua Constituție a RSS Moldovenești a stabilit o răspundere mai strictă a organelor executive de dispoziție față de Sovietele de deputați ai norodului. De competența Sovietelor a devenit formarea organelor controlului norodnic, care „îmbina, potrivit art. 81 din Constituție, controlul de stat cu controlul obștesc al oamenilor muncii la întreprinderi, în colhozuri, instituții și organizații”.

Întreaga activitate a Sovietelor de deputați ai norodului, potrivit art. 83 din Constituție, se desfășura „pe baza discutării și rezolvării colective, libere, constructive, a chestiunilor, pe baza publicității, prezentării regulate a dărilor de seamă de către organele executive și de dispoziție, de către celelalte organe, create de Soviete, în fața Sovietelor și a populației, pe baza atragerii largi a cetățenilor la activitatea lor. Sovietele de deputați ai norodului și organele create de ele, informau sistematic populația despre activitatea lor și despre hotărârile adoptate”.

Conform prevederilor secțiunii a IV-a din Constituția RSS Moldovenești, Sovietele locale au fost împuternicite să rezolve toate chestiunile de însemnătate locală, pornind de la interesele generale ale statului și de la interesele cetățenilor, care locuiesc pe teritoriul Sovietului, să traducă în viață hotărârile organelor de stat superioare. Afară de aceasta,

ele puteau să participe la discutarea chestiunilor de însemnătate republicană și unională, să prezinte propunerile lor în legătură cu aceste chestiuni (normă ce lipsea în Constituția anterioară).

Au fost ridicate la nivel constituțional multe alte împuterniciri, ce au o însemnătate esențială, acordate organelor locale ale puterii în conformitate cu legile, adoptate în ultimii ani, despre Sovietele sătești, de orășel, raionale și orășenești și cu alte acte normative, ce reglementează activitatea Sovietelor.

Puterea executivă era încredințată Sovietului Miniștrilor RSS Moldovenești, organ suprem executiv și de dispoziție al puterii de stat.

Acest organ era format de către Sovietul Suprem, în componența Președintelui Sovietului Suprem, prim-vicepreședintelui, vicepreședinților, miniștrilor și președinților comitetelor de stat.

Sovietul Miniștrilor era împuternicit de Constituție (art. 118) să rezolve toate problemele din domeniul administrației de stat. Pentru asigurarea executării legislației în vigoare, Sovietul Miniștrilor adopta hotărâri și dispoziții.

Puterea judiciară (conform Capitolului 18 din Constituție) era realizată de instanțele judecătorești, sistemul cărora era format din Judecătoria Supremă, judecătoriile populare raionale și orășenești.

Judecătoriile populare raionale (orășenești) erau alese de către cetățenii raionului (orașului) prin vot universal, egal, direct și secret, pe un termen de cinci ani. Asesorii în aceste judecătorii se alegeau de către cetățeni în cadrul unor adunări, organizate la locul de trai sau de muncă, pe un termen de doi ani și jumătate. Membrii Judecătoriei Supreme și asesorii populari erau aleși de către Sovietul Suprem pe un termen de cinci ani.

Capitolul 18 din Constituție se referea la Arbitrajul de stat, care rezolva litigiile economice dintre persoanele juridice, iar capitolul 19 conținea prevederi referitoare la procuratură, organ de supraveghere a legalității.

Secțiunea a IX-a din Constituție se referea la stema, drapelul, imnul și capitala RSS Moldovenești, iar secțiunea a X-a determina procedura de revizuire a Constituției.

Constituția RSS Moldovenești din 1978 se deosebea radical de constituțiile adoptate anterior datorită unor caracteristici noi, printre care⁸⁸:

1) Pentru prima dată în istoria constituționalismului sovietic s-a încercat o interpretare a noțiunii de sistem politic și a elementelor lui constitutive.

2) Constituția a proclamat munca liberă, fără exploatare, a cetățenilor drept izvor al bogăției obștești și al bunăstării. În acest sens, art. 14 din Constituție consacră că munca social-utilă și rezultatele ei determină situația omului în societatea socialistă; orice sustragere de la munca social-utilă este calificată ca incompatibilă cu principiile societății.

3) În comparație cu Constituția RSS Moldovenești din 1941, cea din 1978 conținea un compartiment special – al IV-lea – consacrat totalmente Sovietelor de deputați ai poporului (numite și Soviete locale), considerate ca cele mai numeroase și mai de masă din sistemul organelor suveranității poporului, care prevedea dezvoltarea ulterioară a sovietelor și extinderea drepturilor lor. Al doilea capitol din compartimentul dat formula în mod expres drepturile și obligațiile deputaților, garanțiile activității lor și alte teze necunoscute de legislația anterioară privitoare la statutul deputatului.

4) Constituția din 1978 a stabilit o responsabilitate sporită a organelor executive și de dispoziție ale sovietelor de deputați ai poporului.

5) Constituția a intensificat garanțiile materiale, politice, juridic etc. ale drepturilor și libertăților cetățenilor sovietici, de exemplu, garanțiile inviolabilității persoanei și locuinței. În acest sens, conform art. 52 din Constituție: „Cetățenilor RSS Moldovenești li se garantează inviolabilitatea persoanei. Nimeni nu poate fi supus arestului, decât în baza sentinței

⁸⁸ Costachi Gh., Guceac I. *Fenomenul constituționalismului în evoluția Republicii Moldova spre statul de drept*. Chișinău: F.E.-P. „Tipografia Centrală”, 2003, p. 309.

judiciare sau a sancțiunii procurorului”. La rândul său, art. 53 din Constituție garanta imunitatea locuinței, după cum urmează: „Nimeni n-are dreptul, fără a avea o bază juridică legală, să intre în locuință fără asentimentul persoanelor care trăiesc în ea”.

6) O bună parte din articolele și postulatele cuprinse în conținutul Constituției au fost preluate din textul Constituției URSS din 1977, ceea ce denotă caracterul indubitabil al centralizării relațiilor sociale de stat și de partid și al sistemului sovietic administrativ de comandă.

7) În noua Constituție se vorbește pentru prima oară despre avocatură și rolul acesteia.

Plecând de la conținutul normativ și structura acestei Constituții, doctrinarii marxiști-leniniști s-au grăbit s-o declare drept o „constituție nouă”, o „constituție prin excelență de tip socialist”. Contrar acestei calificări, cercetătorii contemporani au evidențiat următoarele caracteristici ale acesteia, trecute prin prisma teoriei enunțate⁸⁹:

- acest model de Constituție își promova conținutul normativ influențând comportamentul maselor largi ale „oamenilor muncii”, care trebuiau, la rândul lor, să folosească Constituția în scopul „construirii comunismului”;

- Constituția consacră principiul suveranității poporului, dar ca și în constituțiile socialiste premergătoare, prin *popor* se subînțelegea nu societatea în ansamblu, dar numai „clasele sociale capabile să progreseze”. În același timp, Constituția instituia un mecanism deosebit de realizare a suveranității de către popor: sub conducerea nemijlocită a Partidului Comunist, rolul conducător al căruia era consacrat chiar în textul Constituției;

- în conținutul normativ al Constituției era prevăzut un capitol separat consacrat drepturilor cetățenilor RSS Moldovenești, care nu erau

⁸⁹ Costachi Gh., Guceac I. *Fenomenul constituționalismului în evoluția Republicii Moldova spre statul de drept*. Chișinău: F.E.-P. „Tipografia Centrală”, 2003, p. 309.

considerate inalienabile ființei umane, majoritatea dintre ele fiind naturale. Drepturile fundamentale nu prezentau în sine o valoare socială, ele fiind destinate realizării scopurilor comuniste globale. Mai mult, unele dintre ele erau substanțial limitate, iar drepturile politice trebuiau folosite cu prioritate în scopurile construcției socialiste. În cadrul acestor drepturi prioritatea era acordată nu drepturilor civile și inviolabilităților personale, ci drepturilor social-economice cu excepția dreptului de proprietate;

- Constituția consacră principiul *legalității* având în vedere însă o formă de legalitate deosebită, concentrată în noțiunea specifică de „legalitate socialistă”, care a presupus permanent prioritatea deciziilor politice adoptate de partidul comunist, decizii care în majoritatea cazurilor prevalau legilor. Această situație a permis guvernanților să renunțe la normele de drept atunci când legalitatea venea în contradicție cu principiile socialiste. În consecință, activitatea politico-juridică era considerată reușită chiar dacă era însoțită de violarea flagrantă a legislației și dacă în urma acțiunilor întreprinse se realiza „bunăstarea poporului”.

În concluzie, cercetătorii contemporani⁹⁰ subliniază că Constituția RSS Moldovenești din 1978, considerată „de tip nou”, cu greu poate fi inclusă în categoria constituțiilor tradiționale. Fundamentată pe principiile marxist-leniniste, aceasta a fost privită, în primul rând, ca un instrument al clasei dominante și nu un rezultat al unui compromis social, nefiind fondată pe colaborarea diferitelor categorii sociale.

Privind în ansamblu atât principiile și valorile promovate de Constituția RSS Moldovenești din 1978, cât și criticile aduse acestora (la moment și cu mult mai târziu), care pe alocuri sunt destul de justificate, ținem să subliniem necesitatea indiscutabilă a recunoașterii unei valori distincte tuturor actelor constituționale de o asemenea natură, deoarece toate reflectă specificul societății la o anumită etapă din istoria dezvoltării sale. Sub aspect

⁹⁰ Costachi Gh., Guceac I. *Fenomenul constituționalismului în evoluția Republicii Moldova spre statul de drept*. Chișinău: F.E.-P. „Tipografia Centrală”, 2003, p. 311.

comparativ, practic fiecare act constituțional (Constituție) a reprezentat un progres în raport cu actele constituționale predecesoare și doar în raport cu cele care le-au urmat s-au prezentat ca fenomene depășite, cu elemente inconsecvente și declarative. Din perspectiva dată, considerăm că Constituția RSS Moldovenești a adus totuși o contribuție majoră în dezvoltarea societății moldovenești la etapa adoptării sale, moment confirmat de faptul că unele din elementele sociale, politice și juridice inițiate și promovate de către aceasta au fost preluate și dezvoltate în continuare de noua Constituție a Republicii Moldova, adoptată la 1994.

**CONSTITUTIA REPUBLICII AUTONOME SOVIETICE
SOCIALISTE MOLDOVENESTI (1925)
- O INCERCARE DE AUTODETERMINARE NAȚIONALĂ A
MOLDOVENILOR DIN STÎNGA NISTRULUI**

Victor STEPANIUC

doctor in istorie, conferențiar universitar

decan al facultății de politologie

a Universității de stat a Moldovei

La 12 octombrie 1924, în baza raioanelor moldovenești din stînga Nistrului a fost creată Republica Autonomă Sovietică Socialistă Moldovenească. Ideea creării, pe baza localităților moldovenești din stînga Nistrului, a unei unități administrative național-teritoriale a fost inițiativa moldovenilor M. Frunze și G. Cotovschi, activiști de vază ai Rusiei Sovietice. Însă procesul de renaștere națională, de reanimare a conștiinței de sine naționale a moldovenilor din stînga Nistrului a început după Revoluțiile din Rusia, care au făcut posibilă proclamarea Republicii Democratice Moldovenești în baza dreptului popoarelor la autodeterminare. “...Revoluția rusă (din 1917) a venit să desăvîrșească marea lucrare a redeșteptării lor (moldovenilor est-nistreni) naționale, dîndu-le putința să-și așeze viața pe temelii naționale, după plac, neîmpiedicați de nimeni, scria ardeleanul O. Ghibu în broșura sa *Deșteptarea moldovenilor de peste Nistru*. Și accentua în continuare: În sfîrșit,... Basarabia astăzi nu mai este o gubernie rusească, ci o Republică Moldovenească” [1, p. 3]. Scriitorul V. Beșleagă caracterizează această broșură a lui O. Ghibu, care descrie evenimentele ce au avut loc la Tiraspol

la 17 decembrie 1917, chemarea adresată fraților moldoveni drept “valoros document, în care bate inima înaintașilor” [2].

Cu un mare interes a fost discutată la Congresul moldovenilor de la Tiraspol (17-18.12.1917) situația național-politică a moldovenilor transnistreni. “N-au fost uitate la Congres nici chestiunile politice..., constată un cronicar al evenimentului. S-a pus și chestiunea unirii cu Basarabia, care pînă azi și-a păstrat la moldovenii transnistreni vechiul și adevăratul nume *Moldova*. Răspunsul a fost că să ne *союди́м* (unim) cu frații noștri din Moldova!” Oamenii de la țară, se adresează delegații satelor către solii Sfatului Țării (al Republicii Democratice Moldovenești proclamate la 2 decembrie 1917), “sînt trimiși cu această vorbă, să fim cu dumneavoastră împreună. Cu aiasta ne așteaptă pe noi la sate!” [3, p. 27, 29, 30]. Unii vorbitori din prima zi a Congresului de la Tiraspol declarau că “programul lor este ca malul stîng al Nistrului să fie alipit la Basarabia...”

În încheierea lucrărilor Adunării (Congresului) naționale (la 18.12.1917)

s-a făcut o totalizare a dezbaterilor chestiunii ce frămînta pe toți: doresc moldovenii de peste Nistru să rămînă în componența Ucrainei ori să se alipească Moldovei?

Hotărîrea a fost unanimă: “Dorim să ne unim cu frații noștri din Moldova! Vrem să ne *союди́м* cu Basarabia!”

Dar unirea moldovenilor din stînga Nistrului cu frații lor din dreapta Nistrului deocamdată devenise imposibilă: la început de ianuarie România a ocupat Republica Democratică Moldovenească. Nici proclamarea în mai 1919 a Republicii Sovietice Socialiste Basarabene pe baza raioanelor moldovenești din stînga Nistrului n-a reușit să consolideze populația de aici într-o unitate națională administrativ-teritorială. Noua formațiune național-statală – Republica Basarabeană Moldovenească nu s-a putut menține, din cauza că ofensiva unităților militare albgardiste în

vara anului 1919 a făcut imposibilă legătura Republicii Basarabene cu centrul — Rusia Sovietică.

Primele documente ce ne vorbesc despre intențiile unor personalități politice și oameni de știință de a crea o Republică Moldovenească în spațiul geografic est-nistean datează cu februarie 1924. Unsprezece persoane au adresat organelor centrale ale puterii un demers în care se argumenta posibilitatea formării unei Republici Moldovenești [4]. Încercări de acest fel s-au făcut pînă la sfîrșit de octombrie.

Luînd în considerație năzuința poporului moldovenesc spre autodeterminare, CC al PC(b) din Rusia a însărcinat CC al PC (b) din Ucraina să ia măsurile necesare în vederea organizării de stat sovietice a oamenilor muncii din Moldova. Biroul politic al CC al PC (b) din Ucraina, examinînd această chestiune, a considerat „rațională delimitarea în componența RSS Ucrainene a Regiunii Autonome Moldovenești” (7 martie 1924). Avînd în vedere că majoritatea raioanelor cu populație moldovenească erau subordonate regiunii Odesa, munca de pregătire în vederea formării instituției supreme politico-administrative moldovenești, al cărei guvern ar asigura funcționarea vieții sociale pe teritoriul său național, ce urma să fie conturat, trebuia să o coordoneze Comitetul gubernial Odesa al PC(b) din Ucraina. La

11 martie 1924, la Odesa a fost creată, pe lîngă Comitetul gubernial, Secția Moldovenească, ulterior subdiviziuni ale acesteia sînt înființate pe lîngă comitetele districtuale de partid Balta, Odesa, Elizavetgrad, Nicolaev și Pervomaisc. Pe 1 mai 1924, la Odesa a apărut primul număr al gazetei moldovenești *Plugarul Roș*, organ al Secției Moldovenești Odesa, care a încurajat și propagat activ ideea formării RASS Moldovenești. Comisia centrală administrativ-teritorială a Comitetului Executiv Central (CEC) din Ucraina a examinat teritoriul, în hotarele căruia urma să fie stabilită noua republică. Comisia și-a prezentat informația *Cu privire la raionarea localităților populate de naționalitatea moldovenească* la 21 iulie 1924. În

august 1924, Biroul politic al CC al PC(b) din Ucraina a aprobat un plan desfășurat de măsuri în vederea înființării RASSM.

În intervalul august – 12 octombrie 1924, în localitățile moldovenești din stînga Nistrului au fost organizate 68 de mitinguri și adunări. Totuși procesul de constituire a RASS Moldovenești a fost anevoios.

Comisia Centrală administrativ-teritorială, creată anume pentru a cerceta condițiile organizării autonomiei politico-teritoriale moldovenești, a stabilit: „Examinînd chestiunile unei sau altei unități administrativ-teritoriale pentru naționalitatea moldovenească, trebuie să constatăm că în cazul de față lipsesc cu totul acele condiții trebuitoare pentru formarea unei unități administrativ-teritoriale cît de cît mari, integre din punct de vedere economic. De aceea... problema raionării teritoriului din stînga Nistrului, poate fi rezolvată pe calea creării unor raioane și soviete sătești aparte cu o populație preponderent moldovenească...”

[5, p. 76].

Sub aspect demografic, aceeași Comisie constata: „Populația acestui areal la număr abia de corespunde unei jumătăți din populația unui obișnuit district ucrainean” [6, p. 76]. Analizînd informațiile confuze cu privire la numărul moldovenilor din stînga Nistrului, oferite de G. Kotovskii, comisia a conchis: „Hotărîrea cu privire la organizarea Republicii Moldovenești sau a regiunii, a guberniei, a raionului sau a districtului trebuie să fie amînată...”. Comentînd acest document C. Stratievskii afirma: „luîndu-se în considerație toate aspectele, s-a hotărît să se formeze o republică autonomă” [7, p. 40].

Realitățile obiective demonstrează contrariul și anume că nu au fost luate în considerație toate premisele fondării unei autonomii moldovenești în stînga Nistrului. Lucrurilor li s-a spus pe nume chiar în hotărîrea Biroului Politic al CC al PC(b) din Rusia din 29 iulie 1924. În acest document, semnificativ din mai multe puncte de vedere, se stabilea: „A socoti necesar, înainte de toate, din considerente politice, să se includă

populația moldovenească într-o republică autonomă specială în componența RSS Ucrainene și a propune CC al PC(b) din Ucraina să dea directivele corespunzătoare organelor sovietice ucrainene”. Referitor la sintagma „întîi de toate, din considerente politice”, C. Stratievskii scrie că trebuie percepută, în contextul dat, „ca o necesitate și posibilitate de eliberare în viitor a Basarabiei și de transformare a Republicii Autonome în republica unională” [7, p. 40]. Biroul politic al CC al PC(b) din Rusia, examinînd chestiunea cu privire la desfășurarea pregătirilor în vederea creării RASS Moldovenești, a adoptat o hotărîre, în care se spunea, că în actul de creare a RASSM trebuie să se sublinieze că granița ei apuseană este granița de stat a Uniunii RSS, adică râul Prut. Astfel, de la bun început, se prevedea că prerogativele de ordin juridic ale RASS Moldovenești urmau să se răsfrîngă asupra întregii Moldove de Est, adică și asupra teritoriului dintre Prut și Nistru. Această prevedere este confirmată de un șir de documente și declarații ale oamenilor de stat.

La sfîrșitul lui septembrie – începutul lui octombrie 1924 au fost rezolvate toate chestiunile principale în vederea creării RASS Moldovenești. Exprimînd aspirațiile întregului popor moldovenesc, sesiunea a III-a a Comitetului Executiv Central din Ucraina de legislatura a VIII-a a adoptat, la 12 octombrie 1924, hotărîrea istorică cu privire la formarea RASS Moldovenești în componența RSS Ucrainene. Republica Moldovenească Autonomă avea 11 raioane cu o suprafață de 8,1 mii km² și 545,5 mii de locuitori. Capitala provizorie a fost orașul Balta, din 1929 — Tiraspolul.

Pînă la convocarea Congresului I general al Sovietelor din Moldova, toată puterea în RASSM era în mînile Comitetului Revoluționar provizoriu. Acest for — Congresul I al Sovietelor de deputați ai muncitorilor, țăranilor și ostașilor roșii din Moldova din stînga Nistrului a avut loc la Balta între 19 și 23 aprilie 1925. S-au luat în dezbatere, alături de altele, rapoartele cu privire la bugetul de stat, împărțirea administrativ-

teritorială, Constituția RASS Moldovenești. Asumându-și puterea supremă de stat, Congresul a ales organul suprem al RASS Moldovenești — Comitetul Executiv Central (CEC), în frunte cu G. Starîi, care, la prima sa sesiune, a ales Prezidiul CEC și a creat guvernul — Sovietul Comisarilor Norodnici (SCN) al RASS Moldovenești (președinte A. Stroev). Congresul a discutat și a adoptat Constituția Republicii Autonome Sovietice Socialiste Moldovenești, care făcea bilanțul căii parcurse de norodul moldovenesc după Revoluția rusă din octombrie 1917, legifera organizarea de stat a moldovenilor din stînga Nistrului — condiție a reunirii lor cu cei din dreapta Nistrului într-un Stat Moldovenesc integru [8, p. 40].

Raioanele moldovenești din stînga Nistrului au fost implicate într-un proces complex de transformări social-economice și culturale, într-un proces complex de transformări politico-administrative, social-economice și culturale. În scopul formării și consolidării organelor administrative la nivel teritorial, conducători din cadrul aparatului sovietic central practicau pe larg vizitele de serviciu în localitățile rurale. Documentele istorice de arhivă atestă multiple inspecții în materie administrativă la nivel teritorial, după care urmau apoi invitațiile președinților respectivi ai autorităților sovietice sătenești și raionale în capitala republicii autonome, unde prezentau rapoarte de dare de seamă privind subiectele examinate la ședințele Prezidiului Comitetului Executiv Central (C.E.C. — organul suprem în perioada dintre Congresele sovietelor RASSM). Aceste activități birocratice ale autorităților sovietice au condus la consolidarea organizatorică și eficientizarea funcțională a administrațiilor locale. Deși și aici domina dictatul ideologic a timpului său, totuși, guvernarea autonomă a reușit să instituie un sistem eficient de instruire continuă a funcționarilor de nivel central-local, fiind constituite organizații sovietice temeinice îndeosebi în raioanele Dubăsari, Răbnița și Tiraspol [9].

Documentele istorice, politico-juridice, manifestările populației ne îngăduie să tragem concluzia: chiar dacă a fost lansată de intelectuali și

oameni politici, ideea creării Republicii Moldovenești în stînga Nistrului corespundea intereselor moldovenilor de aici. Indiferent de scopurile politice și de metodele aplicate, de conjunctura internațională în jurul Moldovei dintre Prut și Nistru, la începutul anilor 20 (veacul XX), crearea în raioanele Moldovenești din stînga Nistrului a RASS Moldovenești în acea perioadă (1924) și în acele circumstanțe etnopolitice, etnogeografice, a fost singura condiție de salvare și ocrotire a etnicității moldovenilor de aici. Formarea în raioanele moldovenești din stînga Nistrului a autonomiei moldovenești constituia factorul decisiv care într-adevăr a deșteptat conștiința națională a moldovenilor din stînga Nistrului, a salvat populația moldovenească din raioanele Camenca (partea stîngă), Rîbnița, Dubăsari, Grigoriopol, Slobozia, Ananiev, Balta, Birzula, Crasnîe Ocnî, de dizolvare în mediul etnic ucrainean. În general, e puțin probabil că raioanele moldovenești din stînga Nistrului ar fi intrat în componența RSS Moldovenești, proclamată la 2 august 1940, dacă în 1924 n-ar fi fost organizată autonomia națională a moldovenilor est-nistreni, dacă mai înainte, în decembrie 1917, Adunarea moldovenilor transnistreni n-ar fi adoptat istoricele sale hotărîri.

Crearea RASS Moldovenești ar putea fi socotită și ca o etapă de confirmare a îndelungatului proces de dezvoltare a statalității poporului moldovenesc. Verigă cronologică intermediară între Republica Democratică Moldovenească și RSS Moldovenească, ce urma să fie creată, RASSM a fost un liant politico-juridic firesc, ce a înlesnit reunirea moldovenilor de pe ambele maluri ale Nistrului într-un stat unic și integru proclamat la 2 august 1940.

Privită de la o distanță de mai bine de opt decenii, în corelare cu procesele și evenimentele dramatice și chiar tragice ce s-au produs pe malurile Nistrului, RASSM a fost o formațiune națională administrativ-teritorială în componența RSS Ucrainene. Crearea și existența ei timp de șaisprezece ani constituie o realizare concretă a dreptului moldovenilor la

viață națională. Importanța definitivă a acestui act politic rezidă, în primul rând, în recunoașterea de către organele centrale ale URSS și ale RSS Ucrainene a existenței și dăinuirii moldovenilor în stînga Nistrului. În al doilea rând, investită cu anumite prerogative administrative, RASSM a oferit, pentru prima dată în istoria moldovenilor est-nistreni, posibilități, fie modeste, de a renaște și confirma tradițiile naționale, de a reînvia limba maternă, de a reanima conștiința național-statală [10, p.155]. În al treilea rând, crearea RASSM prefigura realizarea dreptului moldovenilor din stînga Nistrului de a se uni și a trăi împreună cu confracții lor din dreapta Nistrului într-un stat național integru. Această aspirație a fost exprimată de primul Congres al moldovenilor est-nistreni de la Tiraspol (17-18.12.1917). Însă organele sovietice abilitate planificau formarea RASSM doar în scopuri politice.

Realitatea că RASSM a fost o formațiune curat politică, creată “din considerente politice” ne-o demonstrează plenar și actul din 2.08.1940, în baza căruia Autonomia

est-nistreană, fără a consulta voința populației, a fost răscroită, în RSS Moldovenească intrînd doar 6 raioane din fosta RASSM.

Mulți dintre istoricii moldoveni și străini consider, că factorul determinant în întemeierea Republicii Autonome Moldovenesti în stînga Nistrului a fost dorința de a crea un antipod politic al Basarabiei ocupate de români, model care ar deveni un punct de atracție pentru Basarabia și România[11]. Era evident, ca forma de construire a națiunii trebuia să aibă semne de statalitate și, prin urmare, forme precum regiune sau district național erau inacceptabile. De remarcat că ideea statalității moldovenești a primit un sprijin larg în rândul populației de pe malul stîng al Nistrului, fapt dovedit de numeroase documente de arhivă [12.p. 46–49;333–345). Cu toate acestea, populația moldovenească din această regiune era relativ mică și reprezenta circa 30% din locuitorii regiunii, iar numărul total nu depășea 400-500 mii de oameni. În aceste condiții, cea mai optimă formă de

construire a națiunii a devenit o republică autonomă în cadrul Ucrainei Sovietice.

După cum sa menționat deja, în vest și sud-vest granița Republicii Moldova a coincis cu granița de stat a URSS. Dar Nistrul era linia de demarcație de facto cu România. Statul sovietic nu a recunoscut niciodată dreptul României la Basarabia, considerând-o ca pe un teritoriu ocupat temporar [13].

Astfel, Basarabia a fost considerată ca o potențială parte a Republicii Autonome Sovietice Socialiste Moldovenești. Orașul Balta a devenit capitala temporară a MASSR. În 1929, capitala republicii a fost mutată la Tiraspol deoarece era mai strâns legată de teritoriul autonomiei.

În cele din urmă, bazele statutului constituțional și juridic al Republicii Socialiste Sovietice Autonome Moldovenești au fost determinate de Constituția MASSR din 1925 și consacrate în Constituția RSS Ucrainei din 1929 (denumită în continuare RSS Ucraineană).

Constituția Republicii Autonome Sovietice Socialiste Moldovenești a fost aprobată la 23 aprilie 1925 de către I Congresul moldovenesc al Sovietelor Muncitorilor, Țăranilor și Deputaților ostasi și aprobată la 10 mai de către al IX-lea Congres al Sovietelor din întreaga Ucraina. O trăsătură a procesului constituțional a fost că Constituția Republicii Autonome Sovietice Socialiste Moldovenești a fost singura constituție a republicilor autonome care a fost aprobată de cel mai înalt organ al republicii unionale. Este de remarcat faptul că Constituția Ucrainei din 1919, în vigoare la acel moment, nu conținea prevederi privind structura administrativ-teritorială și posibilitatea creării de entități autonome în cadrul acesteia [14]. Constituția Republicii Autonome Sovietice Socialiste Moldovenești a fost una dintre primele Constituții ale republicilor autonome sovietice adoptate după formarea URSS. Acest lucru a creat anumite dificultăți în dezvoltarea sa, în special în stabilirea competenței autorităților de stat și gestionarea autonomiei și a republicii unionale. Constituția Republicii Autonome Sovietice Socialiste

Moldovenesti a fixat principiile de bază ale sistemului social și de stat al Republicii Sovietice Socialiste Autonome Moldovenești: puterea poporului muncitor, baza politică a RASSM sub forma sovietelor muncitorilor, țăranilor și deputaților Armatei Roșii, structura, procedura de formare și competență a autorităților și conducerii statului. În conformitate cu Constituția, RASSM dispunea de întregul sistem de autorități și de conducere centrale și locale, un buget și avea dreptul de a adopta în mod independent legi în problemele de competență sa. Articolul 48 din Constituția RASSM a stabilit dreptul republicii de a avea propria stema de stat și drapel. Compoziția multinațională a populației republicii a impus să fie solutionată problema limbii de stat. Cele mai raspindite limbi în această regiune au fost rusă, ucraineană și moldovenească. Articolul 10 din Constituției RASSM a stabilit drepturi egale pentru limbile tuturor naționalităților care locuiesc pe teritoriul republicii și a garantat fiecărui cetățean posibilitatea de a-și folosi limba maternă în relațiile cu organele guvernamentale și în relațiile organismelor guvernamentale cu el, precum și la ședințele congreselor, consiliilor, toate evenimentele oficiale și discursurile publice. Formarea RASSM a impus unele modificări ale Constituției Ucrainei. Constituția RSS Ucrainei din 1929 sublinia că „Republica Sovietică Socialistă Ucraineană, ținând cont de voința demonstrată a truiditorilor al poporului moldovenesc de a-și oficializa existența statală ca parte a Republicii Sovietice Socialiste Ucrainene, se unește cu aceasta pe baza formării ca parte a Republicii Sovietice Socialiste Ucrainene a Republicii Sovietice Socialiste Autonome Moldovenești” (14, p.173). Articolul 18 din Constituția RSS Ucrainei, deși conținea recunoașterea dreptului tuturor națiunilor la autodeterminare până la secesiune inclusiv, a definit RASSM ca o republică autonomă în Ucraina. În ciuda declarațiilor unor autori, Constituția RSS Ucrainei din 1929 nu recunoaște în mod direct dreptul de a se separa de statul ucrainean. În conformitate cu Constituția RASSM, prin delegații săi la Congresele Sovietelor din RSS Ucraineană și URSS, a participat la formarea autorităților

supreme ale Ucrainei, precum și a Consiliului Naționalităților din Comitetul Executiv Central al URSS. Pentru o coordonare mai strânsă a acțiunilor, RASSM a avut propriul reprezentant permanent la guvernul RSS Ucrainei, cu vot consultativ în toate organele centrale ale RSS Ucrainene. Ucraina și-a păstrat funcțiile de control asupra RASSM. Congresul Sovietelor din Ucraina în varianta finală a Constituției Republicii Autonome Sovietice Socialiste Moldovenești a introdus amendamente și completări în această Constituție și la stabilirea granițelor RASSM. Autoritățile ucrainene aveau dreptul de a suspenda, modifica și anula hotărârile congreselor consiliilor moldovenești de orice rang.

În conformitate cu articolul 11 din Constituția RASSM, autoritățile supreme ale Republicii Sovietice Socialiste Autonome Moldovenești erau Congresul Sovietelor deputaților Muncitorilor, Țăranilor și Ostasilor Armatei Roșii din Moldova, Comitetul Executiv Central al Sovietelor din Moldova și Prezidiul acestuia. Congresul Sovietelor din Moldova a devenit purtătorul puterii supreme pe întreg teritoriul republicii. Rezoluțiile congresului nu puteau fi abrogate decât de Comitetul executiv central integral ucrainean sau de Congresul Sovietelor din Ucraina. Congresele ordinare erau convocate o dată pe an. Congresele extraordinare puteau fi convocate la propunerea Prezidiului Comitetului Executiv Central, a Prezidiului Comitetului Executiv Central al Moldovei, din proprie inițiativă sau la cererea a 299 de consilii locale, reunind cel puțin o treime din totalul populația republicii. În perioada dintre Congresele Sovietelor, cea mai înaltă putere a fost exercitată de Comitetul Executiv Central al Moldovei (MCEC), care a fost ales de Congresul Sovietelor din Moldova.

Organele executive ale RASSM erau Consiliul Comisarilor Poporului și Comisariatele Poporului. Procedura de formare și funcționare a acestora a fost stabilită în articolele 23–36 din Constituție. Consiliul Comisarilor Poporului din Republica a fost constituit din Comitetul Executiv Central al RASSM, format din președintele Consiliului Comisarilor Poporului și

comisarii poporului, care conducea comisariatele populare individuale ale RASSM. În perioada 9-14 mai 1926, Congresul Sovietelor din Moldova a aprobat, iar la 2 februarie 1927, Comitetul Executiv Central al URSS a aprobat „Regulamentul Consiliului Comisarilor Poporului din RASSM”.

Competențele Consiliului Comisarilor Poporului din RASSM au inclus: conducerea activităților comisariatelor și departamentelor populare republicane, comitetelor executive raionale, supravegherea generală a activităților reprezentanților comisariatelor populare autorizate din întreaga Uniune, adoptarea rezoluțiilor și implementarea activităților. în domeniul managementului general, examinarea prealabilă a proiectelor de decrete și hotărâri supuse aprobării MCEC etc. Decretele și rezoluțiile Consiliului Comisarilor Poporului din RASSM erau obligatorii pentru toate instituțiile, funcționarii. și cetățeni de pe teritoriul republicii și ar putea fi anulate doar de către autoritățile supreme ale Ucrainei. Rezoluțiile Consiliului Comisarilor Poporului din RASSM puteau fi contestate la Prezidiul Comitetului Executiv Central din Moscova de către procurorul republicii. Constituția prevedea dreptul Consiliului Comisarilor Poporului din RSS Ucraineană de a suspenda deciziile Consiliului Comisarilor Poporului din MASSR. Articolul 23 din Constituția RASSM prevedea înființarea Comisariatului Poporului pentru Afaceri Interne, Comisariatul Poporului de Justiție, Comisariatul Poporului pentru Educație, Comisariatul Poporului de Securitate Socială, Comisariatul Poporului pentru Protecția Sănătății, Comisariatul Poporului pentru Probleme Funciare. , Comisariatul Poporului de Finanțe, Comisariatul Poporului de Comerț Intern, Comisariatul Poporului al Inspectoratului Muncitoresc și Țărănesc , Comisariatul Poporului de Muncă, Consiliul Economiei Naționale.

Procedura de formare și funcționare a acestora a fost stabilită în articolele 23–36 din Constituția RASSM. Consiliul Comisarilor Poporului din Republica a fost format din Comitetul Executiv Central al RASSM [15, p.27-57].

Organele administrației publice locale, în conformitate cu articolul 37 din Constituția MASSR, erau consiliile muncitorilor, țăranilor și deputaților ostasi din Armata Roșie, orașenesti și rurale, congresele raionale ale Sovietelor și comitetele executive. Comitetele executive exercitau atribuțiile în perioada dintre congresele raionale. Consiliile sătești au fost create în satele cu o populație de cel puțin 1.000 de locuitori. Așezările cu mai puțin de 1.000 de locuitori erau unite sub un singur consiliu sătesc. Consiliul Satului era ales pentru o perioadă de 1 an. Competența consiliilor sătești includea chestiuni de natură organizatorică, administrative, agricole, financiare, culturale și educaționale etc. Pentru a implica alegătorii și deputații consiliului sătesc în activitatea acestuia, au fost create comisii (secții) în subordinea consiliilor sătești.

O analiză mai detaliată a dezvoltării organismelor sovietice, în special a periodizării istoriei lor, poate fi găsită în lucrările lui A.T. Roman [16. P.6-8].

Structura și competențele justiției au fost stabilite în articolele 40-43 din Constituția RASSM. Constituția fixa, că activitățile organelor judiciare ale republicii se bazează pe legislația URSS și a RSS Ucrainene, ținând cont de prevederile Constituției RASSM. Legea Suprema a RASSM prevedea crearea unui sistem judiciar pe două niveluri. Tribunalul principal al RASSM era cea mai înaltă instanță judecătorească din republică. Competența Judecătoriei principale includea: interpretarea legilor RASSM în materie de practică judiciară; revizuirea cazului pe baza circum soluționarea în primă instanță a cauzelor civile și penale de competența sa în conformitate cu Regulamentul Tribunalului Principal al RASSM, etc.

O nouă etapă de reglementare constituțională a statutului juridic al republicii și al organismelor guvernamentale începe în 1936 odată cu adoptarea Constituției URSS. În anul 1938 este adoptată o nouă Constituție a RASSM.

Cu toate acestea, deja la începutul lui august 1940, după anexarea Basarabiei la 10 iulie 1940, Consiliul Comisarilor Poporului din URSS și Comitetul

Central al Partidului Comunist al Bolșevicilor din întreaga Uniune au trimis Sovietului Suprem al URSS o propunere de a crea RSS Moldovenească. La 2 august 1940, Consiliul Suprem a adoptat Legea „Cu privire la formarea Uniunii Republicii Sovietice Socialiste Moldova”. În conformitate cu aceasta, raioanele centrale ale Basarabiei și doar șase raioane ale RASSM au format o nouă republică unională a URSS.[17, p.287-294]. Astfel RASSM a fost dizolvată, ignorându-se vointa unei parti ale populației moldovenesti din stînga Nistrului, care în anul 1924 a pledat pentru crearea Republicii Autonome Moldovenesti.

Bibliografie

1. GHIBU, O. Deșteptarea moldovenilor de peste Nistru. Adunarea națională ținută la 17 decembrie 1917. Chișinău, 1918, 16 pag.
2. BEȘLEAGĂ, V. Moldovenii transnistreni. // Moldova Suverană, 12.08.1990.
3. HAREA, V. Români de peste Nistru. Iași, s.a. 12 pag.
4. Moldova Socialistă. 11.10.1989.
5. Культура Молдавии за годы Советской власти, том 1 (часть первая). Кишинев, Штиинца, 1975, 474 стр.
6. STRATIEVSKII, C. Componenta națională a RASSM. // Tribuna, Nr. 23, 1988.
7. STRATIEVSKII, C. Componenta națională a RASSM. // Tribuna, Nr. 23, 1988.
8. STRATIEVSKII, C. Componenta națională a RASSM. // Tribuna, Nr. 23, 1988
9. Arhiva Națională a Republicii Moldova. Fondul 2947, inv.1, d.21, f.187; Fondul 2948, inv. 1, d.32, f. 124, f.187; Fondul 1695, inv.1, d.8, f.6.
10. РОМАН, А. Участие трудящихся Молдавской АССР в деятельности советов (1924-1940). Кишинев, Știința, 1981, 176 pag.

11. Вехи молдавской государственности, Кишинев, 2000, стр. 27-57
12. Сурилов А.В. История государства и права Молдавской ССР (1917–1959 гг.). Кишинев, 1963. Р.46–49; 333–345
13. Дембо В.О. Советская Молдавия и бессарабский вопрос. М.: Моск. отд. об-ва бессарабцев «Прочь руки румынских захватчиков от Бессарабии», 1925.
14. Советские конституции. Хрестоматия: в 4 ч. Ч. 1: СССР, 1922–1936 гг., 2015
15. Вехи молдавской государственности, Кишинев, 2000, стр. 27-57
16. Роман А.Т. Участие трудящихся Молдавской АССР в деятельности Советов (1924–1940). Кишинев: Штиинца, 1981
17. STEPANIUC, V. Statalitatea poporului moldovenesc. Chişinău, Tipografia Centrală, 2005, 520 pag.

LIMBA MOLDOVENEASCĂ ÎN COLIVIA CONSTITUȚIONALĂ

Valeriu RENTIȚĂ
jurnalist

I. Falsul din Declarația de independență

Parafrazând celebra maximă cu privire la politică, dacă nu te interesezi tu de Constituție, se interesează Constituția de tine. Deși, ca jurnalist preocupat de vreo patru decenii de subiecte politice, nu mi-au fost străine soluțiile sistemului nostru de justiție pentru probleme de importanță majoră pentru țară, am trăit, totuși, emoții aparte în urma unor decizii mai speciale ale Curții Constituționale (CC). Toți cunosc, bunăoară, paradoxul constituțional, legat de dualitatea puterii în stat din vara fierbinte a lui 2019, când CC sub presiune politică, inclusiv din exterior, și-a anulat propriile hotărâri din 7-9 iunie, apreciate de unii politicieni drept controversate, prin care a decis că noua majoritate parlamentară de coaliție PSRM-ACUM este în afara legii și în imposibilitate de a forma guvernul.

O experiență și mai dură am încercat, când într-o bună zi, mai exact la 5 decembrie 2013, m-am lovit (ori am fost lovit) ca de muchia ascuțită a unei bare de oțel, de o altă hotărâre CC. E vorba de ziua, când limba de stat stipulată în Constituție drept limbă moldovenească, a devenit limbă română. Nu am, evident, nimic împotriva limbii române, ori a Românei, e vorba doar de procedeul iluzionist, în opinia mea, aplicat textului constituțional.

Dacă e s-o spun pe șleau, am rămas stupefiat de interpretarea neobișnuită a Declarației de independență a Republicii Moldova, pe care cinci din cei șase judecători au ridicat-o ca valoare peste textul propriu-zis

al Constituției, pornind de la ideea, că anume aceste două documente, nu și altele, fac ideatic un bloc juridic comun.

Nu lipsa unui calcul logic m-a dat gata, pentru că nu de logică era vorba, în primul rând, în această coliziune juridică... M-a zăpăcit rău proba de bază, care amintea mai curând o farsă... În asemenea momente, te întrebi, până unde pot merge, totuși, speculațiile juridice în chestiuni existențialiste pentru țară, în probleme fundamentale pentru soarta națiunii și a statului? Răspunsul e, până unde merge vrerea ori gustul judecătorilor...

Să lăsăm la o parte, pentru puțin timp, problema propriu-zisă a limbii, care, raportată la stat, este, după mine, o problemă politică, căreia i s-a lipit destul de ingenios etichetă pur științifică. Și savanții care pledează pentru limba română și cei care pledează pentru limba moldovenească au, o spunem și pentru o eventuală concesie, suficiente argumente de ordin lingvistic și istoric. Am putea, cu scopul de a ne eschiva pentru moment de la polemica limbii, ori mai bine zis, de la certurile, care ne macină mai mult de trei decenii, să ne oprim la compromisul lui Druță, care e plin de înțelepciune: “limba moldovenească este mama limbii românești”⁹¹.

Doresc să readuc aici în discuție, întâi de toate, chestiunea privind neconcordanța dintre aspectele științific, juridic și cel politic ale problemei limbii, utilizând argumentele taberelor implicate în problema constituțională dezbătută. În decizia CC de recunoaștere a limbii române drept limbă de stat (indirect, prin statuarea prevalării Declarației de independență asupra Constituției), cei cinci judecători au operat cu un om argument, care spune că “fiecare ordine politică își are un „an zero” al ei, de unde ia naștere sistemul său valoric și legal.

⁹¹ Ion Druță: Limba moldovenească este maica, limba românească este fiica.
<https://www.youtube.com/watch?v=8VCBTfCnr5M>

Pentru sistemul valoric, legal și politic existent la ora actuală în Republica Moldova, „anul zero” a fost anul 1991, când în frontierele fostei RSSM a fost creat statul Republica Moldova”. Tot astfel, zicem și noi, la rândul nostru, fiecare dezbatere are un punct de pornire zero, care pentru o mai bună ilustrare, pentru accesibilitate, adică pentru o mai bună înțelegere de către nespecialiști, e bine să folosească o comparație, o metaforă. Orice comparație șchioapătă, dar reușita ei nu rezidă întotdeauna în finețe, ci, uneori, într-un contrast cât mai puternic între elementele confruntate.

Să zicem că prin sectorul de zarzavat al grădinii Dvs a trecut un biet vierme, lăsând o urmă abia sesizabilă, cu precădere în segmentele de drum parcurse prin tunel. Dumneavoastră din greșeală, ori dintr-o ezitare, sau teamă - fie și nejustificată - pentru eventualele pierderi, ori poate chiar în glumă, ați consemnat cu fidelitate în jurnalul Dvs intim, că astăzi un rând de răsad a fost afectat serios de o nerușinată jivină... Probabil de un porc, scăpat din gojineața vecinului. Deosebirea dintre porc și vierme e mai mult decât evidentă: chiar dacă porcul este și el un rămător, se deosebește vădit de un vierme. Peste un deceniu două, însă, răsfoind jurnalul la pagina cu observația exagerată, nu Vă mai dați silința să restabiliți exact în memorie ce jiganie anume v-a tulburat vigilența de agricultor.

Probabil, că un reprezentant al familiei porcinelor, dacă e scris, totuși, negru pe alb “porc”. Cer scuze pentru metafora neparfumată, dar aproximativ în aceeași manieră, judecătorii care au emis decizia în cauză, dar, mai întâi, autorii Declarației de independență din 1991, au atestat după o habă de vreme, că parlamentarii moldoveni ar fi votat limba română drept limbă de stat. E un fals, pentru că în 1989, deputații Sovietului Suprem adoptaseră legea, conform căreia limbă de stat în RSSM a fost proclamată limba moldovenească. Dar așa au văzut autorii Declarației lucrurile în 1991, ori așa au dorit să le vadă, deși cu asemenea noțiuni nu se glumește, pentru că limba alături de steag și de stemă sunt atribute ale statalității.

Au trecut 22 de ani și iată că la decizia Curții Constituționale limba română e proclamată limbă de stat, ca argument de bază servind falsul din Declarația de independență.

Să depănăm încă o dată această voită încurcătură “între porc și vierme”, să insistăm asupra elementelor din metaforă, înlocuindu-le cu termenii juridici folosiți de CC (fără a ne opri, însă, prea mult în acest capitol la dovezile fie slabe, fie bine puse la punct, menite să demonstreze ipoteza, că Declarația de independență și corpul Constituției din 1994 pot fi cu adevărat analizate la un loc, ca un text comun, pentru că ar face parte din același bloc constituțional).

Așadar, CC a luat “Hotărârea privind interpretarea articolului 13 alin. (1) din Constituție în corelație cu Preambulul Constituției și Declarația de Independență a Republicii Moldova”. La originea cauzei se află sesizarea depusă la Curtea Constituțională în 2013 de un grup de deputați prin care au solicitat :

- recunoașterea Declarației de Independență a Republicii Moldova ca fiind valoric superioară Constituției Republicii Moldova;
- înlăturarea contradicției dintre prevederile Declarației de Independență a Republicii Moldova și art. 13 alin. (1) din Constituția Republicii Moldova, corelând denumirea limbii oficiale a Republicii Moldova conform actului juridic considerat de Curtea Constituțională a Republicii Moldova ca fiind ierarhic superior.

Așadar, judecătorii au doborât stipularea constituțională “limba de stat - limbă moldovenească” din art.13 din Constituția RM, adoptată în 1994 în doi pași:

- A) Declarația de independență prevalează asupra Constituției;
- B) în Declarația de independență drept limbă de stat este statuată limba română.

Legalitatea acestor doi pași a fost explicată, după cum urmează.

A) Valoarea Declarației, în opinia judecătorilor, e că a apărut înaintea Constituției și redă pe scurt idealurile republicii: “În această ordine de idei, prin referința din Preambulul Constituției, Declarația de Independență are, în mod incontestabil, valoare de text constituțional. Chiar dacă o asemenea referință lipsea în Preambulul Constituției, Declarația de Independență a Republicii Moldova oricum, prin natura sa, ar avea valoare de text constituțional, deoarece reprezintă expresia majoră a voinței poporului de a construi și trăi într-un stat liber și independent, voință care predetermină necesitatea adoptării Constituției și îl leagă pe constituent de idealurile, principiile și valorile Declarației (a se vedea, *mutatis mutandis*, statuările Curții Constituționale a Germaniei, menționate la § 102 *infra*).

B) “Prin legile și hotărârile Parlamentului Republicii Moldova privind *decretarea limbii române ca limbă de stat*, - se arată în *Hotărârea CC în cauză*, - și reintroducerea alfabetului latin, din 31 august 1989, drapelul de stat, din 27 aprilie 1990, stema de stat, din 3 noiembrie 1990, și schimbarea denumirii oficiale a statului, din 23 mai 1991.

Depistăm din capul locului falsul:

- În 1989 limba de stat nu a fost decretată româna, ci moldoveneasca în baza grafiei latine.
- În Legea cu privire la funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul RSS Moldovenești (Nr.3465-XI din 01.09.89) Titlul 1, se stipulează: “Articolul 1. În conformitate cu Constituția (Legea Fundamentală) a RSS Moldovenești limba de stat a RSS Moldovenești este limba moldovenească, care funcționează pe baza grafiei latine”.

Deci, prin reducerea argumentării judecătorilor la esență, putem observa mecanismul ei destul de simplist, dacă neglijăm exprimarea cam

stufosă: Preambulul Constituției se declară expresia concentrată, embrionul Constituției, aducându-se, e adevărat, numeroase exemple din practica Curților constituționale europene. Dar se face, de fapt, referire la un singur element, la prevederea că „*aspirațiile [...] exprimate prin proclamarea independenței*” - din Preambul, care este, conform celor cinci judecători, trimiterea directă la actul prin care independența a fost proclamată - Declarația de Independență a Republicii Moldova. Acesta este actul juridic prin care independența Republicii Moldova a fost exprimată și în care sunt reflectate aspirațiile care au însoțit acest proces.

Astfel, acest text al Preambulului Constituției reprezintă o *clauză constituțională de trimitere*”.

De aici se ajunge la următorul fapt important din argumentare: “*Curtea reține că Declarația de Independență constituie fundamentul juridic și politic primar al Constituției. Astfel, nici o prevedere a Constituției, reflectată în textul Declarației de Independență, nu poate încălca limitele (prevederile) Declarației*”.

Adică nici o prevedere n-ar fi în stare să elimine un fals, chiar, dacă este strigător la cer!

“Mai mult, - afirmă judecătorii, - fiind actul fondator al statului Republica Moldova, Declarația de Independență este un document juridic care nu poate fi supus nici unui fel de modificări și/sau completări.

Astfel, Declarația de Independență beneficiază de statutul de „*clauză de eternitate*”, deoarece definește identitatea constituțională a sistemului politic, principiile căreia nu pot fi schimbate fără a distruge această identitate”.

Și în continuare: “*Curtea reține că Declarația de Independență este elementul original, intangibil și imuabil al blocului de constituționalitate*”. “*Prin urmare, nici un act juridic, indiferent de forța acestuia, inclusiv Legea Fundamentală, nu poate veni în contradicție cu textul Declarației de Independență. Atât timp, cât Republica Moldova se află în aceeași ordine*

politică creată prin Declarația de Independență de la 27 august 1991, legiuitorul constituant nu poate adopta reglementări ce contravin acesteia. Totuși, în cazul în care legiuitorul constituant a admis, că Legea Fundamentală conține anumite contradicții față de textul Declarației de Independență, textul autentic rămâne a fi cel din Declarația de Independență”.

Deși această afirmație finală din Hotărîrea din cauză pare eternă și de nestrămutat, alt complet de judecători CC, poate arăta ușor falsul și destrăma toată această construcție, ori mai bine zis speculație juridică.

Accentuăm încă o dată, că în Declarația de independență autorii nu declară express limba română drept limbă de stat, ci fac o trimitere - în alineatul care începe (atenție!) cu o noțiune de revocare a unui eveniment, REAMINTIND, - trimitere la decretarea limbii române de către parlament, mai exact de Sovietul Suprem al RSSM, ceea ce este un fals.

Este de repetat: Sovietul Suprem a decretat/adoptat o lege privind limba moldovenească în calitate de limbă de stat. Iată, integral, alineatul în cauză:

“REAMINTIND că în ultimii ani mișcarea democratică de eliberare națională a populației din Republica Moldova și-a reafirmat aspirațiile de libertate, independență și unitate națională, exprimate prin documentele finale ale Marilor Adunări Naționale de la Chișinău din 27 august 1989, 16 decembrie 1990 și 27 august 1991, prin legile și hotărârile Parlamentului Republicii Moldova privind decretarea limbii române ca limbă de stat și reintroducerea alfabetului latin, din 31 august 1989, drapelul de stat, din 27 aprilie 1990, stema de stat, din 3 noiembrie 1990, și schimbarea denumirii oficiale a statului, din 23 mai 1991;”

În argumentarea sa judecătorii invocă, între altele, contextul istoric de devenire a limbii, drept capitol solid și de referință, ceea ce pare, cel puțin, curios, pentru că evenimentele istorice sunt realități, care pot fi tratate diferit, funcție de viziunea științifică a cercetătorului (*“Istoria justifică întotdeauna orice”*. Lucian Boia).

Judecătorii ar fi putut, bunăoară, să abordeze dilema denumirii limbii într-un context istoric mult mai adânc și puteau, la fel, de rând cu faptele aduse, să consemneze că limba moldovenească a fost propusă ca limbă oficială noului stat România, format în rezultatul unirii principatelor dunărene. Personalități de notorietate, Gheorghe Asachi, Nicolae Istrate și Costache Negruzzi, au fost doar câțiva dintre participanții la Divanul (adunarea) Ad-Hoc al Moldovei din octombrie 1857 care s-au împotrivit ca limba viitorului stat unificat să fie denumită română, din motive, cum scriu, de regulă, istoricii unioniști, legate de separatismul moldovenesc: așa era numit atunci și mai e numit și acum dreptul moldovenilor de a se constitui într-o națiune moldovenească sub protecția unui stat moldovenesc. Decizia privind limba oficială a viitorului stat român a fost puternic influențată ca și alte decizii ale Divanul ad-hoc din Moldova (ales repetat pe placul Bucureștiului!) de către reprezentanții Franței și a Imperiului Otoman.

Unul dintre argumentele legiuitorilor constituționali este și opinia savanților. Academia de Științe a Moldovei consideră că în Declarația de Independență a Republicii Moldova organul legislativ suprem a recunoscut că denumirea oficială a limbii vorbite pe teritoriul Republicii Moldova este limba română. Deci și savanții acceptă falsul remarcat.

La solicitarea Parlamentului Republicii Moldova din 28 iulie 1994 de a se pronunța asupra istoriei și folosirii glotonimului „limba moldovenească”, Academia de Științe a Moldovei a prezentat opinia, aprobată în unanimitate de Prezidiul său la 9 septembrie 1994, în care se menționează: *„Convingerea*

noastră este aceea că Articolul 13 din Constituție trebuie să fie revăzut în conformitate cu adevărul științific, urmând a fi formulat în felul următor: «Limba de stat (oficială) a Republicii Moldova este limba română»".

E normal ca un for științific să pledeze pentru adevăr științific, deși uneori savanților ori instituțiilor științifice li se pare o normalitate să pledeze pentru o anumită formulă științifică ignorând cu bună știință alta.

Este oare existența limbii literare moldovenești un neadevăr științific?

Este oare un neadevăr științific actul de recunoaștere a identității limbii române și limbii moldovenești de către savanții lingviști de pe ambele maluri ale Prutului în anii "90?

În 1856, cu trei ani înainte de Unire, Alecu Russo scria în *Cugetări*: «Adevărul este că aicea încep oamenii a nu se mai înțelege, acum că este nevoie de înțelegere, și neuniți în vorbă, sînt toți uniți în a cere... să se scrie pentru obște, obștea cea nepoligloată, nelatină, franțuzească, ca să poată bieții oameni a avea o legătură, un locșor pe pămîntul moldovenesc, unde să vorbească moldovenește» .

Curios, că limbii moldovenești, limba celor 7 milioane de moldoveni din România și 2,5 milioane din Republica Moldova, limbă care are majoritate lingvistică clară față de olteni, ardeleni, bănățeni etc., îi este negat standardul literar, iar limba moldovenească vorbită, scrisă, predată și folosită ca limbă oficială în instituțiile de stat al RSSM și Republica Moldova a fost decăzută în gradul de grai.

Există suficiente argumente, susținute de savanții din stînga și dreapta Prutului, care pot dovedi, cum am mai spus, că nu limba moldovenească, ci limba română este o invenție.

II. Opinia separată a judecătorului Aurel Băieșu

“Comisia de la Veneția reține că pentru o revizuire constituțională importantă, o procedură politică democratică și deliberativă, conformă

procedurilor prescrise pentru amendamentele constituționale, este în mod vădit preferabilă unei abordări pur jurisdicționale". Această observație pertinentă aparține celui de-al șaselea judecător CC. Numele lui este Aurel Băeșu, magistratul care s-a încumetat să aibă opinia sa separată în judecarea cauzei, în ciuda faptului că restul colegilor n-au ezitat în privința nici unui argument prezentat în proces, în tot cazul, ei nu au emis public contestări. Deși e bazată pe considerente strict juridice, această opinie, tratată mai larg, poate fi considerată separată, în treacăt fie spus, doar în contextul formal procesual.

În afara pereților CC, însă, ea ar fi strâns îmbrățișată, dacă ar fi larg cunoscută de majoritatea cetățenilor țării, care, conform ultimului recensământ, se consideră moldoveni și vorbesc moldovenește de veacuri, nu de la Stalin încoace, cum încearcă să inoculeze unele surse propagandistice. Băeșu și-a formulat opinia în chip profesionist, econom, cu dovezi bine cântărite.

În fața textului scurt, dar expresiv al "ereticului" pălește, după părerea împărtășită de mai mulți experți, hotărârea voluminoasă și stufoasă a Curții, pe care personal o consider, alăturându-mă, evident, argumentelor lui Aurel Băeșu, îndoielnică și de-a dreptul dăunătoare statalității noastre. Voi stărui asupra acelor clauze din opinia separată, pe care le consider mai reprezentative și mai accesibile ca limbaj cititorului comun.

Aurel Băeșu, judecător constitutional, nu este de acord cu cei cinci judecători în privința chestiunii de principiu, privind faptul că Declarația de independență stă valoric deasupra textului Constituției.

El insistă să sublinieze că este lipsită de suport afirmația, ori insinuarea, potrivit căreia, atunci când există mai multe interpretări, prevalează opțiunea conformă Preambulului și, implicit, Declarației de Independență.

Cel de-al șaselea judecător arată, că problema valorii juridice a declarațiilor politice a constituit un subiect clasic al controverselor doctrinare în diferite țări. Unii autori susțin că aceste texte nu pot avea valoare juridică; în opinia lor, acestea sunt „declarații mari de intenții, enunțuri filozofice sau morale”, dar nu creează norme de drept.

Operând cu idei dintr-o lucrare de referință pentru problema abordată, Mathieu B. “? Qu’est-ce que la Constitution”, Băieșu subliniază, că sarcina de a concilia conflictele apărute între principiile și normele blocului de constituționalitate (Declarație - Constituție) îi revine, în primul rând, legislatorului, adică parlamentarului, creatorului de legi. Anume legislatorul exercită puterea sa discreționară, evident, sub controlul judecătorului constituțional. Judecătorul constituțional „este deseori chemat să opereze un control asupra concilierii operate de legiuitor între principiile potențial contradictorii în aplicarea lor [...], utilizând principiul proporționalității.

Însă, subliniază din nou autorul opiniei separate, judecătorul constituțional nu creează, strict vorbind, norme constituționale. Mai mult decât atât, el nu poate controla nici legile constituționale, nici legile adoptate prin referendum, expresie directă a suveranității naționale, deoarece, fiind cenzor al legilor, el este servitorul constituției”.

În continuare cel de-al șaselea judecător se referă la metoda eronată, în opinia lui, aplicată de Curte la judecarea cauzei și susține că ar fi fost recomandabilă o altă abordare. Întrucât, zice el, în Hotărâre este luat ca referință modelul francez, acesta fiind pus la baza instituirii noțiunii de „bloc de constituționalitate”, Curtea urma să aplice metoda de interpretare comparativă. Interpretarea comparativă presupune, că soluțiile se bazează pe analiza interpretării și aplicării instituțiilor juridice similare în alte sisteme de drept și pe metoda analogiei (ubi eadem est ratio, ibi eadem solutio esse debet), care, la rândul ei se sprijină pe ideea că, unde există

aceleași rațiuni, trebuie dată aceeași soluție (exact ceea ce spune maxima latină de mai sus).

Fundamentul metodei analogiei constă în faptul că aceeași cauză trebuie să producă același efect. Aplicând metoda de interpretare comparativă și metoda analogiei la examinarea coraportului dintre cele două acte care alcătuiesc „blocul de constituționalitate” din Republica Moldova – Declarația de Independență și Constituția, soluția trebuie să fie dată în sensul în care aceste acte au valoare juridică egală (!). Prin urmare, își continuă Băieșu gândul, nu există niciun temei de a acorda o valoare juridică superioară Declarației de Independență față de Constituție. Cu atât mai mult, cu cât ambele acte au apărut în urma unei mișcări politice comune, într-un interval de timp scurt și sunt bazate pe aceleași valori. Cele două acte proclamă aceleași principii, stabilesc temeliile instituțiilor statale fundamentale. Ce temei ar exista de a acorda o valoare juridică superioară Declarației de Independență față de Constituție?

Autorul opiniei separate răspunde: niciunul!

În alt context, dar în aceeași ordine de idei, Băieșu indică falsul din Declarația de independență, la care ne-am referit în capitolul precedent, fals peste care Curtea Constituțională trece în viteză mare, fără să-l observe, ca trenul expres printr-o gară prăpădită.

Cel de-al șaselea judecător constată că din blocul de constituționalitate trebuie să facă parte, pe bună dreptate, legile și hotărârile Parlamentului RM privind decretarea limbii ca limbă de stat și reintroducerea alfabetului latin, din 31 august 1989, la care face referință expresă Declarația de Independență. În acest context trebuie de remarcat că în actele respective de referință (Legea nr. 3462, Hotărârea nr. 3463, Legea nr. 3464) este consacrată sintagma „limba moldovenească”, și nu „limba română”. Ceea ce trebuia de demonstrat.

Băieșu continuă, însă, cu referințele de rigoare.

Astfel, prin Legea nr. 3464 din 31 august 1989 legislatorul a statuat: *„în scopul lichidării deformărilor survenite în construcția lingvistică din RSS Moldovenească, al luării sub protecția statului a limbii moldovenești – una dintre premisele fundamentale ale existenței națiunii moldovenești în cadrul formației sale național-statale suverane, al asigurării funcționării ei în toate sferele pe teritoriul RSS Moldovenești și al reglementării relațiilor lingvo-naționale în republică, [...] a completa Constituția (Legea Fundamentală) a RSS Moldovenești cu articolul 70/1, având următorul conținut: Articolul 70/1. Limba de stat a Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești este limba moldovenească [...]*”.

Dacă cei cinci judecători stăruiau și ei, cum le-ar fi șezut bine, asupra citatelor/adevărurilor de mai sus, care nu puteau fi evitate, dar au fost, totuși evitate ca argumente, atunci, constatau și ei, la fel ca Băieșu, poate, că în actele ce alcătuiesc „blocul de constituționalitate” prevalează normele care consacră sintagma „limba moldovenească”.

De aceea Băieșu are tot dreptul să afirme, de fapt, să impute judecătorilor mai mulți la număr, că „aplicând metoda interpretării sistematice, care implică lămurirea înțelesului unei norme juridice, ținându-se cont de legăturile sale cu alte norme juridice, fie din același act normativ, fie dintr-un alt act normativ, Curtea nu a fost îndreptățită să acorde valoare superioară textului Declarației, în care sintagma „limba română” doar se menționează, în raport cu prevederile altor texte (art. 13 din Constituție, Legea nr. 3464 din 31 august 1989 etc.), în care de facto se decretează ca limbă de stat – limba moldovenească”.

În fine, cu această deducție Băieșu destramă, desființează, de fapt, Hotărârea în cauză a Curții.

Mai mult, judecătorul oponent arată cum un fals, trecut cu vederea mai curând special, decât din neglijență, a condus la apariția unei ditamai false hotărâri CC.

Însă pentru a-și duce partea concluziilor până la bun sfârșit, Băieșu mai are de adăugat câteva lucruri în opinia sa separată. Atribuirea unei valori juridice superioare textului Declarației de Independență față de textul Constituției, zice el, contravine principiilor generale privind concurența normelor de drept. Astfel, recunoașterea superiorității Declarației de Independență față de Constituție este imposibilă în virtutea principiului *lex superior derogat legi inferiori* (legea superioară are prioritate față de legea inferioară).

Băieșu atrage atenția, că urmând principiul “*lex specialis derogat legi generali*” (legea specială are prioritate față de legea generală), este evident că prevederile Declarației de Independență au un caracter general, pe când norma art. 13 al Constituției e special consacrată denumirii limbii de stat a Republicii Moldova, deci, apare ca *lex specialis*.

“În lumina celor expuse, - rezumă judecătorul “eretic”, - consider că o serie de raționamente care au stat la baza Hotărârii în cauză contravin atât regulilor de interpretare, cât și celor privind concurența normelor de drept și nu au suportul juridic necesar.

Prin urmare, atribuirea unei valori juridice superioare Declarației de Independență în raport cu Constituția, astfel încât textul Declarației de Independență să prevaleze, statuată prin Hotărârea Curții Constituționale nr. 36 din 5 decembrie 2013, este neîntemeiată”. Punct.

Ar fi corect din partea noastră, să adăugăm aici și câteva rânduri despre magistratul Aurel Băieșu, deoarece valoarea opiniei lui separate cântărește, cred, nu mai puțin, decât hotărârea CC în cauză, elaborată de cei cinci judecători. Ba, poate mai mult chiar, pentru că opinia sa nu servește unor interese politice înguste și elitare, ci celor peste 70 la sută de cetățeni ai Republicii Moldova, care se consideră moldoveni și nu au nicio îndoială, că vorbesc limba moldovenească.

Băieșu a absolvit Facultatea de drept, Universitatea de Stat din Moldova (1986); doctor în drept, Universitatea de Stat M.V.Lomonosov, Moscova (1990); doctor habilitat în drept, Universitatea de Stat din Moldova (2012). Lector la catedra Drept civil, Universitatea de Stat din Moldova (1990-1993); conferențiar la catedra Drept internațional și dreptul relațiilor economice externe, Facultatea de drept, Universitatea de Stat din Moldova (1994 – prezent); șeful catedrei Drept internațional și dreptul relațiilor economice externe, Facultatea de drept, Universitatea de Stat din Moldova (1994-2005); deputat în Parlamentul Republicii Moldova, vicepreședinte al Comisiei parlamentare juridice, numiri și imunități (august 2009 – decembrie 2010); consilier în domeniul juridic al Președintelui interimar al Republicii Moldova (aprilie 2011 – ianuarie 2012); Ambasador al Republicii Moldova în Republica Italiană (ianuarie 2012 – aprilie 2013). Judecător la Curtea Constituțională (2013-2019), anul de debut la CC coincide cu examinarea hotărârii privind denumirea limbii. Membru al Curții de Arbitraj Comercial Internațional de pe lângă Camera de Comerț și Industrie a Republicii Moldova; membru al Consiliului științific consultativ de pe lângă Curtea Supremă de Justiție, membru al grupului de lucru pentru elaborarea Codului civil. A desfășurat activitate în calitate de expert în proiectele internaționale sub egida Băncii Mondiale, Băncii Europene, Consiliului European, PNUD, TACIS, USAID, etc.

III. Limba moldovenească în constituțiile ținutului

În acest scurt capitol vom face o recapitulare a faptelor, care arată, cum a fost reflectată problema limbii în constituțiile ținutului nostru.

Care a fost logica renunțării la limba moldovenească ca limbă de stat în favoarea limbii române, chiar dacă consimțim, că acest act e justificat din punct de vedere științific?

Admitem că la elaborarea constituțiilor ținutului nostru pe vremea puterii sovietice, iar ele au fost de toate patru la număr, se interziceau prin definiție de regimul autoritar discuții privind denumirea limbii.

De ce în Constituția din 1918, pregătită de “Sfatul Țării” până la intervenția armatei regulate române, deci fără presiuni și imixtiuni din afara Republicii Democratice Moldovenești, într-o atmosferă de libertate deplină a autorilor legii fundamentale, n-a fost fructificată ideia declarării limbii române drept limbă de stat, ori oficială?

Nu ne putem îndoi, că politicienii și juriștii, care au elaborat acea constituție erau buni profesioniști și aveau cele mai nobile intenții, acest fapt e confirmat direct ori indirect de cercetătorii perioadei respective, fie că sunt pro ori contra Unirii.

De ce, la urma urmei, n-a biruit “punctul de vedere științific” în “Legea cu privire la funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul RSS Moldovenești” din 1989 în al patrulea an de libertate și restructurare gorbaciovistă? Le-a fost oare frică legislatorilor moldoveni de furia Moscovei, ori au fost nevoiți, totuși, să țină cont de opinia poporului, pe care-l reprezentau.

Avem răspunsul, dacă nu complet, cel puțin, prealabil, de ce curentul unionist și cei cinci magistrați CC, cetățeni ai României, au operat schimbarea constituțională a denumirii limbii.

Acest lucru a fost posibil doar printr-un subterfugiu, recurgând la un vicleșug.

Proiectul “Constituției Republicii Naționale Moldovenești”, căreia soarta nu i-a hărăzit să fie adoptată vreodată, a fost publicat, totuși, la 28 martie 1918, a doua zi după lichidarea Republicii Democratice Moldovenești.

În acest document, care, împreună cu foaia de titlu numără doar zece pagini, nu există articole speciale, care ar statua express, ar impune o limbă de stat. Radicali în viziunile sale politice, influențați de evenimentele din Petrograd din 1917, dar având ca ideal Declarația drepturilor omului și ale cetățeanului a Revoluției franceze, autorii primei constituții moldovenești au fost foarte atenți în textul lor la chestiuni, care ar fi afectat cumva libertățile cetățenești, sau ar fi discriminat anumite etnii conlocuitoare.

În Basarabia de atunci în ciuda haosului provocat de război, domnea o atmosferă, după cum atestă istoricii timpului, a unui bilingvism real moldo-rus, care era reflectat, apropo, în lucrările “Sfatului Țării”.

În nici o perioadă istorică problemele de limbă n-au schimbat echilibrul politic al ținutului nostru și n-au adus la coliziile etnice și lingvistice, decât din inițiativa puterii, din considerentul universal “*Divide et impera!*”.

Totuși, Articolul 78 al “Constituției Republicii Naționale Moldovenești”, stabilește, indirect, limba oficială: “Limba moldovenească, ca limbă oficială a statului este obiect de învățatură obligator în toate școlile republicii”.

Limba română, ori românească funcționează în Basarabia ca limbă de stat, în mod firesc, conform Constituției României din 1923.

Art. 126 prevede expres: “Limba românească este limba oficială a Statului român”.

Cum a fost introdusă limba română în comunicarea de zi cu zi în condițiile unei democrații limitate de autoritatea regală și cum a reacționat

la aceste măsuri societatea moldovenească sunt alte probleme, care nu cadrează cu obiectivele prezentului material.

Constituția Republicii Autonome Sovietice Socialiste Moldovenești din 1925 are o abordare prudentă față de limbile de circulație, fără a le conferi caracter de stat. În Capitolul I Dispoziții generale, Art.9 scrie în grafie chirilică: *“Cele mai răspândite limbi în Republica Autonomă Sovietică Socialistă Moldovenească sînt recunoscute limbile moldovenească, ucraineană și rusă”*. Atât.

Prudența abordării se explică, probabil, prin moștenirea revoluționară, în care se mai păstra respect pentru drepturile cetățenești.

Autorii Constituției Republicii Autonome Sovietice Socialiste Moldovenești din 1938 nu acordă limbii nici atenția de acum 13 ani. Dar în acest caz nu mai putem vorbi de respectul față de drepturile cetățenești, ci mai curând de vigilență stalinistă.

În Capitolul X, Gherbul, Flagul, Capitala, art. 112-113 se stipulează (cu grafie latină), că “scriitura “RSSU” și “Proletari din toate țările uniți-vă!” se fac în limbile ucraineană și moldovenească, cu adăugarea sub scriitura “RSSU” cu litere în măsură mai mică, scriiturile “RASS Moldovenească” în limbile ucraineană și moldovenească”. Moldoveneasca și ucraineana sunt indicate la fel în Cap.VII Judecata și Procuratura, art. 78 în calitate de limbi folosite în cadrul proceselor de judecată din RASSM.

În Constituția RSSM din 1941, Capitolul X, Gherbul, Flagul, Capitala, Articolul 122, apare indirect, ca și în constituția precedentă, limba rusă ca limbă de comunicare, pentru că Moldova nu se mai află deja în custodia RSS Ucraineană: (cu grafie chirilică, deja) *“Cununa îi înfășată cu o bindă roșie cu inscripția: “Proletari din toate țările uniți-vă!” în linghile moldovenească și rusă cu inițialele RSSM.”*

Moldoveneasca și rusa sunt indicate la fel în Cap.VII Judecata și Procuratura, art. 89 în calitate de limbi de procedură judiciară.

Constituția RSSM din 1978 e scrisă într-un limbaj elevat. Deși textul e în grafie chirilică putem vorbi cu siguranță de condițiile unei identități a limbilor literare moldovenească și română. Limba moldovenească nu are încă statut oficial, la fel ca și în celelalte trei constituții, adoptate sub regim sovietic. Depistăm, totuși, limbile de bază, care se vorbesc în RSS Moldovenească din Capitolul VIII. Justiția, Arbitrajul și Procuratura, Art. 158, care spune, că *”În RSS Moldovenească procedura judiciară se desfășurează în limba moldovenească sau rusă, ori în limba majorității populației din localitatea respectivă”*.

La fel găsim o trimitere la limbile vorbite oficial în Capitolul IX, Gherbul, Steagul, Imnul și Capitala RSS Moldovenești.

Articolul 167: *“Stema de stat al Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești reprezintă imaginea unei seceri și a unui ciocan, luminate de razele soarelui și încadrate în spice și știuleți de păpușoi cu o ghirlandă de struguri și fructe, purtând pe o panglică roșie inscripțiile: în partea de jos “RSSM”, pe partea dreaptă în limba rusă “Пролетарии всех стран, соединяйтесь!”, pe partea stângă - în moldovenească “Proletari din toate țările, uniți-vă!”*.”

Chiar și cetățeanul puțin versat în istoria URSS, cred că bănuiește, de ce autorii constituțiilor de pe vremea sovietică nu confereau limbii moldovenești statut oficial.

Limba, alături de stemă și drapel este un atribut al statalității, ce ține de etnie, națiune și prezenta un risc politic permanent la adresa ideologiei sovietice, care prevedea, conform unui recunoscut paradox al dezvoltării, că odată cu înflorirea națiunilor, deosebirile dintre caracteristicile etnice ale

popoarelor conlocuitoare ale URSS urmau să dispară în timp, iar în rezultat să apară națiunea sovietică.

IV. Limba moldo-română

Din capitolele precedente putem desprinde lesne gândul, că una e să examinezi limba în calitate de instrument de comunicare și alta - în calitate de limbă de stat.

În al doilea caz chestiunea nu poate fi abordată și nu poate rămâne în parametri strict științifici, ci, capătă, pe bună dreptate, caracteristici politice, deoarece limba e privită ca un element indispensabil statalității.

În general, oamenii sunt în mod inerent ființe politice, care folosesc limbajul pentru a realiza scopuri politice, după cum observa încă Aristotel.

Putem spune, că e suficient de vizibil rezultatul schimbării politicii statului în domeniul funcționării limbilor în societatea moldovenească: în ultimele trei-patru decenii se constată un număr mai mare de vorbitori de limbă moldovenească (română) față de ceilalți vorbitori.

De partea cui ar fi luptat SUA în Războiul II mondial, dacă e să ne adresăm altui exemplu, și cum ar fi arătat această țară azi, dacă limba oficială, votată de Congresul american în 1783, era germana, pentru care s-a votat doar cu un vot mai puțin decât pentru engleză, chiar dacă vorbim la modul ipotetic, fiind la mijloc, mai curând, o legendă?

Unele țări, după cum vom arăta mai jos, și-au adoptat limba de stat porinid de la faptul că obiectivul consolidării statalității este mai important, decât adevărul științific.

Dar nu s-a întâmplat oare la fel și la noi, doar că memoria colectivă se pretează uneori capriciilor puterii. Să evocăm, dară, cum au motivat politicienii și legislatorii moldoveni acum 35 de ani necesitatea adoptării limbii moldovenești ca limbă de stat în preambulul “Legii cu privire la funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul RSS Moldovenești” (Nr.3465-XI

din 01.09.89): *“Consfințirea prin Constituția (Legea Fundamentală) a Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești a statutului limbii moldovenești ca limbă de stat are menirea să contribuie la realizarea suveranității depline a republicii și la crearea garanțiilor necesare pentru folosirea ei plenară în toate sferele vieții ei politice, economice, sociale și culturale. RSS Moldovenească sprijină aspirația moldovenilor care locuiesc peste hotarele republicii, iar ținând cont de identitatea lingvistică moldo-română realmente existentă - și a românilor care locuiesc pe teritoriul Uniunii RSS, de a-și face studiile și de a-și satisface necesitățile culturale în limba maternă. Atribuind limbii moldovenești statutul de limbă de stat RSS Moldovenească asigură ocrotirea drepturilor și libertăților constituționale ale cetățenilor de orice naționalitate, care locuiesc pe teritoriul RSS Moldovenești, indiferent de limba pe care o vorbesc, în condițiile egalității tuturor cetățenilor în fața Legii”.*

Deci, ideea de bază din preambulul respectivei legi este că statutul limbii moldovenești ca limbă de stat are menirea să contribuie la realizarea independenței necondiționate a țării. În acea perioadă dificilă și riscantă pentru soarta Moldovei, era limpede, cel puțin, pentru elita țării, că în scopul asigurării existenței națiunii moldovenești în cadrul formației sale național-statale suverane, al asigurării funcționării ei în toate sferele pe teritoriul RSS Moldovenești și al reglementării relațiilor lingvo naționale în țară, limba moldovenească trebuiește luată sub protecția statului.

Cine își mai amintește, în toiul discuțiilor teribile, ce s-au aprins în societate pentru denumirea limbii, care urma să fie statornicită în Constituția din 1994, Petru Lucinschi, pe atunci speaker al Parlamentului, a propus în calitate de compromis versiunea *“limba moldovenească (română)”*.

Alți politicieni propuneau pentru o concesiune mai accentuată varianta “*limba moldo-română*”.

Nu au fost luate pe atunci în serios aceste propuneri, fiind considerate de mulți lingviști drept născociri, chestiuni năstrușnice, deplasate.

În 2002 ministrul justiției de atunci chiar a propus ca în Articolul 13 al Constituției să fie adăugată precizarea “Româna și moldoveneasca sunt aceeași limbă”, acestea reflectând unul și același fenomen lingvistic în esență.

Popoarele fostei Iugoslavii, care aveau de rezolvat și ele problema statalității și limbii oficiale în condițiile destrămării și autonomizării unor regiuni ale țării, priveau la aceste probleme puțin diferit. Poate și din cauză că reprezentanții unor etnii conlocuitoare nu trebuiau să bage în paranteze, ori să despartă prin defis denumirile limbii lor literare, pentru că istoria făcuse deja pentru ei acest lucru: în Iugoslavia se vorbea sârbo-croata.

Potrivnicii limbii moldovenești folosesc frecvent “*limbile bizare*” ca probă incontestabilă și ca motiv ironic, argumentând că austriecii nu vorbesc “austriaca”, ci germană, iar americanii nu vorbesc (deși mai corect ar fi să spunem, nu vorbesc încă...) “*americana*”, ci engleza.

Bine, există și situații când statele își potrivesc limba după denumirea țării și invers, deși aceste realități nu sunt similare cazului Moldovei, ci mai curând cazului România, care și-a denumit țara nou formată, odată cu unirea principatelor dunărene, cu nume nou, conform denumirii limbii, la fel, relativ nouă, fără moștenire istorică directă, tocmai de aceea aceste denumiri comportă echivoci.

Limba sârbo-croată (*српскохрватски језик*) era una din limbile de stat în fosta Iugoslavie, pe lângă limba slovenă și limba macedoneană. Variante oficiale ale acestei denumiri mai erau „*limba croatosârbă*”, „limba sârbă sau

Odată cu izbucnirea conflictelor interne în anii 90, principala tensiune lingvistică a existat între sârbi și croați. Croații, ca popor mai mic și mai periferic în Iugoslavia socialistă, au acționat cu înflăcărare: au produs dicționare ale diferențelor croato-sârbe, au insistat asupra particularităților limbii croate. În opinia experților, însăși activitatea de acest gen a indicat mai degrabă faptul că, până la urmă, exista o singură limbă.

Apropos, dicționarul român-moldovenesc al lui Vasile Stati nu este un caz istoric unical și poate fi considerat un eveniment tipic al luptei pentru statalitate, deși a fost mult ironizat și luat în derâdere în presa unionistă, dar nu atât cu argumente științifice, cât cu antrenarea într-o falsă discuție cu privire la moldovenismul primitiv, o teorie cu valoare nulă, inventată pentru a inocula moldovenilor un complex de inferioritate.

Totuși, diferențele dintre limba literară a sârbilor și cea a croaților, ca și între română și moldovenească, nu trebuie neglijate ori minimalizate; ele sunt de netăgăduit și semnificative. Chiar adresându-ne alfabetului, putem găsi similitudini cu adversitatea limbă moldovenească - limbă română: limba sârbă a fost inițial dezvoltată pe baza alfabetului chirilic civil (la care moldovenii au renunțat în 1989), în timp ce croații, desigur, scriau în alfabetul latin. (Apropo, alfabetul glagolitic este popular în cultura croată - alfabetul diferit care a fost dezvoltat probabil de Chiril și Metodiu; ceea ce noi numim alfabet chirilic este o adaptare ulterioară a alfabetului grecesc pentru limba slavă. Scrisul glagolitic a fost folosit în unele locuri de către croați până în secolul al XIX-lea, iar acolo încă mai putem găsi - ca o curiozitate, dar totuși - inscripții și indicatoare rutiere în scriere glagolitică (*Alfabet glagolitic* sau *scriere glagolitică* = alfabet întocmit după modelul literelor mici grecești și folosit în unele scrieri slave bisericești.).

Sârbii au adoptat destul de repede alfabetul latin; în cea mai mare parte a Iugoslaviei postbelice, chirilița și latinița au coexistat pașnic în limba sârbă. Multe ziare erau publicate parțial cu alfabet chirilic și parțial - cu cel latin; oamenii care citeau o carte nu-și puteau aminti a doua zi în ce alfabet fusese tipărită. În Croația, alfabetul chirilic a fost învățat la școală, dar apoi a fost repede uitat și nu a fost folosit deloc în viața de zi cu zi sau în tipărituri.

În anii 1990, alfabetul chirilic sârbesc a fost afectat de două procese multidirecționale.

Pe de o parte, informatizarea și internetul nou înființat i-au afectat grav statutul. Iugoslaviilor își amintesc bine anii în care au trebuit să corespundă cu prietenii ruși, folosind alfabetul latin, deoarece sistemele informatice de la acea vreme nu suportau alfabetul chirilic. (Unii au trecut la engleză, ceea ce pentru cei obișnuiți cu coexistența a două alfabete într-o limbă, părea o idee complet deplasată).

Pe de altă parte, tensiunile politice din anii 90 și războiul, au întărit semnificațiile patriotice ale alfabetului chirilic; evenimentele traumatice sunt adesea centrate pe simboluri care nu au nimic de-a face cu esența lor, strict vorbind.

În fine, după prăbușirea Iugoslaviei, sârbii și croații nu au avut probleme deosebite în ceea ce privește denumirea limbii lor naționale, dar în Bosnia și Herțegovina, precum și în Muntenegru, vorbitorii s-au confruntat cu o dificultate: nu au mai vrut să-și numească limba "*sârbă*" sau "*croată*". De aceea, în documentele oficiale, cum ar fi în Constituție, este numită "*bosniacă*" și "*muntenegreană*". La sfârșitul anilor 1990, în documentele oficiale a fost numită "*bosniacă/croată/sârbă*" sau pur și simplu BCS.

De la înălțimea experienței de azi, în urma luptelor interminabile pentru denumirea limbii, care ne macină și după decizia CC examinată aici, se pare că ar fi avut rost compromisul cu versiunea “limba moldo-română”. Pentru că prețul falsului care stă semeț la baza “Hotărârii privind interpretarea articolului 13 alin. (1) din Constituție” nu este soluționarea problemei limbii, ci, dimpotriva, înghesuirea ei într-o zonă și mai confuză, într-o colivie constituțională, care așteaptă să fie deschisă.

Chestiunea și-ar putea găsi rezolvarea la examinarea cauzei de către alt complet de judecată, care, cel puțin, nu va avea impertinența să declare public, astfel cum au făcut-o unii dintre judecătorii precedenți ai limbii, că Moldova e un proiect politic eșuat, au pur și simplu o epavă, atribuind limba noastră strămoșească unui joc de culise al tiranului Stalin.

DESPRE PROIECTUL DE CONSTITUȚIE A REPUBLICII NAȚIONALE MOLDOVENESTI DIN 1918

Victor STEPANIUC

doctor in istorie, conferențiar universitar
decan al facultății de politologie
a Universității de stat a Moldovei

Istoria statului Moldova, continuitatea ei național-statală în epoca modernă și contemporană constituie obiect de discuții aprinse în rîndul savanților și politicienilor. Un interes deosebit pentru cercetatori prezinta analiza proceselor de autodeterminare a moldovenilor în epoca contemporana.

În urma Tratatului de la București din anul 1812, Moldova a fost teritorial dezmembrata de Poarta Otomană și Imperiul Rus. Moldova de Vest – Principatul Moldovei a supraviețuit ca stat vasal al Turciei pînă la 1861, cînd a fost dizolvat în rezultatul Unirii Principatelor Valahiei și Moldovei. Moldova de Est, numită și Basarabia, anexată la Rusia la 1812, în urma tratatului în pofida împrejurărilor istorice și rusificării populației, și-a păstrat specificul său etnic moldovenesc și memoria istorica a Patriei stravechi-Moldova.

La începutul sec. XX, adică după aproape un secol de aflare în componența imperiului rus, în Basarabia (Moldova de Est), ia amploare o puternică mișcare de renaștere națională a moldovenilor.

Evenimentele de cotitură în istoria Moldovei dintre Prut și Nistru s-au produs în anul 1917. Anume în condițiile evoluțiilor revoluționare din Rusia

în teritoriul moldovenesc pruto-nistean a fost posibilă exprimarea voinței poporului moldovenesc pentru restabilirea statalității moldovenești.(1)

În aprilie 1917, a fost înființat Partidul Național Moldovenesc, prima organizație social-politică ce a proclamat și promovat – la prima etapă – ideologia statalității poporului moldovenesc, a pledat pentru ocîrmuirea memoriei istorice a moldovenilor, păstrată și confirmată de istoria Moldovei, de valorile național-culturale moldovenești, exprimate în denumirea statului – Moldova, denumirea națiunii – moldoveni și a numelui limbii materne – limba moldovenească. În vara și toamna anului 1917, mișcările politice de eliberare națională și socială în Basarabia capătă o amploare maximă.

La numeroase întruniri ale celor cca 300.000 de ostași moldoveni de pe fronturile primului război mondial, ale țăranilor, intelectualilor, studenților, proprietarilor, preoților s-a cerut autonomie pentru Basarabia, autocîrmuire moldovenească, Republica Moldovenească, instruire în școli în limba moldovenească.

Evenimentele decisive de constituire a noii statalității moldovenești au avut loc în toamna anului 1917. În perioada 20-25 octombrie 1917, la Chișinău, și-a desfășurat lucrările Congresul Ostașilor Moldoveni, care adunase delegați de pe toate fronturile. Sprijinindu-se pe statalitatea multiseculară a poporului moldovenesc, primul Congres al ostașilor moldoveni – cca. 600(900) de delegați – a declarat „autonomia teritorială și politică a Basarabiei”, pentru ocîrmuirea căreia urma să se alcătuiască Sfatul Țării – un parlament temporar. Prin cele 11 rezoluții cu evidente caracteristici și atribuții constituționale, Congresul ostașilor moldoveni a trasat principiile de activitate a Sfatului Țării, a stabilit sarcini concrete de consolidare a puterii de stat, a preconizat constituirea guvernului, care urma să realizeze suveranitatea statală a Moldovei. Academicianul Ștefan Ciobanu constata, că forul ostașilor moldoveni „a făcut ceea ce noi, civilii, doream, dar nu aveam puterea s-o facem. Ei proclamă autonomia Basarabiei, dau naștere organului revoluționar Sfatul Țării...” [2]

„Sfatul Țării” – acest parlament moldovenesc temporar, care urma să pregătească alegeri în Adunarea Constituantă a Moldovei, se convoacă la Chișinău la 21 noiembrie 1917. La una din primele ședințe, Sfatul Țării, executînd Rezoluția a II-a a Congresului ostașilor moldoveni, a proclamat la 2 decembrie 1917 Republica Democratică Moldovenească.

Din primele zile ale existenței sale și în deosebi după proclamarea Republicii Democratice Moldovenești, Sfatul Țării a luat în dezbateri mai multe chestiuni importante: implementarea principiilor de administrare a republicii, stoparea anarhiei, organizarea cohortelor – unităților militare moldovenești, stabilirea contactelor cu țările vecine, orientarea și desfășurarea sistemului de învățămînt ș. a.

Fostul ministru și apoi șef al guvernului Republicii Democratice Moldovenești Petru Cazacu menționa : „Avînd parlament (Sfatul Țării) cu președinte și birou, avînd moștenite toate organele și instituțiile de la Imperiul și Republica Rusească, avînd miliție și armată națională, votînd legi, publicîndu-le în Monitorul Oficial (gazeta „Sfatul Țării”), dînd proclamații, decrete – Republica Democratică Moldovenească avea aproape toate semnele exterioare ale unei organizări de stat, la care toți păreau a conveni”.[3]

Paralel cu organizațiile ostășești moldovenești care sprijineau Sfatul Țării cu cele ale sovietelor, în Chișinău activau diferite comitete, structuri partinice și militare ale fostului Guvern Provizoriu de la Petrograd, cu diferite orientări social-politice, care luptau pentru a-și impune superioritatea și influența definitivă.

Astfel, chiar de la înființarea Sfatului Țării s-a evidențiat rivalitatea ideologică și politică dintre *moldavofili* și *românofili*. Primii pledau consecvent pentru respectarea întocmai a principiilor adoptate de Congresul ostașilor moldoveni și confirmate de Declarația Sfatului Țării din 2.12.1917 privind proclamarea Republicii Democratice Moldovenești. Românofili, convertiți de forțe din exterior, promovau, la început în taină, linia de

înglobare a Moldovei dintre Prut și Nistru în componența Regatului român.

Din primele zile ale existenței sale și, mai ales, după proclamarea Republicii Democratice Moldovenești, Sfatul Țării a activat constructiv și a luat în dezbateri mai multe chestiuni dintre cele mai arzătoare: implementarea principiilor de administrare a republicii, stoparea anarhiei, organizarea cohortelor – unităților militare moldovenești, orientarea și desfășurarea sistemului de învățământ, stabilirea contactelor cu țările vecine, ș. a. Printre primele chestiuni discutate de Sfatul Țării, după proclamarea Republicii Moldovenești și numirea Guvernului a fost consolidarea structurilor parlamentare, constituirea Cancelariei Sfatului Țării.

Merita să menționăm că, în scopul dobândirii recunoașterii internaționale a Republicii Democratice (Populare) Moldovenești, la indicațiile conducătorilor republicii directorul (ministrul) afacerilor externe în cadrul guvernului moldovean I. Pelivan a alcatuit și expediat statelor străine peste 300 de scrisori și adresări diplomatice. Astfel ținărul stat moldovenesc în decembrie 1917-ianuarie 1918 capătă de facto și o anumită recunoaștere internațională.

La 6 decembrie emisarii Guvernului Sovietic S. Cuib și N. Simonov, trimiși pentru a ajuta bolșevicii din Basarabia la instaurarea Puterii Sovietice, în ședința publică a Sfatului Țării au salutat crearea Republicii Democratice Moldovenești, întemeiate pe principiul autodeterminării popoarelor.

Au salutat și declarat susținere Republicii Democratice Moldovenești și reprezentanții diplomați ai Franței, României, Angliei și SUA, care la 7 decembrie se întâlnesc cu I. Inculeț, Președintele Sfatului Țării. În noiembrie- decembrie 1917 Republica Democratică Moldovenească sustine o comunicare activă cu Rada Centrală a Republicii Populare Ucrainene, abordând chestiunea granițelor și viitoarei guvernări a Federației Rusești. La indicația Sfatului Țării, în perioada 8-17 decembrie 1917, membrii

Guvernului RDM I. Pelivan și V. Cristi au informat la Iași reprezentanții Antantei despre situația din tinara Republica Moldovenească și au cerut ajutor în scopul stopării anarhiei. La Iași “oficialii moldoveni, au purtat discuții cu ambasadorii țărilor aliate: contele Saint-Aulaire, ministrul Franței în România, Marinkovici, ministrul Serbiei în România, Sir George Head Barklay, ministrul Angliei în România, baronul Carlo Fasciotti, ministrul Italiei în România”. [4, P.107). Ambasadorii țărilor Antantei la Iași, precum și generalul francez Henri Berthelot, șeful Misiunii militare franceze au salutat proclamarea Republicii Moldovenesti și politica antibolșevică a guvernului moldovean, însă au refuzat solicitarea lui I. Pelivan de a oferi ajutor militar pentru asigurarea ordinii social-politice în Moldova dintre Prut și Nistru. În cadrul întâlnirii lui I. Pelivan și V. Cristi cu șeful Guvernului român Ion I.C. Brătianu, s-a decis deschiderea unui consulat român la Chișinău. După proclamarea Republicii Democratice Moldovenesti la Chișinău este deschis un consulat al Franței în frunte cu consulul P. Sarrail, care a coordonat activ relațiile conducerii RDM cu Franța, România și statele Antantei. Merita să menționăm că, în scopul dobândirii recunoașterii internaționale a Republicii Democratice (Populare) Moldovenesti, la indicațiile conducătorilor republicii directorul (ministrul) afacerilor externe în cadrul guvernului moldovean I. Pelivan a alcatuit și expediat statelor străine peste 300 de scrisori și adresări diplomatice.

Astfel tînărul stat moldovenesc în decembrie 1917-ianuarie 1918 capătă de facto și o anumită recunoaștere internațională.

Totuși în conformitate cu principiile dreptului internațional din acele timpuri pentru a dobîndi o recunoaștere internațională de jure Republica Democratică Moldovenească urma să-și reglementeze relațiile politico-juridice cu Rusia Sovietică. Sfatul Țării, conducerea Republicii Democratice Moldovenesti nu au recunoscut Guvernul bolșevic al Rusiei Sovietice. La 31 decembrie 1917 Sfatul Țării decide trimiterea unei delegații a Republicii Moldovenesti la tratativele de pace de la Brest-Litovsk, care urma să obțină

recunoasterea internationala si sa accepte ca Republica Moldoveneasca este o republica de sinestatatoare. Delegatia moldoveneasca la tratative urma in acest context a „recunoaste Consiliul Comisarilor Poporului drept guvern al Rusiei” [5 ,p.50].

La începutul lui ianuarie 1918, în condițiile I război mondial, cu acceptul ambelor blocuri militare beligerante-Blocul German si Antanta, asupra Republicii Moldovenești au năvălit trupele armatei romane. În acele zile tragice din ianuarie 1918, ostașii armatei moldovenești, muncitori și țărani, membri ai Sovietelor au iesit pe front contra cotropitorilor, apărând cu vitejie REPUBLICA MOLDOVENEASCA în luptele de la Cornești, Strășeni, Chișinău, în bătăliile sîngeroase de la Bender, Bălți.

Din motivul ca s-au opus cuceritorilor, cerînd ca în 24 de ore armatele românești de ocupație să părăsească Republica Moldovenească, au fost împușcați de către ocupanții români membrii Sfatului Țării, delegații Congresului al III-lea gubernial al țăranilor, moldovenii: V. Rudiev, V. Prahnikii, T. Cotoros, I. Panțiri, evreii N. Grinfeld, N. Govsan, ucraineanul P. Ciumacenco...

În condițiile stării de asediu, cînd era interzisă orice activitate politică, în condițiile cînd 4 divizii românești cotropitoare purtau lupte pe teritoriul RDM la Bender (16-25.01. 1918), la Bălți (22.01-05.02.1918), la 24.01.1918 Sfatul Țării proclamă „independentă” Republica Moldovenească.

In Declarația de Independență a Republicii Democratice Moldovenești este stipulată intenția Sfatului Țării de a îndeplini cerințele Congresului Ostașilor Moldoveni și Declarației din 02 decembrie 1917 despre organizarea alegerilor și „convocarea Adunării Constituante a Moldovei”.

Comportamentul agresiv al armatei romane pe teritoriul Republicii i-a revoltat pe mai multi deputati ai Sfatului Tarii. Era evident, ca generalii români Broșteanu, Prezan, Schina au venit în Basarabia nu pentru consolidarea Republicii Democratice Moldovenești, ci pentru organizarea Unirii acestui teritoriu cu România.

Dupa 15 ianuarie 1918 generalul român E. Broșteanu a ordonat instituirea în teritoriul Republicii Moldovenesti a stării de asediu. Armatei romane, ulterior și poliției, jandarmilor li s-au acordat drepturi nelimitate de acuzatori, judecători și executori ai sentințelor împotriva cetățenilor moldoveni.

În condițiile stării de asediu când era interzisă orice activitate politică, generalii romani pun la cale intimidarea și izolarea deputaților, care pledau pentru independența Republicii Moldovenesti, se răfuiesc cu deputații Sfatului Țării care au protestat deschis și pașnic împotriva Armatei Romane.

O sarcină primordială a unioniștilor din Sfatul Tarii și regimului de ocupație era schimbarea raportului de forțe în Sfatul Țării în favoarea românofililor, — adepți ai lichidării statalității moldovenești. În semn de protest împotriva “introducerii armatelor române”, la 3.01.1918, au părăsit Sfatul Țării membrii blocului socialist (menșevicii, bundiștii ș. a.). Și-au pierdut validitatea membrii trimiși în Sfatul Țării de către organizațiile, care au dispărut după invazia armatelor românești:

- Comitetul executiv al Sovietului gubernial al deputaților muncitorilor și soldaților,
- Comitetul executiv al Sovietului deputaților țăranilor ș. a.

Cererea de a oferi 9 mandate pentru delegații țăranilor înainte de Congresul al III-lea al țăranilor nu a fost acceptată de conducătorii Sfatului Țării.

O metodă eficientă de pregătire a Unirii de către regimul de ocupație era neutralizarea deputaților “moldoveniști” ai “Sfatului Țării” prin urmărirea penală a acestora de către siguranța românească pentru “propagandă bolșevică”.

Terorizați de siguranță și de trupele de ocupație românești, mai mulți deputați au părăsit “Sfatul Țării” ori au fost expulzați de ocupanți din teritoriul Republicii Democratice Moldovenești “independente”.

In aceste conditii complicate, conducerea Republicii, deputatii Sfatului Tarii abordeaza chestiunea pregatirii si adoptarii Constitutiei Republicii Democratice Moldovenesti [6,p.643].

Deputații socialiști și moldovofiliii insistau, încă din decembrie 1917, asupra pregătirii unui proiect al Constituției Republicii Democratice Moldovenești. După multe tergiversări și polemici, Societatea juridică moldovenească, în urma unei munci intense de câteva luni, a publicat primul, în istoria Moldovei dintre Prut și Nistru, proiect al *Constituției Republicii Naționale Moldovenești*.

In istoriografia din Republica Moldova se știe că există cel puțin două proiecte de Constituții: unul a fost întocmit de membrii Societății Juridice Moldovenesti și publicat în perioada 14-28 martie 1918, celălalt a fost elaborat de o comisie specială creată de Sfatul Tarii la 4 mai 1918, adica după ce a fost votata „unirea condiționată” a Basarabiei cu România.

Deși proiectele au fost create în condiții politice diferite – primul în condiții de independență formală, iar al doilea – după unire, - ele erau foarte asemănătoare ca conținut.

Primul proiect era menit sa fie o Lege Fundamentală a statului Republica Moldovenească, al doilea trebuia să îi asigure Basarabiei, statutul special în cadrul regatului roman. Ambele proiecte au fost deja comentate în literatura științifică.

Este de mentionat, ca aceste proiecte merită analizate nu doar ca fenomen istoric, ci si ca fenomen politico-juridic. Prezinta un interes deosebit proiectul Constitutiei Republicii Nationale Moldovenesti, pregatit de membrii Societății Juridice Moldovenesti, care reflecta năzuințele elitelor politice si intelectuale moldovenesti din anii 1917-1918 de a edifica in Moldova dintre Prut si Nistru o statalitate suverană.

Proiectul de Constitutie era alcatuit din 10 parti:

- Partea I Despre teritoriul Republicii Nationale Moldovenesti
- Partea II Despre populatia Republicii Nationale Moldovenesti

Partea III Despre Puterea suverana a Republicii Democratice Moldovenesti

Partea IV Despre legi

Partea V Despre drepturile si libertatile cetatenilor

Partea VI Despre puterea legislative in Republica Democratica Moldoveneasca

Partea VII Despre stapinirea Republicii Democratice Moldovenesti

Partea VIII Despre puterea juridica

Partea IX Despre temeiurile sineocirmuirii locale si despre minoritatile nationale

Partea X Despre Constituanta, cercetarea din nou a Constitutiei si despre dizolvarea Sfatului Tarii (7)

Proiectul chiar in art.1 afirmă clar că “teritoriul Republicii Naționale Moldovenesti il constituie paminturile, care intrau in alcatuirea Basarabiei...indicate in tratatul de la Bucuresti din 16 mai 1812...”. In art.2 e fixat, ca “Republica Nationala Moldoveneasca alcatuieste un stat unitar, independent și indivizibil al carui teritoriu nu poate fi instrainat”.

Proiectul Constitutiei RNM in art. 4 prevedea cetatenia “pentru toti cei nascuti in tinuturile Basarabiei...” In art.5 era scris, ca “cetatenii ...nu pot sa fie in acelasi timp si supusi ai altor state”. Constituția trebuia să servească la instaurarea unui regim politic republican, bazat pe parlamentarism, democrație.

Implementarea practică a drepturilor și libertăților democratice largi pentru întreaga populație a Basarabiei, fără distincție de origine socială și etnică sau credințe religioase, a fost prevăzută într-una dintre cele mai detaliate secțiuni-Partea a V, numită „Drepturile și libertățile cetățenilor”.

Proiectul Constitutiei proclama abolirea tuturor gradelor și distincțiilor de clasă, libertatea credințelor religioase și a altor credințe, libertatea de

exprimare, de întrunire, de sindicate și de asociații. Dar cel mai important a fost proclamarea statului de drept.

Toți cetățenii Republicii, indiferent de poziția sau poziția lor în societate, inclusiv membrii guvernului și deputații Sfatul Țarilor, erau egali în fața legii și erau supuși judecății în cazul săvârșirii unor acțiuni ilegale. În același timp, judecătorilor li s-a garantat independența, care includea imposibilitatea revocării lor din funcție, transferarea lor la alt loc de muncă sau retragerea lor din atribuții decât printr-o hotărâre judecătorească.

Spre deosebire de legile în vigoare în România, tuturor cetățenilor Republicii Moldova, fără distincție de gen (în România, femeile nu aveau drept de vot), li s-a oferit posibilitatea de a-și exercita drepturile politice prin vot direct, egal și secret. Astfel, conform proiectului, toți cetățenii ar fi putut participa la formarea organului legislativ și a organelor administrației publice locale. Totodată, organul legislativ, Sfatul Țării, nu putea fi dizolvat înainte de expirarea mandatului său dacă deputații nu luau o decizie în acest sens. Această prevedere, trebuia să garanteze imposibilitatea dizolvării ilegale a Sfatului Țării de către administrația română.

Constituția Republicii Naționale Moldovenești (proiect, 1918) este pătrunsă de un spirit democratic, pe care-l întâlnim abia în Constituția Republicii Moldova (1994). Potrivit art. 42, „Puterea legislativă în Republica Democratică Moldovenească aparține organului înalt Sfatul Țării...”. Art. 60 prevedea: „Ca președinte al Republicii Democratice Moldovenești este președintele Sfatului Țării, care are puterea împlinitoare a republicii”. Dat fiind că atunci Republica Democratică Moldovenească avea ieșire la mare, art. 62 stabilea că „Președintele (republicii) este înaltul comandant al armatei și flotei Republicii Democratice Moldovenești și reprezentantul republicii în relațiile internaționale”.

„Puterea împlinitoare în Republica Democratică Moldovenească o reprezintă miniștrii și consiliul lor” (art. 63); „Președintele Consiliului de Miniștri se alege în Sfatul Țării prin vot secret cu majoritatea voturilor...”

(art. 64) [8, p. 170].

În ce privește limba, art. 78 prevedea, că „*limba moldovenească este limba oficială a statului și constituie obiect de învățatură obligator în toate școlile republicii*” [9, p.57].

Proiectul de Constituție a acordat de asemenea diverse atribuții și competențe organelor locale de autoguvernare.

Proiectul Constituției a avut în vedere componența multinațională a populației Basarabiei și, în modul cel mai democratic, au stabilit că „cea mai înaltă putere din Republica Națională Moldovenească aparține tuturor cetățenilor, indiferent de origine etnică și religie, și se exercită prin organele arătate în aceasta Constituție.”(art.11, p.1).

Minorităților naționale, pe lângă egalitatea în drepturi civile și politice, li s-au acordat drepturi speciale în domeniul culturii, cum ar fi dreptul de a-și folosi limba maternă în administrația locală și organizațiile și instituțiile publice, de a crea asociații, de a organiza întâlniri(art.77).

Prevederi extrem de importante au fost cuprinse în partea finală a Proiectului. Art.79 trebuia să garanteze independența, suveranitatea și integritatea statului moldovenesc, deoarece includeau instrucțiuni ca orice modificare a statutului politic al Republicii Democratice Moldovenești - „intrarea acesteia în orice uniune politică cu un alt stat pe baza unei confederații, federația, sau uniunea, poate fi realizată numai ca urmare a unui vot al întregului popor (referendum), la care vor participa toți cetățenii cu vârsta peste 21 de ani, fără deosebire de sex, religie sau naționalitate.”

Deputații socialiști și moldovofili insistau, încă din decembrie 1917, asupra pregătirii unui proiect al Constituției Republicii Democratice Moldovenești. După multe tergiversări și polemici, Societatea juridică moldovenească, în urma unei munci intense de câteva luni, a publicat primul, în istoria Moldovei dintre Prut și Nistru, proiect al *Constituției Republicii Naționale Moldovenești*.ⁱ

În general, aproape toate stipulările proiectului pot fi însoțite de determinativul „pentru întâia oară”.

Mai mulți istorici moldoveni, care au analizat proiectul Constituției Republicii Democratice Moldovenești au dat o apreciere înaltă spiritului democratic al textului constituțional. Istoricul V. Popovschi constată: „Marea majoritate a articolelor proiectului sînt alcătuite în spiritul cel mai democratic. Bunăoară, art. 20, 24, 31, 35, 37, 38 — dacă e să ne referim, spre exemplu, la cele ce vizează drepturile cetățenești...”[10. P.51].

Istoricul Ala Scvorțova consideră că ambele: proiectul *Constituției Republicii Democratice Moldovenești* (publicat în martie 1918) și proiectul *Constituției Basarabiei Autonome* (elaborat de Comisia constituțională a Sfatului Țării în mai 1918), „după conținut erau foarte asemănătoare”.ⁱⁱ

În realitate, situația este alta. Proiectul din martie 1918 consacră Statul Moldovenesc cu forma de guvernămînt *Republica Democratică* drept „Republică Națională Moldovenească — stat unitar, independent și indivizibil, al cărui teritoriu nu poate fi înstrăinat” (art. 2).

Merita însă să constatăm, ca unii autori încearcă să interpreteze prea arbitrar textul constituțional. De exemplu istoricul V. Popovschi falsifică fără nici o remușcare Constituția Republicii Democratice Moldovenești. El scrie: „Proiectul de constituție alcătuit de Societatea juridică Moldovenească... consfințește „limba română” ca limbă oficială a statului, în care calitate ea trebuie să devină „obiect de învățatură obligatorie în toate școlile republicii” (art. 78).

Conținutul adevărat al prevederii respective din acest document istoric — Constituția Republicii Democratice Moldovenești este următorul: „**Art. 78. Limba moldovenească, limba oficială a statului, este obiect de învățatură obligator în toate școlile republicii**”.[11,p.170-172].

Acest caz de falsificare a documentelor este unul din foarte multele, cînd persoane, care se declară savanți, „rescriu nu numai istoria”, ci și actele politico-juridice.

În pofida încercărilor de a „rescrie” istoria și actele politico-juridice, în pofida unor astfel de comentarii astfel ticluite, reactualizarea textului adevărat al Constituției Republicii Democratice Moldovenești (proiect) este de un real folos, căci evidențiază tradițiile unui viguros democratism al societății moldovenești, caracterul ei polietnic și multilingv, reconfirmă aspirațiile poporului moldovenesc de a trăi într-un stat suveran și independent, de a-și hotărî soarta numai pe calea consultării voinței întregului popor, inclusiv pe calea referendumului.

Prin actul din 27 martie 1918, care este numit în istoriografie de unii istorici – „act despre unirea Basarabiei cu România”, iar de alții „act de dizolvare a Statului Moldovenesc”, Republica Democratică Moldovenească, după cca. 100 de zile de la constituirea sa în condițiile primului război mondial, ocupată de patru divizii ale armatei române a fost prefăcută în „Basarabia, provincie autonomă a regatului român”.

În condițiile geopolitice a anilor 1917-1918, Republica Democratică Moldovenească a fost strivită de interese straine și Marile Puteri Internaționale. Poporul moldovenesc nu a putut să-și continue în condiții libere procesul de autodeterminare statală, iar proiectul Constituției nu a primit niciodată statutul de lege fundamentală a țării..

Totusi, proiectul *Constituției Republicii Democratice Moldovenești* (publicat în martie 1918) constituie o piatra de temelie în fundamentul statalității suverane a poporului moldovenesc.

Bibliografie

1. V. Stepaniuc, Statalitatea poporului moldovenesc, Chisinau, 2005, p.159-226
2. Șt. Ciobanu, Unirea Basarabiei, Chișinău 1993, pag. 147-150
3. P. Cazacu, Moldova dintre Prut și Nistru. 1812-1918. Chișinău, 1992, p. 319.

4. I. Constantin, I Negrei, GH. Negru, Ioan Pelivan, parinte al miscarii nationale in Basarabia, Bucuresti, 2011
 5. Iu. Colesnic, Generatia Unirii, Chisinau, 2016, p.50
 6. Ion Turcanu, Sfatul Tarii. Documente, Chisinau, Stiinta, 2016, 824p.
 7. Вехи молдавской государственности, Кишинев, 2000, стр. 11-26
 8. V. Stepaniuc, Statalitatea poporului moldovenesc, Chisinau, 2005, p.170
 9. Revista de Istorie a Moldovei, 1993, nr.2, p.57
 10. V. Popovschi. Reflecții asupra unui proiect de Constituție a Republicii Democratice Moldovenești.// Revista de istorie a Moldovei. 1993, Nr. 2, p.51.
 11. V. Stepaniuc, Statalitatea poporului moldovenesc, Chisinau, 2005, p.170-172
-

RECENZIE

la opera științifică, în trei volume:

„Fundamentul științific al statului de drept”

(Chișinău, „Print-Caro”, 2023, Σ 3580 p.).

Autor: Gheorghe COSTACHI, doctor habilitat în drept, profesor universitar, academician al Academiei Internaționale de Cadre pe lângă UNESCO și Consiliul Europei, academician al Academiei de Științe ale Naturii din Federația Rusă, membru de onoare al Academiei Naționale de Științe din Ucraina, Cavaler al Ordinelor „Gloria Muncii” și „Ordinul de Onoare”

Opera ilustrului savant Gheorghe Costachi este una de o complexitate aparte, fapt ce denotă calitatea domniei sale, nu doar de conducător de doctorat, care, de altfel, a fondat o Școală științifică „Teoria și practica edificării statului de drept”, în care sub auspiciul dumnealui și-au susținut tezele de doctorat (doctor în drept și doctor habilitat în drept) cca 50 de discipoli ai săi, dar și cea de cercetător științific redutabil care a publicat peste 550 de lucrări științifice (monografii, manuale, culegeri, comunicări, rapoarte și articole științifice).

Lucrarea de față se circumscrie cercetării aspectelor fundamentale privind dimensiunea socio-umană, normativă și organizațională a statului de drept, constituind, în literatura de specialitate moldovenească, o materializare a unui studiu unic de elaborare, într-o viziune cuprinzătoare și unitară, a unui cadru de referințe privind statul de drept, societate civilă, drepturile omului, constituția, legalitatea și securitatea juridică în statul de drept, puterea de stat, autoritățile publice, precum și răspunderea în statul de drept.

Trebuie și dorim să menționăm și faptul că, cărțile, aceste trei volume, sunt o primă încercare de a promova un asemenea tip de lucrări științifice în Republica Moldova.

Actualmente, pornind de la obiectivele europene din diverse domenii, societatea așteaptă, inclusiv, de la cercetători/savanți elaborarea unor mecanisme care să impulsioneze autoritățile publice să fie responsabile și să se implice conștient în actul edificării statului de drept. De asemenea, luând în considerare comportamentul, cu regret, reprobabil, reproșabil al unor reprezentanți ai autorităților publice, care nu sunt receptivi la propunerile mediului academic/științific, iar uneori chiar le desconsideră, identificarea și sistematizarea

prounerilor de edificare a statului de drept prin perfecționarea cadrului legislativ/normativ se impun cu acuitate.

Astfel, prezenta lucrare (în trei volume) consacrată fundamentului științific al edificării statului de drept, care încununează întreaga operă științifică a notoriului savant, Gheorghe Costachi, este un instrument-model științifico-didactic extrem de util în susținerea eforturilor privind modificarea modului de abordare a conceptului statului de drept și a întreprinderii unor acțiuni consistente, competente, consecvente și asumate pentru a obține rezultate palpabile și perceptibile pentru cetățean și țară.

Lucrarea de față a fost concepută și elaborată într-o structură riguroasă, întemeiată pe luarea în considerare a problemelor teoretice și practice și expunerea materialului, pe alocuri, în *grosso modo*, în versiune bilingvă, astfel, asigurând accesibilitatea la materialele elucidate în această *capodoperă științifică*, nu doar a minorităților naționale din țară, dar și a celorlalți vorbitori/cunoscători ai limbii ruse.

Lucrarea „Fundamentul științific al statului de drept” este, într-adevăr, o operă științifică voluminoasă, care prezintă un interes aparte pentru știința dreptului și nu doar. Aceasta fiind constituită din trei volume apare într-un format original, unde în fiecare dintre cele trei volume are două părți, în care, sunt prezentate/redate materiale/cercetări științifice atât în limba română, cât și în limba rusă.

Autorul în **Volumul I, Statul de drept, societatea civilă și drepturile omului**, relevă unele aspecte legate de dimensiunea/componenta umană a statului de drept. Volumul I este constituit din două părți, care înglobează 12 capitole, dintre care, opt sunt expuse în limba română și, respectiv, celelalte patru capitole în limba rusă.

În **Volumul II, Constituția, legalitatea și securitatea juridică în statul de drept**, autorul elucidează aspectul legat de dimensiunea/componenta normativă a statului de drept. Volumul II, de asemenea, este constituit din două părți, care înglobează 9 capitole, dintre care, 6 sunt expuse în limba română și, respectiv, celelalte trei capitole în limba rusă.

În **Volumul III, Puterea de stat, autoritățile publice și răspunderea în statul de drept** autorul reflectă asupra dimensiunii/componentei organizațional-funcționale a statului de drept. Volumul III, la rândul său, este constituit din două părți, care înglobează 13 capitole, dintre care, 10 sunt expuse în limba română și, respectiv, celelalte trei capitole în limba rusă.

Cele inserate în/pe paginile acestei lucrări, inedite, din trei volume, confirmă actualitatea problemelor dezvăluite în această lucrare voluminoasă și complexă a notoriului savant, în domeniul dreptului constituțional, profesorului universitar Gheorghe Costachi.

Rezumând, vom reliefa că această operă științifică, din trei volume, a ilustrului om de știință conține idei, reflecții, ipoteze, probe și exemple pregnante, demne de luat în considerare, pentru a dinamiza societatea spre edificarea statului de drept în Republica Moldova. Lucrarea în ansamblu contribuie la conturarea unei teorii complexe privind edificarea statului de drept în Republica Moldova. Autorul lucrării a reușit să prezinte nu doar problematica existentă, privitor la conceptul statului de drept, dar și să identifice aceste probleme și să arate și căile de soluționarea a acestora, inclusiv prin propuneri *de lege ferenda*.

Grație consecvenței, temerității și tenacității cercetătorului științific principal Gheorghe Costachi – calități ale unui jurist adevărat, înzestrat cu harul investigației, autorul evidențiază aspectele legale ce duc și arată inevitabil căile privind modul de edificare a unui stat de drept. În același context, savantul Gheorghe Costachi invită autoritățile și cetățenii să se implice conștientizat și responsabil în actul edificării statului de drept în Republica Moldova.

În final, reținem faptul că, ceea ce este foarte important atunci faptul că, lucrarea se bazează pe un vast material bibliografic: acte normative oficiale, resurse doctrinare și o listă relevantă de pagini web, care vor inspira cetățeanul să persevereze în ale cunoașterii.

În definitiv, dorim să menționăm faptul că, această operă științifică a profesorului universitar Gheorghe Costachi, în egală măsură, este utilă nu doar pentru reprezentanții puterii și pentru cadrele științifico-didactice din învățământul juridic, și pentru cercetătorii științifici, și pentru practicienii dreptului public și celui privat, dar și pentru orice simplu cetățean care nu este indiferent de problema democratizării societății noastre.

Recenzent:

Mihai CORJ

doctor în drept, conferențiar universitar,

Președinte al A.O. Institutul de Creație Legislativă „LEX SCRIPTA”,

cercetător științific coordonator, avocat, mediator

09.09.2024